

Przemoc

wobec

kobiet

w rodzinie

Centrum Praw Kobiet
ul. Wilcza 60/19
00-679 Warszawa
tel./faks: (48 22) 622 25 17
e-mail: temida@cpk.org.pl
<http://www.cpk.org.pl>
© Centrum Praw Kobiet

Opracowała: **Ludmiła Tomaszewska**
Aktualizacja: cz. I **Urszula Nowakowska**
cz. II **Ewa Bieńkowska**
Redakcja i korekta: **Ewa Jaworska-Solich**

Wydanie trzecie sfinansowane ze środków: Fundacji
Kronenberga przy Citi Handlowy oraz Urzędu Miasta
st. Warszawy

Projekt współfinansuje m.st. Warszawa

Fundacja Kronenberga
citi handlowy

ISBN 978-83-89888-91-4

Łamanie: Meritum21
Druk: „Paper & Tinta” Usługi Wydawniczo-Poligraficzne

Pierwsze wydanie sfinansowane ze środków Europejskiego
Funduszu Społecznego w ramach Inicjatywy
Wspólnotowej EQUAL

Spis treści

3

Wprowadzenie 5

część 1

I. Mity i fakty 12

II. Czarna statystyka 20

III. Kulturowe uwarunkowania przemocy wobec kobiet . 24
Wiera w tzw. naturalny porządek rzeczy 27
Uprowadzenie kobiet 28
Kulturowe wzmocnienia wyuczonyj bezradności 29
Tolerancja wobec przemocy 33
Podsumowanie 35

IV. Psychologiczne aspekty przemocy 36
Charakterystyka zjawiska 36
Formy przemocy 37
Cykl przemocy 39
Jak działają sprawcy 42

V. Skutki doświadczania przemocy 46
Zespół stresu pourazowego 46
Syndrom sztokholmski 49
Wyuczona bezradność 50
Skutki przemocy ekonomicznej 52
Wpływ przemocy na dzieci 53
Inne skutki 54

VI. Ocena ryzyka i planowanie bezpieczeństwa 55

N I E Z B E D N I K
P O L I C J A N T A

I. Wstęp	61
II. Definicje	63
III. Warunki zaistnienia przestępstwa	68
IV. Procedura „Niebieskie Karty”	73
Szacowanie ryzyka	83
V. Postępowanie przygotowawcze	87
Zagadnienia wstępne	87
Sposób przesłuchiwania i powoływanie biegłych psychologów	89
Wnioski dotyczące zastosowania odpowiednich środków zapobiegawczych	104
Skierowanie sprawy do postępowania mediacyjnego	106
Zakończenie postępowania przygotowawczego	107
VI. Wybrane akty prawne	109
VII. Kwestionariusze oceny ryzyka	130
VIII. Gdzie szukać pomocy	139
IX. Wybrane publikacje Fundacji Centrum Praw Kobiet	144

Wprowadzenie

Przemoc w rodzinie nie jest neutralna ze względu na płeć. Jej ofiarami są przede wszystkim kobiety i dzieci, a sprawcami mężczyźni. Zrozumienie genezy przemocy w rodzinie oraz wpływu, jaki wywiera ona na kobiety i dzieci, jest kluczowe dla zrozumienia, dlaczego nasza uwaga powinna koncentrować się przede wszystkim na nich. Neutralizowanie zjawiska przemocy w rodzinie odwraca uwagę od rzeczywistych przyczyn i skutków przemocy w rodzinie, a w konsekwencji uniemożliwia podjęcie skutecznych środków zaradczych.

Zrozumiały to już wiele lat temu takie instytucje międzynarodowe, jak ONZ, Rada Europy czy Unia Europejska. W dokumentach prawa międzynarodowego standardem jest uznanie przemocy wobec kobiet, w tym przemocy domowej, za przejaw dyskryminacji ze względu na płeć i naruszenie praw człowieka oraz poważny problem społeczny. Pierwszym ważnym dokumentem, który przyjął tę perspektywę była przyjęta przez ONZ w 1993 roku w Wiedniu podczas Światowej Konferencji Praw Człowieka tzw. Deklaracja Wiedeńska. Uznano w niej, że przemoc wobec kobiet stanowi naruszenie praw człowieka, niezależnie od tego, czy dochodzi do niej w sferze prywatnej, czy publicznej. W następstwie konferencji w Wiedniu, Zgromadzenie Ogólne

ONZ przyjęło Deklarację na rzecz Eliminacji Przemocy wobec Kobiet i stworzyło stanowisko specjalnej sprawozdawczynie do spraw przemocy wobec kobiet. Eliminacja przemocy wobec kobiet była również jednym z głównych tematów IV Światowej Konferencji w sprawie Kobiet w Pekinie w 1995 roku. Dokument końcowy tej konferencji, Platforma Działania, określał szczegółowo, jakie środki powinny podjąć państwa członkowskie, by ograniczyć przemoc wobec kobiet. Państwa wzięły na siebie odpowiedzialność za zapewnienie kobietom skutecznej ochrony przed przemocą. Warto w tym miejscu przypomnieć, że Komitet ONZ do spraw Eliminacji Dyskryminacji Kobiet (CEDAW), który zajmował się kilkoma sprawami dotyczącymi przemocy wobec kobiet stwierdził, że państwa mają tzw. pozytywny obowiązek chronić kobiety przed przemocą oraz że prawa sprawcy nie mogą być nadrzędne wobec praw kobiet do życia oraz integralności psychicznej i fizycznej. Podejście to zostało potwierdzone następnie m.in. w orzeczeniach Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (z 31 maja 2007 r. w sprawie 7510/04 *Kontrová v. Słowacja*, LEX nr 288875, z 15 stycznia 2009 r.; w sprawie 46598/06 *Tomašić i inni v. Chorwacja*, LEX nr 478233, z 9 czerwca 2009 r. oraz w sprawie 33401/02 *Opuz v. Turcja*, LEX nr 504340), które wskazują na pozytywny obowiązek państwa do podejmowania działań, mających na celu ochronę osób, których życie jest zagrożone. Przyjmuje się, że obowiązek ten powstaje, gdy władze państwowe dowiedziały się lub powinny się dowiedzieć o powstaniu realnego i bezpośredniego zagrożenia dla życia osoby w wyniku przestępczych czynów osób trzecich. Państwa

mają obowiązek podejmować działania, które mogą zapobiec powstaniu takiego zagrożenia (sprawa *Tomašić i inni v. Chorwacja*).

Dla nas obecnie najważniejszym dokumentem jest Konwencja Rady Europy w sprawie Zapobiegania i Zwalczania Przemocy Wobec Kobiet i Przemocy Domowej. Podobnie jak ONZ, Rada Europy podkreśla, że u genezy przemocy wobec kobiet leży ukształtowana i utrzymująca się od wieków upośledzona i nierówna z mężczyznami pozycja kobiet w rodzinie i społeczeństwie. Dlatego też uważa się, że zwalczanie przemocy wobec kobiet może być skuteczne tylko wtedy, gdy będzie częścią ogólniejszej strategii przeciwdziałania strukturalnej nierówności kobiet i mężczyzn.

Tymczasem w naszym kraju wciąż dominuje postrzeganie przemocy domowej głównie w kategoriach dysfunkcji relacji w rodzinie, bez uwzględniania jej kontekstu kulturowego, społecznego i politycznego. Rzutuje to bez wątpienia na przyjętą strategię i środki zwalczania przemocy wobec kobiet. Kiedy przemoc tę postrzegamy w kategoriach dysfunkcji rodziny to staramy się pomóc rodzinie, budujemy plan pomocy, stawiamy na mediacje pomiędzy „stronami konfliktu”, mówimy, że to kobieta musi się zmienić, poddać terapii. Od ofiar generalnie dużo wymagamy: ma być konsekwentna, nie wymagać zbyt wiele, współpracować ze służbami i realizować wyznaczony przez nie plan działania, pracować, dbać o dzieci i je chronić. Kiedy nie jest w stanie wywiązywać się z obowiązków może być oskarżona o brak współpracy czy roszczeniowość. Kiedy wyjdzie na jaw, że jej agresor również wyżywa

się na dziecku, może być w najlepszym razie oskarżona przynajmniej o nieudzielenie pomocy. Rzadko dostrzegamy, że przemoc wobec kobiet i dzieci blisko ze sobą współwystępują i kobieta może mieć trudności w zapewnieniu dzieciom bezpieczeństwa, jeśli instytucje stojące na straży prawa nie podejmują radykalnych środków, aby odseparować sprawcę od ofiary. Może się zdarzyć, że kobieta doznająca przemocy, sama reaguje przemocą. Nie można jednak takiej reakcji traktować na równi z przemocą, jakiej dopuszcza się sprawca.

Do ofiary, która się broni, przypinana jest etykieta „przemoc wzajemna”, a ta w praktyce często znosi odpowiedzialność rzeczywistego sprawcy. Strategia wielu sprawców czyli „oskarżanie ofiar o stosowanie wobec nich przemocy” jest w wielu przypadkach bardzo skuteczna i pozwala uniknąć sprawcy odpowiedzialności. A przecież kiedy mamy do czynienia z przemocą domową to rzadko jest to przemoc pomiędzy „równymi sobie partnerami”. W przemoc domowej mamy do czynienia z dysproporcją sił, przewagą jednej ze stron, dążeniem do podporządkowania sobie słabszego partnera oraz kontroli nad nim.

Kiedy kobieta doznająca przemocy nie jest „grzeczną”, stereotypową ofiarą jesteśmy wobec niej podejrzliwi. Kiedy aktywnie dochodzi swych praw nierzadko przyczepia się jej łątkę osoby roszczeniowej. Gdy z różnych powodów decyduje się dać swojemu oprawcy kolejną szansę, mówimy „nie odchodzi – widać to lubi”, „sama jest sobie winna”. Kiedy jest konsekwentna, oskarża męża o przemoc, chce odejść i wnosi sprawę o przemoc słyszy, że fałszywie oskarża i robi to wyłącznie na użytek sprawy rozwodowej.

Aby prawidłowo prowadzić i orzekać w sprawach o przemoc w rodzinie nie wystarczą sama znajomość zagadnień prawnych, empatia i dobre chęci. Aby skutecznie pomagać ofiarom nie można powielać metod stosowanych przez sprawcę: kontroli, rozliczania z wykonanych zdań, uzależniania pomocy od podjęcia określonych kroków. Musimy pamiętać, że pomoc świadczona w sposób dyrektywny, skupiająca się na zachowaniu ofiary, a nie sprawcy, może również wiktyimizować i zniechęcać ofiary do szukania pomocy. Dlatego też tak ważne jest, by wszystkie osoby, które mają kontakt z pokrzywdzonymi kobietami, pracując z nimi miały wiedzę na temat mechanizmów funkcjonowania związku przemocowego, psychologicznych aspektów zachowania pokrzywdzonych i sprawców. Wiedza ta jest pomocna zarówno przy niesieniu pomocy pokrzywdzonym, jak i przy podejmowaniu decyzji o wszczęciu postępowania, w trakcie jego prowadzenia, dokonywania oceny prawnej i kwalifikacji czynu, jak i przy orzekaniu środków zapobiegawczych, orzekaniu o winie oraz karze, którą powinien ponieść sprawca.

Zdajemy sobie sprawę, że pomaganie kobietom doświadczającym przemocy bywa czasami dużym wyzwaniem, wymaga cierpliwości i determinacji pomagających i jest dla nich dużym obciążeniem psychicznym. Wiemy również, że prowadzenie spraw o przemoc domową i orzekanie w tego typu sprawach nie jest łatwe, z uwagi na ograniczony materiał dowodowy, manipulacje sprawcy, ale także brak konsekwencji, a czasami i współpracy ze strony samych pokrzywdzonych. Musimy mieć świadomość, że w sprawach o przemoc wobec kobiet, jak w żad-

nych innych, nasze przekonania, stereotypy i uprzedzenia związane ze społecznymi rolami płciowymi wpływają na ocenę czynu sprawcy.

Przemoc mężczyzn wobec kobiet jest w dalszym ciągu tolerowana i usprawiedliwiana. Liczba spraw ujawnianych organom ścigania, a w szczególności tych trafiających do sądu, to wierzchołek góry lodowej. Statystyki dotyczące liczby zakładanych Niebieskich Kart, zamiast przybliżyć nas do lepszego wglądu w skalę zjawiska, tak naprawdę zaciemniają obraz. Większość ofiar milczy ze wstydu i strachu ulegając presji sprawców lub członków rodziny albo rezygnuje z szukania pomocy z powodu biurokratycznych barier i innych trudności, na jakie napotykają lub z powodu braku wiary w skuteczność świadczonej pomocy. Tylko niewielki procent sprawców przemocy domowej ponosi jakąkolwiek odpowiedzialność za swoje czyny, a ci którzy zostają skazani najczęściej otrzymują karę w zawieszeniu i dalej mieszkają ze swoimi ofiarami pod jednym dachem i stosują przemoc.

Znowelizowana w 2010 roku Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie z 29 lipca 2005 r., chociaż niedoskonała, daje możliwości takiego stosowania prawa, które skuteczniej chroniłoby ofiary i pozwalało na efektywniejsze pociąganie sprawców do odpowiedzialności. Niestety praktyka stosowania prawa w sprawach o przemoc w rodzinie pozostawia wiele do życzenia.

Duży procent umorzeń, znikomy zastosowania środków zapobiegawczych pozwalających na odseparowanie sprawcy od ofiary, wyroki w zawieszeniu (od 80 do 90%), w granicach dolnego zagrożenia,

bez zobowiązania skazanego do opuszczenia lokalu, zakazu zbliżania się i kontaktowania. To wszystko jest w istocie przekazem dla sprawcy, ofiary i całego społeczeństwa, że przemoc w rodzinie nie jest poważnym problemem społecznym, do którego organy państwa przywiązują dużą wagę.

Policjanci, prokuratorzy, sędziowie oraz pracownicy socjalni są niezwykle ważnym ogniwem w przeciwdziałaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej. Ich postawa i decyzje są nie tylko znaczące z punktu widzenia konkretnej sprawy, danej ofiary i sprawcy, ale również odbioru społecznego i mają duży wpływ na decyzje kobiet dotyczące ujawniania tego typu przestępstw oraz prewencji generalnej.

Dlatego tak ważne jest, aby ci wszyscy, którzy w swojej pracy zawodowej mają do czynienia z przemocą domową, z ofiarami i sprawcami poszerzali wiedzę na ten temat, dbali, żeby podstawową zasadą przyświecającą ich pracy było bezpieczeństwo ofiar oraz pociąganie sprawców do odpowiedzialności. Musimy pamiętać o tym, że podejście instytucji, do których ofiara zwraca się o pomoc ma duży wpływ na jej wolę współpracy i determinację w doprowadzeniu sprawy do końca.

Wierzmy, że nasz niezbędnik pomoże Państwu lepiej zrozumieć zachowanie osób pokrzywdzonych w wyniku przemocy domowej i rozwiązywać powstające w codziennej praktyce problemy, a także ułatwi podejmowanie właściwych decyzji.

I. Mity i fakty

Mit: Przemoc domowa to zjawisko marginalne.

Fakt: Przemoc domowa jest, niestety, powszechnym zjawiskiem i najczęstszą formą agresji interpersonalnej. Szacuje się, że około jedna trzecia wszystkich kobiet doznaje różnych form przemocy ze strony swoich partnerów. To poważny problem społeczny. Ofiarami przemocy, niezależnie od przestrzeni geograficznej, są przede wszystkim kobiety i dzieci. Przemoc w rodzinie jest częściej przyczyną zranień i innych uszkodzeń ciała kobiet niż wszystkie inne przyczyny: wypadki samochodowe, napady i zgwałcenia ze strony obcych napastników razem wzięte.

Mit: Przemoc w związkach to sprawa prywatna.

Fakt: Przemoc to nie osobisty problem, tylko przestępstwo z art. 207 k.k. Niezatrzymywana prowadzi do eskalacji i jest realnym zagrożeniem dla zdrowia i życia. Powoduje bardzo poważne urazy psychiczne. Gdy zabraknie skutecznej interwencji,

proceedzi do eskalacji przemocy i nierzadko zabójstwa, a koszty interwencji rosną. W USA rocznie na wydatki medyczne związane z przemocą w rodzinie przeznaczają się od 3 do 5 miliardów dolarów, a 100 milionów dolarów wynoszą straty z powodu zmniejszonej wydajności oraz nieobecności w pracy z powodu zwolnień lekarskich. Do tego trzeba dodać koszty interwencji policyjnych, postępowań przygotowawczych i sądowych, pobytu skazanych w więzieniach, a kobiet w schroniskach i leczenia dzieci.

Mit: Przemoc zdarza się tylko w określonych środowiskach, dotyczy rodzin patologicznych, z innych kultur.

Fakt: W każdej grupie społecznej dochodzi do przemocy. Badania pokazują, iż mężczyźni, którzy są sprawcami przemocy, pochodzą ze zróżnicowanych ekonomicznie i społecznie środowisk. Jeśli osoba o wyższym statusie społecznym dopuszcza się przemocy wobec dzieci i żony, bywa, że organy ścigania okazują jej wyrozumiałość i minimalizują zagrożenie. Przemoc wobec członków rodziny, zwłaszcza w skrajnej formie, traktowana jest przez wymiar sprawiedliwości znacznie poważniej, gdy sprawcą jest kobieta. W rodzinach lepiej sytuowanych przemoc bywa mniej widoczna i rzadziej zgłaszana organom ścigania, a ofiary nie korzystają z pomocy instytucji, gdyż mogą sobie same poradzić: wynająć mieszkanie, wyprowadzić się.

Mit: Kobieta prowokuje swoim zachowaniem, do bicia dochodzi z jej winy.

Fakt: Mit ten jest oparty na głęboko zakorzenionym przekonaniu, że mężczyzna jest tzw. głową

rodziny i że prawo jest po jego stronie, więc może wymierzać karę partnerce (bo zupa była za słona, źle zajmowała się dziećmi, była nie dość troskliwa dla męża, zbyt dużo czasu spędzała poza domem). Jeśli akceptujemy ten mit, dajemy tym samym przyzwolenie na stosowanie przemocy w niektórych okolicznościach: przemoc jest reakcją na niewłaściwe zachowanie, a ten, kto stosuje przemoc, określa i definiuje, co jest właściwe, a co nie. Mówienie o prowokacji jest w istocie oskarżaniem ofiary i zdejmowaniem odpowiedzialności ze sprawcy. W wypadku innych przestępstw nikt nie oskarża ofiar (nie zamontowała dobrego zamka, wyjechała na wczasy, szła ciemną ulicą). Tymczasem w orzecznictwie dotyczącym przemocy mamy próby usprawiedliwiania przez sędziów sprawców przemocy domowej. I tak np. w wyroku Sądu Apelacyjnego w Krakowie (II Aka 198/97) sąd stwierdza: „Są sytuacje, w których takie zachowanie wynika z wyzywającego zachowania się rzekomych ofiar; są inne, gdy ofiary odpowiadają czynami tego samego rodzaju. W takich sytuacjach nawet wypełnienie znamion przedmiotowych znęcania się może nie wystarczyć do przypisania przestępstwa z art. 184.1 k.k.(obecnie art. 207 k.k.), bowiem brak będzie w nich złego zamiaru sprawcy, dążenia do wyrządzenia niezasażonej dolegliwości ofierze, krzywdzenia z powodu posiadanej przewagi, zależności itp. W tych sytuacjach słuszne może być bądź uniewinnienie oskarżonego, bądź stwierdzenie przestępstwa prywatnoskargowego i odstąpienie od wymierzenia kary”.

W podobnym duchu wypowiedział się Sąd Apelacyjny w Krakowie (II Aka 40/98): „(...) Zdarza się

wszak, że obelgi, naruszanie nietykalności cielesnej, szykany itp. są wzajemne, że słowa wulgarne nie są obelgami, bo należą do obyczaju środowiska, że zachowania naganne sprawcy są reakcją na prowokowanie go bądź środkiem do wymuszenia poprawnego zachowania się rzekomej ofiary”.

Powyższe orzeczenia wyraźnie oparte są na założeniu, że mężczyzna ma prawo karać biciem kobietę, która w jego ocenie niewłaściwie wywiązuje się ze swoich obowiązków domowych, jeśli ma w ocenie sądu dobre zamiary. Mężczyzna jako „głowa domu” wie lepiej, co jest dla kobiety dobre, a co złe.

Takie myślenie sprawia, że ciężar odpowiedzialności przenoszony jest ze sprawcy na ofiarę. A przecież nikt nie ma prawa bić i poniżać kogokolwiek, bez względu na to, co zrobił czy powiedział. To wyłącznie sprawca ponosi pełną winę za użycie przemocy.

Mit: Niektóre ofiary lubią być bite.

Fakt: Za tym stwierdzeniem kryje się przekonanie, że przemoc może być objawem uczuć i przywiązania, że jest swego rodzaju stymulatorem erotycznym – „zależy mu, to bije; taki zazdrosny, znaczy, że kocha”. Powstawały nawet teorie naukowe uzasadniające upodobanie kobiet do cierpienia m.in. teoria masochizmu kobiecego. W rzeczywistości większość kobiet będących w krzywdzącym związku podejmuje wiele prób obrony przed przemocą: uzyskiwanie obietnic o zaprzestaniu przemocy, straszenie, ucieczka, chowanie się, unikanie partnera. Nikt nie lubi być bity, wyzywany, upokarzany, kontrolowany, mieć siniaków ani połamanych kości.

Mit: Dla dobra dzieci kobieta powinna zostać w związku.

Fakt: Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie potwierdza ten mit: „Są i takie zaszczości, gdy owe zachowania spełniają znamiona stanu wyższej konieczności, są bowiem dyktowane dążeniem do ocalenia małżeństwa czy dobrem dzieci lub dobrem rzekomej ofiary, bądź jeszcze innymi dobrami ważniejszymi od wątpliwej godności ofiar nagannie się prowadzących. W takich sytuacjach nawet wypełnienie znamion przedmiotowych znęcania się może nie wystarczyć do przypisania przestępstwa z art. 184” (II AK 198/97). Zapomina się przy tym, że dzieci cierpią zarówno emocjonalnie, jak i fizycznie, dlatego też wiele kobiet opuszcza związek oparty na przemoc, mając na względzie ochronę bardziej dzieci niż siebie. Badania pokazały, iż emocjonalne i fizyczne zdrowie dzieci polepsza się, kiedy są odizolowane od przemoc. Badania międzynarodowe pokazały, że nawet 80% dzieci, których matki były bite, były też świadkami przemoc, 40–70% również było jej ofiarami, a 30% wykorzystywano seksualnie.

Mit: Przyczyną przemoc domowej jest nadużywanie alkoholu.

Fakt: Alkoholizm nie jest przyczyną przemoc, ale może być czynnikiem zwiększającym zagrożenie ciężkim uszkodzeniem ciała lub zabójstwem. Wielu mężczyzn jest agresywnych w stosunku do partnerki, kiedy są trzeźwi. Są tacy, którzy biją tylko pod wpływem alkoholu, ale i tacy, którzy biją tylko, gdy są trzeźwi. Powoływanie się przez sprawcę na alkohol jako przyczynę stosowania przemoc jest formą

usprawiedliwiania się w celu uniknięcia odpowiedzialności – to nie ja, to alkohol. Badania zachodnie wykazują, że kiedy nadużywający alkoholu mężczyźni przestają pić, nie jest to równoznaczne z zaprzestaniem stosowania przez nich przemoc. Niestety ten mit ma silny wpływ na stosowanie prawa. Prokuratorzy i policjanci, którzy wierzą, że przemoc występuje głównie w rodzinach, gdzie nadużywa się alkoholu, często nie dostrzegają przemoc występującej w tzw. porządnym rodzinach. Z doświadczenia w pracy w Centrum Praw Kobiet wiemy, że skarżącym się na przemoc kobietom z tzw. dobrych domów jest często dużo trudniej przekonać funkcjonariuszy policji i sądy, iż są ofiarami przemoc. Mężczyznom nienadużywającym alkoholu łatwiej jest uniknąć odpowiedzialności karnej, ten typ sprawcy nie odpowiada bowiem naszym stereotypowym wyobrażeniom o związku przemoc z alkoholizmem. Powiązanie programów przeciwdziałania przemoc z programami dotyczącymi zwalczania alkoholizmu może ograniczać dostępność usług dla kobiet z rodzin, w których nie nadużywa się alkoholu i utrwała stereotypy na temat związków pomiędzy przemocą a nadużywaniem alkoholu.

Mit: Kobiety fałszywie oskarżają o przemoc, by uzyskać rozwód.

Fakt: Kobiety rzadko zgłaszają przemoc, kiedy zdarzy się pierwszy raz. Przemoc najczęściej nie zaczyna się na początku związku, kiedy łatwo jest odejść, ale później, kiedy związek utrwalił się, a mężczyzna ma duży wpływ na kobietę, istnieją liczne powiązania (dzieci, mieszkanie), przemoc fizyczna jest

często ostatnim etapem kontroli mężczyzny nad kobietą (kontroluje jej kontakty z rodziną i znajomymi, musi wszystko wiedzieć). Ofiary długo nie decydują się na odejście, bo mają świadomość, że to prowadzi do eskalacji przemocy. Fałszywe oskarżenia zdarzają się rzadko (0,2% w badaniach zachodnich), rzadziej niż przy innych przestępstwach. Problemem w sprawach o przemoc w rodzinie nie są fałszywe oskarżenia ale to, że tak rzadko sprawy te wychodzą na światło dzienne i to, że tak niewielu sprawców ponosi odpowiedzialność za swoje czyny. Nawet jeśli sprawa trafi do sądu – około 80% spraw jest umarzanych na szczeblu prokuratury – to i tak większość z nich kończy się wyrokiem w zawieszeniu (od 80 do 90%), a kary orzekane są w granicach dolnego zagrożenia.

Mit: Przemoc jest wynikiem choroby psychicznej.

Fakt: Nie ma ścisłych związków pomiędzy przemocą w rodzinie a chorobami psychicznymi. Przemoc w stosunku do kobiet jest motywowana dążeniem do kontroli i utrzymaniem władzy nad partnerką.

Mit: Mężczyzna jest z natury agresywny i nie potrafi kontrolować swojej agresji.

Fakt: Większość mężczyzn, którzy są sprawcami przemocy w stosunku do osoby bliskiej, nie jest agresywna poza domem. Większość aktów przemocy domowej jest zaplanowana. Mężczyźni, którzy stosują przemoc, rzadko działają spontanicznie. Świadomie wybierają czas, miejsce (np. po powrocie z przyjęcia). Kiedy sprawca uderza partnerkę, w większości przypadków celuje w te części ciała, na których stłuczenia nie będą widoczne lub będą widoczne w niewielkim stopniu.

Mit: Kobiety i mężczyźni są tak samo często sprawcami przemocy.

Fakt: Analizy policyjnych i sądowych rejestrów wykazują, że w 90–98% aktów przemocy pomiędzy małżonkami to mężczyźni są stroną atakującą. Kobiety, jeśli stosują przemoc, to najczęściej w samoobronie lub w desperacji, odpowiadając na przemoc. Przemoc męska jest groźniejsza, ponieważ istnieje większe prawdopodobieństwo uszkodzenia ciała. Kobieta zwykle doznaje urazów niezależnie od tego, czy się broni, czy odpowiada przemocą na przemoc.

Mit: Jeśli kobieta jest bita może odejść od maltretującego ją partnera. Jeśli nie odchodzi, widocznie to lubi.

Fakt: Lęk, zależność ekonomiczna, niemożność utrzymania siebie i dzieci, obawa o nie, presja ze strony otoczenia to tylko niektóre z przyczyn pozostawania ze sprawcą. Psychologiczne skutki doznawania przemocy, takie jak: zmiana obrazu siebie, utrata wiary we własne siły i możliwości, zaufania do siebie i innych, m.in. utrudniają wychodzenie z krzywdzącego związku. Kobiety nie akceptują przemocy, czasem nie wierzą tylko, że cokolwiek może się zmienić po kolejnych nieudanych próbach obrony. Bierność i depresja to skutki doznawania przemocy.

II. Czarna statystyka

Przemoc domowa wobec kobiet to poważny problem społeczny o globalnym zasięgu. W 90 – 95% przypadków sprawcami przemocy w rodzinie są mężczyźni, a ofiarami kobiety. Jak stwierdza ONZ, przemoc wobec kobiet ma charakter prawdziwej epidemii. Każdego roku miliony kobiet i dziewcząt na całym świecie są łzone, poniżane, bite i gwałcone. W wielu krajach kobiety są porywane, torturowane i zabijane, bo rzekomo przyniosły hańbę rodzinie, wniosły zbyt niski posag lub po prostu dlatego, że są kobietami. Według raportu Światowej Organizacji Zdrowia 30% kobiet na świecie doznaje przemocy z rąk swoich partnerów (2013). Najwyższy wskaźnik przemocy w rodzinie notuje się w Afryce, na Bliskim Wschodzie i w Azji Południowo-Wschodniej, gdzie 37% kobiet w którymś momencie życia doświadczyło przemocy ze strony partnera. W krajach Ameryki Łacińskiej i Południowej wskaźnik ten wynosi 30%, w Ameryce Północnej 23%, a w Europie 27%.

Rada Europy szacuje, że około 25% kobiet doświadczyło przemocy fizycznej, a 10% doznało przemocy seksualnej z użyciem siły. W większości przypadków sprawcą była osoba z najbliższego otoczenia ofiary, najczęściej jej partner lub były partner. 45% kobiet w UE deklaruje, że co najmniej raz padło ofiarą przemocy ze względu na płeć; 40–45% kobiet doświadczyło molestowania seksualnego w pracy. Szacuje się, że w Europie w wyniku przemocy ze

względu na płeć codziennie umiera 7 kobiet. Z przeprowadzonych w 2010 r. badań Eurobarometru wynika, że zjawisko przemocy wobec kobiet jest znane obywatelom EU (98% procent badanych) i bardzo częste (co czwarta osoba zna kobietę będącą ofiarą przemocy domowej, a co piąta zna sprawcę przemocy). Większości aktów przemocy wobec kobiet dokonują mężczyźni z bezpośredniego otoczenia ofiar, głównie partnerzy lub byli partnerzy.

Około 38% wszystkich zgonów kobiet na świecie to zgony poniesione w związku z przemocą domową. Tylko 7% kobiet zginęło z rąk mężczyzn niebędących ich partnerami. Inne badania WHO obejmujące takie kraje jak Australia, Kanada, Południowa Afryka, Izrael i USA wskazywały, że w wypadku 40–70% śmierci kobiet miało związek z przemocą w rodzinie (z tego ok. 45% w trakcie rozwodu lub separacji). Badania kanadyjskie prowadzone w latach 1974–1994 wykazały, że 76% kobiet zostało zabitych przez swojego partnera. Według Raportu Amnesty International w Rosji rocznie 14 000 kobiet jest zabijanych przez męża lub innego członka rodziny. Szacunki dotyczące Unii Europejskiej mówią o 2419 kobietach, które poniosły śmierć w związku z przemocą stosowaną przez partnera: 1409 z tych kobiet było ofiarami umyślnego zabójstwa popełnionego przez partnera, a 1010 popełniło samobójstwo. Musimy pamiętać, że w związku z przemocą wobec kobiet, giną również ich dzieci oraz bliscy (matki, siostry).

Chociaż w Polsce „zabójstwa honorowe” zdarzają się sporadycznie, to warto pamiętać, że UNFPA szacuje, że na świecie około 5000 kobiet umiera

rocznie na skutek zabójstw honorowych. Według tej agendy ONZ na świecie żyłoby co najmniej 60 milionów dziewcząt więcej, gdyby nie dochodziło do selekcji płodów i aborcji płodów żeńskich. Dane z Indii mówią o blisko 8000 lub nawet 25000 kobiet, które są zabijane lub okaleczane w związku z tak zwaną przemocą „posagową.”

W Polsce przemoc w rodzinie jest najczęściej popełnianym przestępstwem po przestępstwach przeciwko mieniu i życiu. Szacuje się, że około 1/3 zabójstw w Polsce dochodzi w związku z przemocą w rodzinie. Badania wiktyimizacyjne prowadzone przez Beatę Gruszczyńską wykazały, że co trzecia kobieta w Polsce doznała w swoim życiu przemocy ze strony mężczyzny. W co szóstym przypadku była to przemoc ze strony partnera, natomiast w co czwartym – ze strony innego mężczyzny, krewnego, znajomego czy obcego. Tylko w co trzecim przypadku przemocy ze strony partnera zawiadomiona jest o tym policja.

W badaniach przeprowadzonych w 2010 r. przez TNS OBOP na zlecenie Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej 60% respondentów przyznało, że znają – w swoim otoczeniu – przynajmniej jedną rodzinę, w której dochodzi do przemocy wobec kobiet, 45% ogółu badanej populacji, to osoby, które mieszkają lub w przeszłości mieszkają w gospodarstwie domowym, w którym dochodzi lub dochodziło do przemocy w rodzinie: ponad jedna piąta (22%) osobiście doświadczyła przemocy ze strony członka gospodarstwa domowego. Ofiarą przemocy psychicznej w rodzinie było 27% badanych: 33% kobiet i 21% mężczyzn przynajmniej raz w życiu doświadczyło podobnych zachowań ze strony innego członka gospodarstwa

domowego. Rzadko były to pojedyncze zdarzenia (o tym, że zdarzyło się to tylko raz mówiło 6–7% osób), najczęściej były to sytuacje powtarzające się (o tym, że zdarzenie miało miejsce więcej niż raz mówiło 27% kobiet i 14% mężczyzn). Ofiarą przemocy ekonomicznej w rodzinie było 9% ogółu badanej populacji: 12% kobiet i 6% mężczyzn przynajmniej raz w życiu doświadczyło podobnych zachowań ze strony innego członka gospodarstwa domowego. Ofiarą przemocy fizycznej w rodzinie przynajmniej raz w życiu było 19% badanych kobiet, a 15% było ofiarą przemocy więcej niż raz. Do doświadczenia przemocy seksualnej ze strony innego członka gospodarstwa domowego przyznało się 4% kobiet.

Warto zwrócić uwagę na fakt, że jeśli chodzi o przemoc wobec mężczyzn jej sprawcami są najczęściej również inni mężczyźni. Ponadto przemoc mężczyzn wobec kobiet nie jest tym samym co przemoc jaką kobiety stosują wobec mężczyzn. Inna jest jej geneza i jak wykazują badania zachodnie kobiety najczęściej stosują przemoc fizyczną w obronie własnej. Męska przemoc jest groźniejsza – występuje większe prawdopodobieństwo ciężkiego uszkodzenia ciała, a kobiety trzy razy częściej niż mężczyźni są narażone na kolejne akty przemocy. Kobiety są 8 razy częściej niż mężczyźni ofiarami przemocy ze strony partnera.

Ofiarami przemocy domowej wobec kobiet są również dzieci. Szacuje się, że nawet 80% dzieci kobiet bitych jest świadkami przemocy jakiej doznają ich matki, a w ponad 50% przypadków są to sytuacje, kiedy życie ich matek było zagrożone. W 30 do 40% przypadków dzieci, które są świadkami przemocy

stosowanej wobec swojej matki, same doznają bezpośredniej przemocy fizycznej (39% dzieci doznało obrażeń stając w jej obronie). Z badań przeprowadzonych w Kanadzie wynika, że 24% ofiar doświadcza przemocy w trakcie korzystania przez ich partnerów z prawa do kontaktu z dziećmi.

III. Kulturowe uwarunkowania przemocy wobec kobiet

Przemoc mężczyźni wobec kobiet jest wyrazem historycznie ukształtowanego, nierównego podziału władzy pomiędzy kobietami i mężczyznami. Historycznie rzecz biorąc, w procesie powstawania nowoczesnych państw władzę w rodzinie uzyskali mężczyźni (Sauer 2002). Męską dominację w rodzinie umocniły następnie przepisy prawa oraz normy i struktury społeczne. Przez setki lat bicie żon było prawnie sankcjonowane. Dopiero pod koniec XIX wieku rozpoczął się proces delegalizowania tej uświęconej tradycją praktyki dającej mężczyznom prawo do dyscyplinowania swoich żon. Kobiety znacznie później niż mężczyźni uzyskały prawa wyborcze i pełne prawo do nauki. W Polsce niewiele

ponad 100 lat temu kobiety zostały dopuszczone do studiowania na uniwersytetach. Były wykluczone z udziału w życiu politycznym, a w wielu innych dziedzinach życia nie mogły korzystać ze statusu osoby prawnej – były uzależnione od swoich ojców i mężów, nie mogły decydować o własnym losie.

Nawet w Europie wiele archaicznych, patriarchalnych struktur społecznych przetrwało do drugiej połowy XX wieku. W niektórych krajach kobiety uzyskały prawa wyborcze dopiero po II wojnie światowej. Prawo rodzinne wielu państw uznawało mężczyznę za tzw. głowę rodziny aż do lat siedemdziesiątych XX wieku i nakazywało kobiecie posłuszeństwo. Po dziś dzień gwałt w małżeństwie nie we wszystkich krajach jest uznawany za przestępstwo. We wczesnych latach siedemdziesiątych aktywistki tzw. drugiej fali ruchów kobiecych działających na rzecz wyzwolenia kobiet zwróciły uwagę na interpersonalną, strukturalną przemoc wobec kobiet jako na problem społeczny. Wiele kobiet zrozumiało, że instytucje państwowe i wymiar sprawiedliwości wykazują małe zainteresowanie zwalczaniem tej formy przemocy. Sprawcy często pozostawali bezkarni, nawet gdy kobiety ośmiały się ujawnić prawdę o swoich bolesnych doświadczeniach i wносиły oskarżenia przeciwko mężom lub partnerom. Państwo nie okazywało – a w pewnym zakresie nadal nie okazuje – zainteresowania skutecznym ściganiem tej formy przestępstw. W przypadkach przemocy w rodzinie władze chętnie zrzekały się swojego wyłącznego uprawnienia do stosowania prawa, przyznając mężom prawo do sprawowania w rodzinie „rządów siły” – jeśli nie ustawowo, to w praktyce.

Prawnie i społecznie akceptowane w XIX wieku zachowanie męża przywołującego do porządku swoją żonę przyjęło w wieku XX kształt neutralnych płciowo teorii psychologicznych. Teorie te doszukują się źródeł przemocy w samej naturze związków między mężczyznami i kobietami. Część psychologów uważa przemoc za skutek zaburzeń osobowości sprawcy, wzmocniony przez przypisywaną kobiecie społeczną rolę „ofiary”. Wszystkie te koncepcje traktujące przemoc jako wynik zaburzeń sprawcy, związku lub ofiary proponują strategie naprawcze całkowicie pomijające potrzebę zmiany układu sił i stosunków władzy, które są podstawą przemocy stosowanej przez mężczyzn wobec kobiet.

Sprawcy przemocy wyjaśniają swoje zachowanie pragnieniem naprawy lub zmiany sytuacji lub też przemożną potrzebą ukarania partnera. Przekonanie, że znęcanie się nad żoną jest blisko związane z powszechnie uznawanym prawem do kontrolowania zachowań partnera częściowo wyjaśnia przemoc opisywaną przez tysiące kobiet. Warunkiem zmiany tych przekonań jest społeczna refleksja nad kulturowymi czynnikami przyzwalającymi na stosowanie przemocy, uwzględniającymi m.in. wiarę w tzw. naturalny porządek rzeczy, uprzedmiotowienie kobiet, kulturową akceptację podporządkowania i tolerancję dla stosowania przymusu i siły fizycznej.

Wiara w tzw. naturalny porządek rzeczy

W większości pełnych rodzin ojciec przejmuje rolę głowy rodziny tylko z tytułu przynależności do uprzywilejowanej płci. Powszechna akceptacja władzy mężczyzn powoduje, że wielu mężczyzn oczekuje od swoich partnerek posłuszeństwa, a wiele kobiet łatwo godzi się na jakiś stopień podporządkowania mężczyźnie. Przyjęcie i utrzymanie przez ojca roli głowy rodziny nie wymaga oczywiście użycia przemocy. Istnieje wiele rodzin, w których ojciec jest bez wątpienia „głową”, ale nigdy nie ucieka się do przemocy, by utrzymać swą władzę. Warto w tym miejscu zadać sobie pytanie, w jaki sposób głęboko zakorzeniona w kulturze praktyka organizowania się w struktury hierarchiczne przyczynia się do rozpowszechnienia przemocy poprzez wytworzenie w mężczyznach oczekiwaniami, że kobiety będą im podporządkowane.

Stosujący przemoc mężczyźni działają zwykle w oparciu o system przekonań uznających ich prawo do dyscyplinowania partnerek i do korzystania z usług kobiet, których obowiązkiem ma być posłuszeństwo wobec mężczyzn. Historyczne i kulturowe podstawy systemu rodziny patriarchalnej ukształtowały stosunki władzy w rodzinie, przypisując mężczyźnie rolę tzw. głowy rodziny, a kobiecie rolę jej podporządkowanego członka. Koncepcja uznająca istnienie naturalnego, hierarchicznego porządku znajduje potwierdzenie w każdym aspekcie funkcjonowania społeczeństwa, w którym hierarchiczne struktury społeczne odgrywają podstawową rolę.

Uprzedmiotowanie kobiet

Drugim kulturowym czynnikiem przyczyniającym się do stosowania przemocy wobec kobiet jest powszechne używanie wizerunków kobiet w sposób uprzedmiotawiający. Chłopcy wychowywani są w kulturze, w której rzeczy należące do „świata kobiet” są przedmiotem szyderstw i która nakazuje im pozbyć się wszelkich cech, jakie mogłyby ich upodobnić do dziewcząt: skłonności do płaczu, zabawy lalkami lub okazywania strachu. Mężczyźni są uczeni zarówno miłości do kobiet, jak i ich lekceważenia; w kobietach natomiast kształtuje się jednocześnie niechęć do mężczyzn i poczucie, że są im niezbędni do życia.

Stosowanie fizycznej przemocy wobec człowieka, którego uważamy za równego sobie, jest trudne. Większość sprawców w jakiś sposób depersonalizuje swoje ofiary przed lub w trakcie bicia czy znęcania się. Kobiety doświadczające przemocy podkreślały, że wśród najczęściej używanych wobec nich obelg na pierwszym miejscu znalazły się wulgarne określenia żeńskich genitaliów, na drugim zaś takie określenia jak: „dziwka”, „kurwa” i „głupia, tłusta lub leniwa suka”. Częstotliwość używania obelg rosła w okresie bezpośrednio poprzedzającym akt przemocy.

Wykorzystanie ciała kobiecego do zwiększenia sprzedaży wielu towarów, od samochodów po karty płatnicze, umacnia w sprawcach skłonność do przedmiotowego postrzegania i traktowania kobiet oraz utrwała wizerunek kobiet jako ofiar.

Kulturowe wzmocnienia wyuczonej bezradności

Chyba najczęściej zadawanym pytaniem na temat ofiar przemocy jest: „Dlaczego ona od niego nie odchodzi?”. Często słyszymy opinie, że wiele kobiet to „zawodowe ofiary”, które czerpią z przemocy jakiś rodzaj satysfakcji.

Uważa się, że różnią od tzw. normalnych kobiet. Twierdzi się, że cierpią z powodu najróżniejszych, klinicznie zdefiniowanych zaburzeń emocjonalnych, takich jak postawa wyuczonej bezradności, uzależnienie od związku, współuzależnienie, lub też mają zaburzoną osobowość. Poniższa relacja pochodzi od jednej z ofiar przemocy, u której najpierw rozpoznano paranoję, a później współuzależnienie:

Mąż strzelał do mnie dwukrotnie, ale był tak pijany, że chybił. Zamknęłam się na klucz w łazience, skąd – przez okno – udało mi się wydostać na zewnątrz. Uciekałam boso przez głęboki po kolana śnieg. Sąsiedzi zawieźli mnie do szpitala. Nazajutrz przeniesiono mnie na oddział psychiatryczny z powodu silnego stanu lękowego. Poddano mnie tam kilku testom, po czym psychiatra powiedział, że uzyskałam wysoki wynik w skali paranoi. Gdy zapytałam go, co to znaczy, odpowiedział, że „przeżywam irracjonalne stany lękowe, że ktoś usiłuje zrobić mi coś złego”. Mój lęk przerodził się w depresję. W tydzień później zwolniono mnie do domu z zaleceniem zażywania valium.

Dlaczego ofiary znęcania się są tak uporczywie obwiniane o stosowaną wobec nich przemoc? Główną przyczyną wydaje się być dążenie do zachowa-

nia utrwalonych wzorców współżycia społecznego; indywidualizacja problemu i przypisanie go pewnej liczbie „chorych” lub „dysfunkcyjnych” kobiet pozwala uniknąć radykalnej przebudowy stosunków społecznych.

Ci, którzy winą za przemoc obarczają jej ofiary, skupiają się na nich samych i na ich cierpieniach. Chcą opatrzyć rany, zrobić zastrzyk przeciwbólowy, podać środek antydepresyjny skierować poszkodowaną na rehabilitację. Próbuje wyjaśniać problemy psychologiczne ofiary jako skutki traumatycznych doświadczeń z dzieciństwa, doświadczeń, które pozostawiły niezaleczone rany, czy urazy psychiczne. Wyleczenie tych ran traktują jako rzecz pierwszorzędnej wagi. By móc to robić skutecznie, muszą najpierw poddać ofiary starannemu badaniu, pozbawionej emocji, obiektywnej analizie naukowej, która ma pokazać, dlaczego dotąd były tak bezbronne. Chcą pomóc ofiarom, by stały się mniej podatne na zranienie i mogły powrócić na pole walki lepiej uzbrojone, w mocniejszej zbroi i w bardziej bojowym nastroju. Jakiej broni im zabrakło, gdy znalazły się w ogniu walki? Umiejętności zawodowych? Wykształcenia? Jakiej zbroi im zabrakło, by uchronić się od razów? Lepszego systemu wartości? Zapobiegliwości i zdolności przewidywania? A co spowodowało upadek ich morale? Apatia? Ignorancja? Dewiacyjne, ukształtowane kulturowo zachowania typowe dla niższych klas?

Oto rozwiązanie problemu. A wszyscy, którzy przyjmują je z westchnieniem ulgi, w sposób nieunikniony stają się jego częścią. Zdecydowanie odrzucają jednak możliwość obwiniania... nie ofiary, lecz samych siebie.

Tradycja obwiniania ofiar zmusza wiele bitych kobiet do uległości i sprawia, że tkwią wiele lat w związkach, w których są krzywdzone, bite i upokarzane.

John Kenneth Galbraith twierdzi, że zdolność jakiejś grupy do narzucenia woli innej grupie zależy od możliwości wykorzystania trzech rodzajów władzy:

1. przymusu realizującego się poprzez narzucenie jakiejś grupie lub jednostce sytuacji, która jest dla niej tak nieprzyjemna lub bolesna, że zmusza ją to do rezygnacji z preferowanej opcji;

2. kompensacji, która daje możliwość wpływu na zachowanie przez obietnicę nagrody za spełnienie oczekiwań;

3. warunkowania, przez które można zmienić wyznaczenie, wykształcenie, zaangażowanie społeczne i przekonania co do tego, co wydaje się naturalne, właściwe lub słuszne, po to, by podporządkować kogoś woli innej osoby lub grupy osób. W tym przypadku wymuszone zachowanie może się osobie podporządkowanej wydawać zgodne z jej wolą, gdyż często nie dostrzega manipulacji, której została poddana.

Kobiety są zmuszone do podporządkowania się kontroli i dominacji mężczyzn, gdyż mogą być poddane wszystkim trzem formom władzy. **Przymus** może być zastosowany poprzez przedstawienie kobiecie poważnych negatywnych konsekwencji niepodporządkowania się. Mogą one polegać np. na groźbie odebrania dzieci lub jeszcze cięższego pobicia w razie złożenia przez poszkodowaną skargi lub wniosku o wydanie nakazu określonego postępowania dla sprawcy.

Kompensacja jest stosowana, gdy kobieta nie jest w stanie utrzymać siebie i swoich dzieci bez pomocy stosującego przemoc partnera. Ta sama forma

wpływu może być użyta, gdy kobieta nie jest zdolna do pracy lub kontynuowania nauki. Fakt, że sprawca przemocy ma możliwość kontrolowania przebiegu kształcenia i statusu zawodowego ofiary, w połączeniu z dyskryminacją kobiet na rynku pracy, stawia kobiety w sytuacji bez wyjścia i w znacznym stopniu przyczynia się do nasilenia przemocy.

Sprawowanie kontroli przez warunkowanie stosowane jest przez sprawców w atmosferze przyzwolenia społecznego. Podporządkowanie się przemocy jest zawsze wynikiem wymuszenia, wbrew temu, co czasem słyszymy, że są kobiety, które „to lubią” lub „tego pragną”. Znęcaniu się prawie zawsze towarzyszą ataki na integralność i poczucie godności ofiary. Wielu agresywnych partnerów potrafi z czasem wmówić swojej ofierze, że przemoc, której doznaje, jest skutkiem jej własnego zachowania. Ich manipulacje są wzmacniane przez nieprofesjonalne pytania zadawane przez funkcjonariuszy policji w rozmowie z pokrzywdzoną kobietą: „A może swoim zachowaniem sprowokowała pani męża” lub przez terapeutę, który rozpoznaje u ofiary współzależnienie albo wyjaśnia stosowaną przez męża przemoc konfliktem w ich związku. Przebieg socjalizacji dziewczynek, tylko wyjątkowo zmierzający do pełnego upodmiotowienia, w połączeniu z codziennym doświadczeniem dorosłej, bitej przez męża kobiety, często prowadzi do sytuacji podobnej do tej, którą opisała pewna 37-letnia kobieta podczas spotkania grupy wsparcia dla ofiar przemocy. Jej relacja spotkała się ze zrozumieniem ze strony pozostałych.

Straciłam resztki szacunku dla samej siebie. Mniej więcej trzy miesiące temu on uderzył mnie w twarz za jakąś uwagę na temat któregoś z jego przyjaciół. Zaczęłam

krzyczeć i wyzywać go, a on schwycił mnie jedną ręką za włosy, a drugą bił mnie po głowie. Wrzeszczałam na niego, chociaż czułam, że z nosa i z ust płynie mi krew. Nie przejmowałam się tym, obrzucałam go wyzwiskami i było mi wszystko jedno, co się ze mną stanie; było mi wszystko jedno, co ze mną zrobi. W końcu poczułam, że tracę przytomność. Wzrok zasnuła mi mgła, dzwoniło mi w uszach. Krzyk uwięził mi w gardle, zaczęłam szlochać. On zawlókł mnie do łazienki, przyciągnął mi twarz do lustra i zasyczał mi do ucha: „No! Popatrz na siebie! Zobacz, jak wyglądasz! Kto jeszcze byłby taki głupi, żeby się z tobą zadawać”? W tamtej chwili nie przychodził mi do głowy nikt, kto chciałby mnie znać. Byłam zupełnie zniszczona.

Uległość, którą sprawca przemocy wymusza na kobiecie, może być albo wzmocniona, albo wprost przeciwnie – w zależności od reakcji osób, do których bita kobieta zwraca się po pomoc. Nie istnieje neutralna reakcja na przemoc, a niezdolność do wyzwolenia się od przemocy nie jest wynikiem ukrytych wad ofiary.

Tolerancja wobec przemocy

Najważniejszym uwarunkowanym kulturowo czynnikiem zachęcającym do stosowania przemocy jest bezkarność jej sprawców. Nieustanne poczucie zagrożenia i jawne lub zawoalowane groźby są od czasu do czasu wzmacniane uderzeniem pięścią w twarz, kopniakiem lub innym upokarzającym ofiarę zachowaniem. Trudno powiedzieć o kimś, kto znęca się nad swoją partnerką, by ponieść konsekwencje swojego czynu, jeśli interweniujący funk-

cjonariusz policji prosi go, żeby się uspokoił, radzi poszukać pomocy psychologa lub ograniczyć picie. To samo można powiedzieć o sądach, które orzekają niskie wyroki i nie zapewniają ofiarom właściwej ochrony i zadośćuczynienia za doznaną krzywdę i cierpienie. Stereotypy, którym ulegamy, sprawiają, że mamy skłonność do doszukiwania się odpowiedzialności za przemoc po stronie samych ofiar. Gdyby się inaczej zachowywały, lepiej wywiązywały z roli żony i matki, nie przebywały w nieodpowiednich miejscach, mogłyby uniknąć przemocy. Stereotypy na temat społecznych ról kobiety i mężczyzny, osobiste poglądy i uprzedzenia policjantów, prokuratorów i sędziów rzutują na sposób, w jaki prowadzone są sprawy o przemoc wobec kobiet. Kobietom zadawane są pytania dotyczące wywiązywania się przez nie z obowiązków domowych i wypełniania przez nie tradycyjnej roli żony i matki. Uwaga skupia się na kobiecie, która musi udowodnić, że w jej zachowaniu nie było elementów prowokacji i tym samym nie „zasłużyła” sobie na przemoc. Sposób bycia i styl życia kobiet ofiar przemocy poddawane są skrupulatnej ocenie. Od kobiety wymaga się aktywnego przeciwstawiania się przemocy – jeśli kobieta nie podejmuje walki w swojej obronie, nie może być mowy o gwałcie. Z drugiej strony kobieta, która broni się przed atakiem, sama może być i bywa oskarżona o stosowanie przemocy.

Podsumowanie

Wiara w tzw. naturalny porządek i hierarchię władzy w związkach intymnych, uprzedmiotowienie kobiet, wychowanie i tradycja nakazujące kobietom uległość i podporządkowanie oraz tolerancja dla stosowania przymusu i siły fizycznej umożliwiają wieloletnie stosowanie przemocy i wyjaśniają wysoką liczbę kobiet wśród ofiar. W tradycyjnym systemie wartości w społeczeństwach patriarchalnych najważniejszymi rolami społecznymi kobiety są role żony i matki. W kręgu kultury arabskiej i muzułmańskiej uważa się, że kobiety mogą spełnić swoje powołanie tylko wtedy, gdy są zamężne. Odpowiedzialność za powodzenie małżeństwa składamy na barki kobiet, przypisując im winę za nieudany związek. Ta odpowiedzialność za losy małżeństwa jest ważnym czynnikiem wpływającym na decyzję o milczeniu i trwaniu w krzywdzącym związku oraz nieposzukiwaniu przez długie lata pomocy w powołanych do jej świadczenia instytucjach. W ten sposób głęboko zakorzeniony pogląd, w myśl którego małżeństwo należy ratować za wszelką cenę dla dobra rodziny, w połączeniu ze zwyczajem, na mocy którego kobieta stygmatyzowana jest jako rozwódka, łączy się z tradycją, zgodnie z którą to kobieta jest odpowiedzialna za rozpad małżeństwa. Wszystkie te stereotypy umacniane są przez przyjaciół, członków rodziny, pracowników instytucji pomocowych i stają się ważnymi czynnikami zniechęcającymi kobiety do szukania pomocy oraz wyzwolenia się z krzywdzącego związku.

Doświadczenie pokazuje, że można osłabić wpływ kulturowych czynników sprzyjających prze-

mocy wobec kobiet. Przez zmianę tradycyjnego podejścia do tego zjawiska i realizację specyficznych programów i procedur nastawionych na zmianę ofiary mogą być skuteczniej chronione przed przemocą, a w społeczeństwie zaczyna się kształtować nowy klimat wynikający z innego sposobu myślenia o stosunkach między mężczyznami i kobietami w związkach intymnych.

IV. Psychologiczne aspekty przemocy

Charakterystyka zjawiska

Przemocą w rodzinie nazywamy każde zachowanie skierowane wobec osoby bliskiej, którego celem jest utrzymanie nad nią kontroli i władzy. Przemoc w rodzinie to zamierzone, wykorzystujące przewagę sił działanie przeciwko członkowi rodziny naruszające jego godność oraz podstawowe prawa i wolności, powodujące cierpienie i szkody.

Przemoc w rodzinie charakteryzuje się tym, że:

- jest intencjonalna – jest zamierzonym, celowym działaniem człowieka,
- jest nakierowana na kontrolowanie i podporządkowanie ofiary,

- odbywa się w warunkach nierównowagi sił – sprawca ma i wykorzystuje przewagę (fizyczną, psychiczną lub ekonomiczną) nad ofiarą,
- prowadzi do naruszenia podstawowych praw i wolności ofiary,
- powoduje cierpienie oraz naraża zdrowie i życie ofiary na poważne szkody.

Przemoc w rodzinie – przybiera różne formy: od przemocy fizycznej przez psychiczną i seksualną po ekonomiczną. Może się pojawić na każdym etapie małżeństwa czy związku, nawet po wielu wspólnie spędzonych latach. Często wydarzeniem „inicjującym” przemoc wobec kobiety jest: ślub, ciąża, narodziny dziecka albo zamieszkanie przez partnerów w samodzielnym mieszkaniu, z dala od rodziców.

Przemoc w rodzinie rzadko jest incydem. Zazwyczaj ma charakter długotrwały i cykliczny. Zdarza się, że kres jej kładzie dopiero śmierć jednej ze stron – ofiary lub sprawcy.

Badania pokazują, że mężczyźni, którzy dopuszczają się przemocy wobec najbliższych, pochodzą ze wszystkich grup społecznych i zawodowych. Wbrew utrzymującym się wciąż stereotypom, nie muszą być alkoholikami ani też osobami psychicznie lub emocjonalnie zaburzonymi.

Formy przemocy

Przemoc fizyczna to każde zachowanie, którego celem jest zadanie ofierze bólu fizycznego wbrew jej woli, uszkodzenie jej ciała, pogorszenie zdrowia lub pozbawianie ją życia.

N|I|E|Z|B|E|D|N|I|K
P|O|L|I|C|J|A|N|T|A

Przykłady: bicie, policzkowanie, popychanie, ciągnięcie za włosy, wykręcanie rąk, kopanie, duszenie, zadawanie ran kłutych i szarpanych, odmawianie koniecznej pomocy medycznej, pozbawianie jedzenia, picia, snu, zmuszanie do zażywania alkoholu, narkotyków.

Przemoc seksualna to każde zachowanie mające na celu zmuszenie ofiary do podjęcia niechcianych zachowań o charakterze seksualnym lub zdeprecjonowanie jej seksualności.

Przykłady: obmacywanie, gwałcenie, zmuszanie do uprawiania nieakceptowanych form seksu (seks oralny, analny, homoseksualny, sodomia, sadomasochizm), zmuszanie do współżycia z innymi osobami, wyśmiewanie preferencji seksualnych.

Przemoc psychiczna to każde zachowanie, którego celem jest umniejszanie poczucia własnej wartości ofiary, wzbudzanie w niej strachu oraz pozbawianie jej poczucia bezpieczeństwa i kontroli nad własnym życiem.

Przykłady: grożenie, szantażowanie, zastraszanie, upokarzanie, poniżanie, ciągłe bezpodstawne krytykowanie, wmawianie choroby psychicznej, grożenie pozbawieniem władzy rodzicielskiej, izolowanie od rodziny, przyjaciół, wrogie nastawianie dzieci, zakazywanie opuszczania domu, zabranianie dostępu do telefonu, samochodu, pozbawianie intymności i prywatności, uniemożliwianie podejmowania decyzji.

Przemoc ekonomiczna – mówimy o niej wtedy, gdy sprawca używa pieniędzy albo innych wartości materialnych do zaspokojenia potrzeby władzy i kontroli nad partnerką, podporządkowania jej lub przerzucenia na nią odpowiedzialność za utrzymanie domu.

Przykłady: zabieranie zarobków, zabieranie kart kredytowych, zakazywanie podjęcia lub chodzenia do pracy, niszczenie rzeczy osobistych, odmawianie pieniędzy na dom, kontrolowanie wydatków, uniemożliwianie uzyskania informacji o stanie finansów rodzinnych, zmuszanie do zawierania zobowiązań finansowych (kredyt, pożyczka, poręczenie), pasożytowanie na pracy żony/partnerki.

Cykl przemocy

Związki oparte na przemocy cechuje szczególna dynamika. Przemoc zazwyczaj powtarza się w cyklach składających się z trzech następujących po sobie faz: fazy budowania napięcia, epizodu przemocy fizycznej i fazy skruchy (miodowego miesiąca).

Faza narastania napięcia

Istotą tej fazy jest stopniowy wzrost napięcia między sprawcą a ofiarą. Sprawca staje się podirytowany i rozdrażniony, zaczyna zachowywać się w sposób zagrażający bezpieczeństwu emocjonalnemu ofiary (obraża ją, krytykuje, upokarza, zastrasza). Każdy drobiazg wywołuje jego złość, często robi awantury. Staje się patologicznie zazdrosny, kontrolujący i opresyjny. Uzależnieni zaczynają więcej pić lub zażywać narkotyki. Na tym etapie cyklu może dochodzić do pomniejszych aktów przemocy fizycznej. Ofiara doskonale przeczuwa zbliżający się atak i stara się nie denerwować partnera – nie wchodzić mu w drogę, nie dawać „pretekstów” do awantur i niesnasek. Cały czas jest czujna, napięta i bardzo uważna. Niektóre

ofiary w tej fazie cyklu mają różne dolegliwości cieleśne, takie jak bóle żołądka, głowy, bezsenność, utrata apetytu. Inne wpadają w apatię, tracą chęć do życia lub stają się niespokojne i pobudliwe. Faza narastania napięcia jest często momentem, w którym ofiary zaczynają szukać pomocy z zewnątrz: u rodziny, przyjaciół, instytucji publicznych.

Faza gwałtownej przemocy

W tej fazie partner staje się bardzo gwałtowny. Wpada w szał i wyładowuje swoją wściekłość na partnerce. Czasami dochodzi do zagrażającego zdrowiu i życiu kobiety aktu przemocy fizycznej, któremu zwykle towarzyszy skrajna agresja werbalna. Eksplozję agresji wywołuje zazwyczaj jakiś drobny, np. opóźniony posiłek, nieuprasowana na czas koszula czy zwykłe nieporozumienie. Zdarza się, że kobieta sama – świadomie lub nieświadomie – prowokuje partnera, aby nie musieć dalej żyć w poczuciu zagrożenia i strachu („aby mieć już to za sobą”). W tej fazie wściekłość sprawcy jest nieproporcjonalna do tego, co pobudza go do działania. Skutki przemocy mogą być różne – podbite oko, połamane kości, obrażenia wewnętrzne, poronienie, a nawet śmierć. Ta faza cyklu zazwyczaj trwa od 2 do 48 godzin. Niektórych sprawców cechuje ogromna brutalność. Zdarza się cucenie pobitej do nieprzytomności ofiary, aby móc dalej się nad nią znęcać. Dla kobiety etap ten może oznaczać walkę o przeżycie.

Faza skruchy (tzw. miodowego miesiąca)

Ten etap obejmuje różnego rodzaju zachowania – od prostego zaprzeczenia przez agresora temu, co

się stało, do prób odpokutowania czy obietnic poprawy. Gdy sprawca wyładował już swoją złość i wie, że posunął się za daleko, nagle staje się inną osobą. Zazwyczaj „nie wie, co się z nim działo” albo „był za bardzo pijany”. Czasami żałuje tego, co zrobił, okazuje skruchę i obiecuje, że to się nigdy nie powtórzy. Przekonuje ofiarę, że to był incydent. Przynosi kwiaty, prezenty, zachowuje się jakby przemoc nigdy nie miała miejsca. Kobieta zaczyna mieć nadzieję, że partner się zmienił. Czuje się kochana, a życie we dwoje wydaje się piękne i pełne nadziei. Faza skruchy przywiązuje kobietę do partnera stosującego przemoc. Okresy skruchy stają się tym krótsze, im zależność ofiary od sprawcy jest większa. W związkach z dłuższym stażem fazę skruchy zastępuje okres ciszy. Szybko jednak mija i znowu powoli dochodzi do narastania napięcia. Rozpoczyna się nowy cykl przemocy.

P A M I Ę T A J :

To właśnie pod wpływem doświadczeń „fazy skruchy” kobiety ofiary przemocy często decydują się dać sprawcy „jeszcze jedną szansę”, decydują się nie składać zawiadomienia o popełnieniu przez niego przestępstwa albo wycofują złożone wcześniej zeznania i wnioski o pomoc. „Faza skruchy” ma fundamentalne znaczenie dla trwałości związków opartych na przemocy, ponieważ „zabezpiecza” sprawcę przez odwetem lub odejściem ofiary, która stanowi dla niego najbezpieczniejsze i zawsze dostępne źródło wyładowania.

Jak działają sprawcy

Sprawcy przemocy domowej działają zazwyczaj w bardzo podobny sposób. Lenore Walker w pracy pt. „Kobieta Maltretowana” (The Battered Woman, New York: Harper and Row, 1979) stwierdza, że choć stosowane przez poszczególnych sprawców techniki przymusu „są specyficzne dla poszczególnych jednostek, to jednak cechuje je przy tym znaczne podobieństwo”. To często osoby spostrzegane przez otoczenie jako normalne i zwyczajne – dbają o pozytywny wizerunek w oczach innych i rzadko popadają w konflikty z prawem. Charakteryzuje je brak współczucia wobec osób, które krzywdzą, a zamiast poczucia winy występuje u nich potrzeba usprawiedliwiania swoich zachowań, do czego potrzebne są dowody szacunku, wdzięczności czy nawet miłości ze strony ofiary. Sprawcy przemocy często wykorzystują tradycyjne wyobrażenia o przywilejach przysługujących mężczyźnie.

Typowymi metodami ubezwłasnowolnienia i zniewalania stosowanymi przez sprawców przemocy są:

- Utrzymywanie ofiary w stanie ciągłego przerażenia i bezradności

Jedną z klasycznych metod kontroli stosowanych przez sprawcę przemocy domowej jest systematyczne wywoływanie w ofierze uczuć lęku, przerażenia i bezradności. Aby zniewolić ofiarę, sprawca nie musi ciągle stosować przemocy fizycznej. Wystarczy, że zachowuje się w taki sposób, że ofiara wierzy w realną możliwość jej użycia. Ciągłe prawdopodobieństwo nastąpienia ataku powoduje u ofiary przewlekłe, nieznośne napięcie, chroniczny strach, poczucie zagrożenia i wzmożoną czujność.

- Wszechobecna kontrola

Sprawca zniewala i podporządkowuje sobie ofiarę, przejmując kontrolę nad każdym aspektem jej życia. Na początku związku sprawca wymaga drobnych ustępstw, z czasem coraz większych. Stopniowo odbiera ofierze prawo do wolności, samodzielności, do posiadania i wyrażania własnego zdania, żąda posłuszeństwa, za każdy sprzeciw wymierza kary, ustala reguły – nierazkto ze sobą sprzeczne – dotyczące najdrobniejszych spraw.

- Stosowanie gróźb, zastraszanie

Aby utrzymać kontrolę nad ofiarą, sprawca przemocy stosuje przymus psychologiczny lub szantaż emocjonalny. Często grozi ofierze lub jej najbliższemu (rodzicom, przyjaciółom) śmiercią lub okaleczeniem. Szantażuje ofiarę, że jeśli go porzuci, to on popełni samobójstwo lub zrobi sobie coś złego. Grozi, że przestanie łożyć na utrzymanie domu i dzieci.

- Manipulowanie dziećmi, grożenie odebraniem dzieci

Sprawca przemocy doskonale potrafi wykorzystać miłość i przywiązanie kobiety do dzieci. Często więc posługuje się dziećmi, aby zmusić ofiarę do posłuszeństwa i zatrzymać ją w krzywdzącym związku.

- Wywoływanie w ofierze poczucia winy

Sprawca przemocy domowej nigdy nie bierze odpowiedzialności za swoje zachowanie. Twierdzi, że to ofiara jest winna, że to ona swoim zachowaniem, nieposłuszeństwem zmusza go do tego, aby ją źle traktował – bił, poniżał, gwałcił czy zdradzał. Przekonuje, że gdyby ofiara okazywała mu więcej szacunku, gdyby była mu posłuszna, gdyby była bardziej czuła i kochająca, nie miałby „powodów” do stosowania wobec niej przemocy.

- Powoływanie się na zazdrość
Zazdrość jest zawsze „dobrym powodem” czy „uzasadnieniem” dla stosowania kontroli i przemocy – śledzenia, podsłuchiwania, przechwytywania listów i telefonów, nieustannego oskarżania o niewierność, naciskania na udowadnianie lojalności, kontrolowania wyglądu i zachowania ofiary oraz jej kontaktów z innymi ludźmi. Sprawca przemocy często usprawiedliwia swoje zachowanie szaleńczą „miłością” i zazdrością o ofiarę.

- Występowanie okresów czułości
Sprawca przemocy zdaje sobie sprawę, że musi czasami okazywać ofierze dobre uczucia, jeśli chce ją przy sobie zatrzymać. Wobec realnego zagrożenia jej odejściem jest gotów dać i obiecać wszystko, aby wróciła. Po fazie wielkiej brutalności i agresywności często następuje okres czułości i słodczy, zwany fazą skruchy, który daje ofierze dużo zadowolenia i satysfakcji oraz powoduje, że jeszcze intensywniej angażuje się w związek.

- Nagradzanie uległości
Sprawca przemocy działa metodą „kija i marchewki” – za nieposłuszeństwo karze, a za uległość nagradza. Dla ofiary taką nagrodą jest najczęściej po prostu brak agresji z jego strony.

- Izolowanie ofiary od źródeł pomocy materialnej oraz od wsparcia emocjonalnego

Władza sprawcy nad ofiarą jest niepełna, dopóki ofiara utrzymuje jakieś kontakty z innymi ludźmi. Dlatego też sprawca osacza ofiarę, ograniczając jej kontakty z rodziną i przyjaciółmi, zabraniając jej nauki, pracy zarobkowej oraz aktywności społecznej. Izolacja sprawia, że ofiara staje się niemal zupełnie zależna od sprawcy przemocy – ekonomicznie

i emocjonalnie. Często ani jej rodzina, ani znajomi nie wiedzą o tym, co się dzieje w domu.

- Zaprzeczanie stosowaniu przemocy lub jej bagatelizowanie

Stosowanie przemocy w rodzinie jest pilnie strzeżoną tajemnicą sprawcy, który dokonuje wielu zabiegów, by nie wydostała się ona na zewnątrz. Poza groźbami sprawcy przekonują ofiary, że nikt im nie uwierzy, że same okażą się nie bez winy, że będą się wstydziły albo spowodują utratę pracy lub stanowiska męża i poniosą tego konsekwencje. Jeśli już przestępstwo wyjdzie na jaw, sprawca neguje fakt stosowania przemocy lub umniejsza jej skutki. Często manipuluje otoczeniem w celu zyskania przychylności wobec siebie i wywołania niechęci do ofiary. Bez skrupułów kłamie oraz przeinacza fakty.

- Zarzucanie ofierze choroby psychicznej

Jednym z klasycznych wybiegów, jakie stosuje sprawca w celu odsunięcia od siebie podejrzeń o stosowanie przemocy, jest wmawianie osobom, które chcą pomóc ofierze, że jest chora psychicznie, że jej zeznania są wyssane z palca, są wytworem chorej wyobraźni, że sama się okaleczyła. Zarzucanie ofierze choroby psychicznej jest także sposobem, w jaki sprawca wzbudza w ofierze poczucie lęku i podsycia przekonanie o bezradności.

P A M I Ę T A J :

Sprawca przemocy to świetny gracz . To Dr Jekyll i Mr Hyde! Wobec osób trzecich, w tym policjantów, zachowuje się zazwyczaj spokojnie, grzecznie i kulturalnie. Wobec najbliższych jest bezwzględny oprawcą i tyranem. Nie daj się zwieść pozorom!

V. Skutki doświadczania przemocy

Przemoc w rodzinie ma tragiczne konsekwencje. Prowadzi nie tylko do uszkodzeń ciała ofiary, ale także do zaburzeń emocjonalnych oraz zaburzeń w sposobie, w jaki postrzega ona samą siebie, sprawcę oraz innych ludzi. Zmiany zachodzące w myśleniu i zachowaniu kobiety, która przez długie lata żyje w związku przemocowym, nie mają nic wspólnego z jej indywidualnymi skłonnościami czy predyspozycjami, ale są naturalną konsekwencją jej tragicznej sytuacji życiowej.

Zespół stresu pourazowego

U kobiet, które doświadczają przemocy, często dochodzi do wykształcenia się zespołu stresu pourazowego (post-traumatic stress disorder, PTSD), który charakteryzuje się następującymi objawami:

Stany nadmiernego pobudzenia

Na skutek chronicznego zagrożenia ze strony partnera organizm ofiary przemocy jest w stanie ciągłej mobilizacji – kobieta jest stale czujna i przygotowana na niebezpieczeństwo, nadmiernie reaguje na każdy dźwięk, szelest, intensywnie reaguje na bodźce, które kojarzą się jej z traumatycznymi przeżyciami. Może cierpieć na zaburzenia snu (bezsenna, koszmary) i łaknienia. Zmęczenie, ciągły niepokój powodują, że kobieta maltretowana bywa rozchwiana emocjonalnie – ma napady płaczu, ataki paniki i lęku, jest drażliwa,

nerwowa i wybuchowa. Powoduje to, że ofiary przemocy czasami opowiadają o doznanych krzywdach w sposób emocjonalny, pełen sprzeczności i luk, co podważa ich wiarygodność i rodzi podejrzenia, że zmyślają.

Stany zahamowania, poczucie bezradności

Charakterystyczne dla ofiar przemocy są stany depresyjne niosące ze sobą obniżenie nastroju, bierność, problemy z koncentracją i pamięcią, brak inicjatywy i wycofanie. U kobiet, które doświadczają przemocy, dominuje brak wiary w możliwość zmiany swojej sytuacji, problemy z podejmowaniem decyzji oraz poczucie bezradności. Kobiety ofiary nie wierzą w swoje siły i są przekonane, że bez względu na to, co zrobią i tak nie zatrzymają przemocy ze strony partnera.

Wtargnięcia

Typowym objawem stresu pourazowego są tzw. wtargnięcia, czyli pojawiające się mimowolnie wspomnienia traumatycznych przeżyć, którym towarzyszą intensywne uczucia. Wspomnienia te mają szczególną formę – są zapamiętane w postaci wrażeń, emocji i obrazów bez werbalnego opisu (są zatem podobne do wspomnień dzieci, które nie umieją jeszcze dobrze mówić). Traumatyczne przeżycia przypominają się nagle, napadowo i niezależnie od woli człowieka.

Odcięcie od własnych emocji

Charakterystyczne dla doświadczenia traumy są stany psychicznego odrętwienia, w których ofiary przemocy jakby zrywają kontakt z własnymi emocjami, bo są one tak intensywne i trudne, że nie mogą sobie

z nimi poradzić. To mechanizm obronny, który może jednak doprowadzić do całkowitego braku odczuwania jakichkolwiek emocji – zarówno tych negatywnych i bolesnych, jak i tych radosnych. Kobiety często odcinają się od swoich uczuć podczas opowiadania o tym, jak sprawca się nad nimi znęcał. Może to budzić podejrzenia, że ich zeznania są mało wiarygodne!

Poczucie niskiej wartości, winy i wstydu

Ponizanie, ciągłe wyzywanie, krytykowanie i upokarzanie sprawia, że ofiary przemocy nabierają przekonania, że są bezwartościowe. Postrzegają siebie jako osoby nieatrakcyjne, głupie, niezasługujące na miłość i szacunek. Obwiniają się za to, że swoim niewłaściwym wyglądem, zachowaniem czy słowem „sprowokowały” partnerów do przemocy. Myślą, że to one ponoszą odpowiedzialność za przemoc i wstydą się swoich doświadczeń.

Skłonności autodestrukcyjne

U ofiar przemocy mogą występować skłonności autodestrukcyjne – sięganie po alkohol, narkotyki, samookaleczenie się (cięcie, przypalanie), próby samobójcze. Kobiety maltretowane rzadko kiedy wyrażają gniew w sposób otwarty, gdyż wiąże się to z ryzykiem kary. Częściej kierują złość przeciwko samym sobie. Około 10% kobiet ofiar przemocy podejmuje próby samobójcze, z tego połowa wielokrotnie.

Nieufność wobec ludzi

Sprawcy przemocy zazwyczaj dążą do odizolowania swoich ofiar od źródeł społecznego wsparcia. Po długotrwałej sytuacji osamotnienia oraz na skutek doznanych krzywd ofiary przemocy zamykają

się w sobie. Kobiety maltretowane bywają nieufne wobec ludzi, kontakty ze znajomymi, przyjaźnie oraz relacje koleżeńskie stają się dla nich trudne. Są bardzo wrażliwe na niedotrzymywanie obietnic i źle znoszą brak taktu i uprzejmości.

Syndrom sztokholmski

Jedną z konsekwencji ciągłego zagrożenia przemocą jest skłonność ofiar do identyfikacji z oprawcą i gotowość do działania w jego interesie. Tendencję tę uważa się za podświadomie przyjętą strategię przetrwania. Podporządkowanie woli oprawcy nie jest wolną decyzją ofiary, ale bezpośrednim skutkiem przemocy. Agresor może się domagać od kobiety nie tylko podporządkowania, ale również tego, żeby go kochała. „Głównym celem sprawcy przemocy wydaje się być zniewolenie ofiary. Osiąga on swój cel, sprawując despotyczną kontrolę nad każdym aspektem życia ofiary. Jednak zwykła uległość rzadko go satysfakcjonuje; wydaje się, że większość sprawców ma psychologiczną potrzebę usprawiedliwienia swojego postępowania, a do tego potrzebna jest im pełna afirmacja przez ofiarę. Dlatego nieustannie domagają się od swoich ofiar okazywania szacunku, wdzięczności lub nawet miłości. Jego ostatecznym celem wydaje się stworzenie ofiary idealnej, z ochotą przyjmującej swój los.” (Herman, 1992, 75).

Identyfikacja ze sprawcą przemocy, będąca reakcją na sytuację bez wyjścia, określana jest mianem syndromu sztokholmskiego. Zjawisko to po raz pierwszy zaobserwowano w stolicy Szwecji po włamaniu do banku i wzięciu przez włamywaczy grupy zakład-

ników. Między więźniami a przestępcami zrodziła się więź, która z upływem dni stawała się coraz silniejsza. Po wtargnięciu przez policję do banku i aresztowaniu włamywaczy, niektórzy spośród byłych zakładników odwiedzali sprawców w więzieniu. Syndrom sztokholmski może dotknąć każdego, jeśli tylko spełnione będą cztery warunki: zagrożone jest życie; nie ma możliwości ucieczki lub tak się ofierze wydaje; ofiara nie ma kontaktu ze światem zewnętrznym, a sprawca, przynajmniej od czasu do czasu, zachowuje się przyjaźnie. Psycholodzy Dee Graham i Edna Rawlings (1998) zauważyli, że warunki te są często spełnione w przypadkach przemocy domowej. Ofiary tej formy przemocy często przejawiają symptomy syndromu sztokholmskiego. W takich przypadkach kobieta panicznie boi się uczynić coś, co mogłoby sprowokować lub wzbudzić gniew agresywnego partnera. Dlatego próbuje zyskać życzliwość mężczyzny i zachowywać się jak jego sprzymierzeniec. Może się zdarzyć na przykład, że kobieta stara się bronić swego oprawcy, odmawiając podania prawdziwych przyczyn odniesionych obrażeń lub twierdząc, że sama się zraniła.

Wyuczona bezradność

Wyuczona bezradność jest poddaniem się, za-przestaniem działania, które wynika z przekonania, że cokolwiek się zrobi, nie będzie to miało żadnego znaczenia.

Leonora Walker, badając przez wiele lat zachowanie ofiar przemocy w rodzinie, wykazała, że nie zawsze godziły się na złe traktowanie ze strony partnera. Na początku, gdy pojawiły się akty przemocy, podej-

mowały różne działania mające wpłynąć na zmianę sytuacji („od prośby do groźby”). Dopiero gdy nabierały przekonania o nieskuteczności swoich zabiegów, rodziło się w nich poczucie bezradności. „Powtarzająca się przemoc (...) zmniejsza u kobiety maltretowanej motywacje do reagowania i działania. Taka kobieta staje się pasywna. Po drugie, zmianie ulega także sposób, w jaki postrzega swoje szanse na osiągnięcie sukcesu. Nie wierzy, że jej zachowanie może doprowadzić do jakiegokolwiek pozytywnego rezultatu (...) Powtarza sobie: Bez względu na to, co robię, i tak nie mam żadnego wpływu na to, co się dzieje. Taka kobieta nie jest w stanie szukać alternatyw wobec obecnej sytuacji. Mówi: Jestem zbyt głupia albo za mało zdolna, aby zmienić swoje życie”. (Lenora Walker, *The Battered Woman*, New York: Harper and Row, 1979, s. 49–50).

Skutki wyuczonej bezradności:

- Deficyty poznawcze – polegają na uogólnionym przekonaniu, iż nie ma takich sytuacji, w których możliwy jest wpływ na bieg wydarzeń.
- Deficyty motywacyjne – osoba zachowuje się biernie, jest zrezygnowana, nie podejmuje żadnych działań, aby zmienić swoją sytuację.
- Deficyty emocjonalne – przeżywanie stanów apatii, lęku, depresji, uczucia zmęczenia, niekompetencji i wrogości.

P A M I Ę T A J :

Większość niezrozumiałych, niekonsekwentnych, histerycznych czy – po prostu – dziwnych zachowań osób maltretowanych to skutek doświadczanej przez nie przemocy. Nie oceniaj ofiar. Postaraj się je zrozumieć. Okaż im szacunek!

Skutki przemocy ekonomicznej

Przemoc ekonomiczna ma poważne i długofalowe skutki dla kobiet i dzieci, które jej doświadczyły. Sprawcy często utwierdzają swoje ofiary w przekonaniu, że są nic nie warte, że bez nich nie dadzą sobie rady. Wiele kobiet nie nabyło umiejętności zarządzania finansami, ponieważ przemoc, jakiej doznawały, skutecznie wykluczyła je z tej sfery życia. Trudno się dziwić, że boją się nieznanego i popełniają błędy.

Kobiety doznające przemocy często wpadają w pułapkę biedy i ubóstwa. Wypadły z rynku pracy, ich kwalifikacje zawodowe się zdezaktualizowały a do tego osiągnęły wiek, w którym bardzo trudno jest znaleźć pracę.

Dla coraz większej grupy kobiet poważnym wyzwaniem są wspólnie zaciągnięte kredyty mieszkaniowe, pożyczki na prowadzenie działalności gospodarczej lub kredyty konsumpcyjne. Tego typu zobowiązania potrafią skutecznie i na wiele lat związać ofiarę ze sprawcą.

Uzależnione finansowo od męża i pozbawione wiary we własne siły kobiety często nie czują się zdolne do opuszczenia krzywdzącego związku, nawet wówczas, gdy sprawca znęca się nad nimi fizycznie. Te zaś, które decydują się odejść, często wracają do partnera. Badania amerykańskie¹ wykazują, że głównym powodem, dla którego kobiety powracają

¹ Griffing, S., Ragin, D. F., Sage, R. E., Madry, L., Bingham, L. E., & Primm, B. J. (2002). Domestic violence survivors' self-identified reasons for returning to abusive relationships. *Journal of Interpersonal Violence* 16(3) 306-319

do stosującego przemoc partnera są problemy finansowe i brak niezależności ekonomicznej.

Nierzadko, uciekając z domu przed przemocą, kobiety nie mają zabezpieczonych żadnych środków finansowych. Wspólne konta lub nawet konto osobiste, do których sprawca miał dostęp, mogą być przez niego całkowicie oczyszczone ze środków.

Innym poważnym problemem dla kobiet, które mają wspólne konto ze sprawcą, może być zaciąganie przez niego kredytów, których spłatą kobieta może być obciążona.

Wpływ przemocy na dzieci

Przemoc jakiej doznają kobiety w rodzinie ma negatywny wpływ nie tylko na ich psychikę ale również na psychikę ich dzieci. Dzieci, które są świadkami przemocy stosowanej wobec matki, mogą doznać krótkotrwałego lub długotrwałego urazu, skutkującego zaburzeniami poznawczymi, behawioralnymi lub emocjonalnymi. Każde dziecko reaguje inaczej na traumę przemocy. Tylko nieliczne dzieci są bardzo odporne na stres tego rodzaju i skutki przemocy mogą nie zostawiać traumatycznych śladów w ich psychice.

Jak zauważyli autorzy raportu wydanego przez UNICEF: „dramatyczne skutki jakie przemoc w rodzinie wywiera na kobietach są dobrze udokumentowane. O wiele mniej wiadomo natomiast na temat szkodliwego wpływu, jaki przemoc wobec jednego z rodziców lub wobec opiekuna ma na dzieci, które są jej świadkiem. Dzieci te są zapomnianymi ofiarami przemocy domowej (2006). Niektóre badania wskazują, że dziewczęta, które są świadkami przemocy

mają skłonności do wycofywania się i depresji, natomiast chłopcy do agresji. Bycie świadkiem przemocy, zwiększa natomiast ryzyko, że chłopcy, szczególnie ci, którzy identyfikują się z ojcem mogą go naśladować i stosować przemoc wobec kobiet w dorosłym życiu. Warto o tym pamiętać wypowiadając się np. w sprawie kontaktów sprawcy przemocy z dzieckiem lub stosowania zakazu kontaktowania się z ofiarą. Sprawcy przemocy domowej nierzadko wykorzystują prawo do kontaktów lub opieki nad dzieckiem do sprawowania dalszej kontroli nad kobietą i kontynuowania przemocy. Dlatego też np. sędziowie orzekając w sprawach o kontakty z dziećmi powinni brać pod uwagę zagrożenie, jakie realizacja tego prawa przez sprawców przemocy może mieć dla bezpieczeństwa ofiary. Jeśli interes dziecka i bezpieczeństwo kobiety nie mogą być zagwarantowane w inny sposób prawo sprawców przemocy do kontaktów z dzieckiem powinno być ograniczone lub nawet na jakiś czas zawieszane. Musimy skończyć ze stereotypem, że mężczyźni stosujący przemoc wobec matek swoich dzieci są jednocześnie dobrymi ojcami.

Inne skutki

Warto mieć świadomość, że skutkiem przemocy może być między innymi skłonność do nadużywania przez kobietę alkoholu lub środków psychoaktywnych lub podjęcie działalności przestępczej. Te sposoby reagowania czy też strategie radzenia sobie z przemocą wymieniają eksperci z tej dziedziny. Związek nadużywania środków psychoaktywnych z doznawaną przemocą jest szczególnie silny wśród

kobiet odbywających karę pozbawienia wolności (UNODOC, 2008). Nadużywanie alkoholu przez kobiety ma związek z zachowaniami agresywnymi partnerów wobec nich niezależnie od tego, czy oni sami piją. Statystyki wskazują, iż kobiety nadużywające alkoholu znacznie częściej doświadczają przemocy fizycznej ze strony partnera niż kobiety nie mające tego problemu. Pijące ofiary przemocy mają większą tendencję przyjmowania na siebie odpowiedzialności za zaistniałą sytuację.

VI. Ocena ryzyka i planowanie bezpieczeństwa

Przemoc domowa to nie tylko siniaki i zadrapania. Kiedy zabraknie właściwej i wczesnej interwencji może prowadzić do poważnych urazów, a nawet śmierci ofiary lub sprawcy. Dlatego tak istotne jest wprowadzenie do codziennej pracy wszystkich instytucji i organizacji zajmujących się pomocą dla ofiar przemocy domowej, procedur i narzędzi do oceny zagrożenia zabójstwem lub ciężkim uszkodzeniem ciała. Takie narzędzia istnieją i są stosowane w wielu krajach. Umożliwiają określenie specyficznych zagrożeń i okoliczności zwiększających ryzyko, a także dostarczają wskazówek, jakie decyzje należy podjąć i jaki zakres pomocy jest konieczny aby zwiększyć bezpieczeństwo pokrzywdzonych.

Do kwestii związanych z oceną ryzyka odnosi się m.in. podpisana przez Polskę Konwencja Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej. Artykuł 51 stanowi: *„Strony podejmują konieczne środki prawne lub inne działania mające na celu zagwarantowanie, że ocena ryzyka śmierci oraz powagi sytuacji, jak również ryzyka powtarzających się aktów przemocy zostanie przeprowadzona przez wszelkie odpowiednie władze w celu zarządzania takim ryzykiem oraz w celu zapewnienia skoordynowanych środków bezpieczeństwa i wsparcia”*.

Jednym z najpopularniejszych narzędzi do oceny ryzyka jest kwestionariusz SARA (Spousal Assault Risk Assessment), stworzony w Kanadzie oraz DA (Danger Assessment) stworzony w USA przez Jacquelyne Campbelle. Wiele z narzędzi stosowanych w Europie opiera się na wyżej wymienionych kwestionariuszach. Czynniki ryzyka najczęściej w nich uwzględniane to: historia i eskalacja przemocy, ogólnie agresywne zachowanie, naruszanie wydanych przez prokuratora lub sąd postanowień, groźby zabójstwa lub ciężkiego uszkodzenia ciała, groźby użycia lub użycie broni lub innych niebezpiecznych narzędzi, podduszenie, kontrolowanie zachowań partnerki, skrajna zazdrość, nękanie, nadużywanie alkoholu, narkotyków, zaburzenia psychiczne sprawcy, wśród nich depresja, groźby popełnienia samobójstwa, separacja/rozwód, sprawa o kontakty z dziećmi, dzielenie mieszkania z pasierbem/pasierbicą, przemoc stosowana wobec partnerki w ciąży. Zostały one potwierdzone w badaniach empirycznych.

Poza analizą czynników ryzyka dla oceny zagrożenia, przed jakim stoją kobiety doznające prze-

mocy duże znaczenie mają również istniejące rozwiązania prawne i instytucjonalne służące ochronie ofiar. Ważna jest np. dostępność schronisk, poradni, możliwości prawne odizolowania sprawcy od ofiary, skuteczność stosowania prawa. Dostępne usługi powinny uwzględniać zróżnicowane potrzeby kobiet wynikające m.in. z niepełnosprawności, stanu zdrowia, ograniczonej zdolności do uczenia się, szukania pomocy i innych utrudnień w dostępie do usług wsparcia, w tym związanych z ich statusem prawnym (imigrantki, kobiety z mniejszości etnicznych).

Działania związane z oceną ryzyka powinny opierać się na skoordynowanej współpracy różnych służb, a plany bezpieczeństwa powinny być dostosowane do stopnia i charakteru zagrożenia. Jakość i ilość informacji zebranych w procesie oceny ryzyka zależą od wiedzy i umiejętności osoby prowadzącej ocenę, dlatego mechaniczne stosowanie przez niedoświadczonych pracowników, wyłącznie narzędzi oceny ryzyka, może prowadzić do przeoczenia niebezpieczeństwa. Niezwykle ważna jest świadomość wpływu, jaki stereotypy i niesprawdzone informacje mogą mieć na ocenę stanu zagrożenia. Ocena ryzyka powinna być prowadzona wspólnie z pokrzywdzoną i opierać się na informacjach zebranych z kilku źródeł. To kobieta zna sprawcę i zazwyczaj sama najtrafniej potrafi ocenić zagrożenie i to, co może zrobić, aby się przed nim ochronić. Każdy przypadek powinien być monitorowany i systematycznie poddawany ewaluacji. Tworzone plany bezpieczeństwa muszą uwzględniać ryzyko i działania, które zapewnią pokrzywdzonym bezpieczeństwo i pociągnięcie sprawcy do odpowiedzialności. Warto podkreślić, że pomimo współpracy interdyscyplinarnej, odpowiedzialność za podjęcie

niezbędnych działań zawsze powinna spoczywać na konkretnej organizacji lub instytucji. Nie powinny one czekać z podjęciem działań mających poprawić bezpieczeństwo ofiar wysokiego ryzyka na spotkanie zespołu/grupy. Standardem powinno być, że pokrzywdzona kobieta jest informowana przez organizację pomocową, która ją wspiera o wszystkich podejmowanych w jej sprawie działaniach. Istotną rolę w ewaluacji przyjętych procedur i narzędzi powinny odgrywać informacje zwrotne od kobiet i uczestników zespołu.

Osoby przeprowadzające ocenę ryzyka muszą wiedzieć, co robić potem, jakie instytucje i organizacje mogą udzielić kobiecie pomocy, jakie działania należy podjąć, aby zwiększyć jej bezpieczeństwo. W krajach gdzie ocena ryzyka prowadzona jest przez różne instytucje, sprawy o wysokim ryzyku kierowane są do wyspecjalizowanych komórek międzyinstytucjonalnej współpracy. W Wielkiej Brytanii jest to lokalny zespół MARAC (Multi Agency Risk Assessment Conferences). Planowanie bezpieczeństwa jest tam prowadzone przez kobietę i jednego specjalistę lub przez kobietę oraz przedstawicieli kilku różnych instytucji.

Ocena ryzyka ściśle wiąże się z budowaniem planu bezpieczeństwa. Polega ono na obmyśleniu sposobów zwiększenia bezpieczeństwa osoby pokrzywdzonej bez względu na to, czy zdecyduje się ona pozostać w krzywdzącym związku czy go opuścić. Planowanie bezpieczeństwa powinno uwzględniać jej miejsce zamieszkania, to czy chce udać się do schroniska czy wrócić do stosującego przemoc partnera. Kobieta powinna mieć alternatywę, aby nie czuła się zmuszona do powrotu do krzywdzącej

go ją partnera. Gdyby jednak zdecydowała się wrócić i pozostać ze stosującym przemoc mężczyzną, należy pomóc jej w przygotowaniu planu ucieczki, tak aby w razie potrzeby mogła znaleźć bezpieczne schronienie. Plan bezpieczeństwa może m.in. uwzględniać przygotowanie torby lub walizki z najpotrzebniejszymi rzeczami, ukrycie bagażu w bezpiecznym miejscu, zapisanie i zabezpieczenie ważnych numerów telefonów. Powinien również uwzględniać sposoby uzyskania środków na życie, informacje o miejscach gdzie może uzyskać bezpieczne schronienie, pomoc prawną i inne wsparcie.

Skuteczny plan bezpieczeństwa powinien być:

1) skoncentrowany na kobiecie doznającej przemocy – brać pod uwagę jej lęki, oczekiwania i techniki, jakich używa lub używała w przeszłości do zapewnienia sobie bezpieczeństwa. Proces planowania bezpieczeństwa powinien być dokładnie pokrzywdzonej objaśniony i na bieżąco z nią weryfikowany. Specjaliści powinni ją zapytać, czego potrzebuje, pomóc jej zrozumieć zagrożenie i podjąć decyzję, biorąc pod uwagę tendencję ofiar do pomniejszania ryzyka.

2) zindywidualizowany – uwzględniać informacje uzyskane w toku wszechstronnej oceny ryzyka i dopasowany do konkretnej kobiety i stopnia ryzyka.

3) kompleksowy – uwzględniać różne czynniki ryzyka i opierać się na systematycznym i uporządkowanym podejściu do planowania bezpieczeństwa.

4) poufny – specjaliści powinni rozumieć ograniczenia związane z zasadą poufności, zwłaszcza w kontekście bezpieczeństwa dzieci oraz bezpośredniego zagrożenia życia kobiety. Jeśli ze względu na bezpieczeństwo pokrzywdzonych uznają za zasadne

podzielenie się informacjami z inną instytucją powinni, o ile to możliwe, wyczerpująco wyjaśnić to kobiecie i uzyskać jej zgodę.

5) uwzględniający kwestie różnorodności – przeprowadzający ocenę ryzyka i planowanie bezpieczeństwa muszą brać pod uwagę wpływ takich czynników jak: status społeczno-ekonomiczny, wiek, pochodzenie etniczne, religia, kultura, status imigracyjny, orientacja seksualna, zdrowie psychiczne czy niepełnosprawność oraz zdolność ofiary do zapewnienia sobie bezpieczeństwa. Każdy z tych czynników lub ich kombinacja może wpływać na sposób, w jaki ofiara przemocy domowej poszukuje pomocy i informacji oraz je przyjmuje.

6) oparty na wiedzy i wskazówkach placówek pomocowych – wszystkie instytucje i organizacje powinny znać i stosować w praktyce podstawowe zasady związane z planowaniem bezpieczeństwa zgodnie z zakresem swoich obowiązków.

Podczas budowania planu bezpieczeństwa należy wziąć pod uwagę czy ofiara zamieszkuje wspólnie ze sprawcą czy nie, czy należy zapewnić bezpieczeństwo dzieciom, np. chroniąc je przed porwaniem rodzicielskim. Nie można pomijać kwestii związanych z bezpieczeństwem kobiety w miejscu pracy, w związku z podjętą decyzją o opuszczeniu sprawcy (separacja, odejście do schroniska, rodziny), wniesieniem sprawy do sądu lub złożeniem wniosku o zastosowanie prawnych środków ochronnych.

I. Wstęp

Niestety zjawisko przemocy w rodzinie należy w dalszym ciągu do codzienności pracy policjantów. W zdecydowanej większości sprawcami tych zdarzeń są mężczyźni, a ofiarami kobiety.

W ostatnich latach nastąpił jednak znaczący rozwój metod walki z przemocą domową, została też uchwalona *Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie*, która wprowadziła system współpracy organów administracji rządowej, władz lokalnych, organizacji pozarządowych, policji i prokuratury oraz innych podmiotów prowadzących działalność w tym zakresie. Także w społecznym odbiorze przemoc domowa, mimo istnienia nadal wielu stereotypów, jest coraz częściej traktowana jako zjawisko godne potępienia.

Aby skutecznie przeciwdziałać przemocy domowej nie wystarczy tylko wiedza na temat obowiązujących przepisów prawnych, ale konieczna też jest znajomość mechanizmów psychologicznych z nią związanych. Pomaga to przy podejmowaniu właści-

wych kroków w czasie interwencji oraz dokonywaniu prawidłowych ocen prawnych.

Postępowanie w sprawach przemocy w rodzinie jest wieloaspektowe i trudne. Większość ofiar milczy (ze wstydu, strachu, bezradności albo dlatego, że nie jest świadoma swoich praw). Większość z nich pozostaje też często pod presją sprawców lub członków rodziny. Ten stan rzeczy potwierdzają badania i programy pomocy prowadzone przez różne instytucje i organizacje.

Samo doprowadzenie do ukarania sprawcy przemocy w rodzinie nie rozwiązuje problemu, konieczne jest równoczesne wsparcie osoby pokrzywdzonej przez uprawnione oraz zobowiązane do tego instytucje i organizacje.

Policja jest pierwsza na miejscu zdarzenia, pierwsza ma kontakt z ofiarą i sprawcą.

II. Definicje

Przemoc w literaturze kryminologicznej jest definiowana jako *zespół atakujących, nadzorujących i kontrolujących zachowań, obejmujących przemoc fizyczną, seksualną i emocjonalną. Jest to ciąg zachowań o charakterze zamierzonym i instrumentalnym, których celem jest zniewolenie ofiary, wyeliminowanie jej suwerennych myśli i działań, podporządkowanie jej żądaniom i potrzebom sprawcy*.¹

Sprawca przemocy działa sprytnie wybierając odpowiedni czas i miejsce oraz sposób ataku, tak, aby nie było śladów ani świadków. Dlatego najczęściej bije w domu, niszczy tylko te rzeczy, na których mu nie zależy, z premedytacją wykorzystuje wiedzę o nawykach i słabościach ofiary oraz jej przywiązanie do dzieci czy bliskich, aby ją zastraszyć i ukarać.²

Z opisów przemocy mężczyźni wobec kobiet wynika, że głównym celem takiego działania jest utrzymanie władzy i kontroli nad drugim człowiekiem oraz podporządkowanie go sobie. Władza i kontrola nad ofiarą wyraża się poprzez przemoc emocjonalną, seksualną, ekonomiczną, a gdy to nie wystarcza, pojawia się przemoc fizyczna.³

Ciekawe, iż mężczyźni posługują się wąską definicją przemocy. Wzorcem jest dla nich mianowicie przemoc fizyczna, przy czym często uznają, że niszc-

¹ A. Lipowska-Teutsch, „Wychować, wyleczyć, wyzwolić”, Warszawa 1998, s. 12.

² Tamże.

³ Tamże.

czenie przedmiotów, popychanie, przytrzymywanie, zamykanie czy wymuszenie współżycia seksualnego nie jest taką przemocą.⁴

Definicje przemocy w rodzinie albo – jak inaczej bywa nazywana – przemocy domowej bazujące na wypracowanych w oparciu o interdyscyplinarne badania kryminologiczne znalazły się również w niektórych aktach prawa międzynarodowego. W tym miejscu warto przytoczyć definicję, jaka została zamieszczona w Konwencji Rady Europy nr 210 o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej z 11 maja 2011 r., którą Polska podpisała 18 grudnia 2012 r. Stosownie do jej art. 3 lit. b „przemoc domowa” oznacza wszelkie akty fizycznej, seksualnej, psychologicznej lub ekonomicznej przemocy występujące w rodzinie lub gospodarstwie domowym lub pomiędzy byłymi lub obecnymi małżonkami lub partnerami, niezależnie od tego, czy sprawca i ofiara dzielą miejsce zamieszkania, czy też nie⁵.

W polskim prawie definicja przemocy w rodzinie zawarta jest w *ustawie z 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie*.⁶

Zgodnie z art. 2 pkt 2 przemocą w rodzinie jest jednorazowe lub powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie, naruszające prawa lub dobra osobiste osób najbliższych w rozumieniu art. 115 § 11 k.k. lub innych osób wspólnie zamieszkujących lub gospodarujących, w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu

⁴ Tamże.

⁵ Polski tekst Konwencji na stronie Rady Europy.

⁶ Dz. U. Nr 180, poz. 1493 z późn. zm.

psychicznym lub fizycznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą. Zwraca uwagę, że pominięto tu ważną postać przemocy w rodzinie, jaką jest przemoc ekonomiczna. Zawsze jednak stanowi ona przejaw przemocy psychicznej. Nie można więc jej pomijać ani lekceważyć.

Jak z przytoczonej definicji wynika, przemoc w rodzinie to nie tylko znęcanie się, ale również inne opisane w ustawie pojedyncze czyny naruszające wskazane tam dobra pozostające pod ochroną prawną.

W kodeksie karnym nie został wyodrębniony samoistny typ przestępstwa przemocy w rodzinie. Mieści się on w ogólniejszej dyspozycji przestępstwa znęcania się z art. 207. Obok tego podstawowego przepisu mogą jednak wchodzić w grę w odniesieniu do przemocy w rodzinie także przepisy typizujące inne przestępstwa, jak: zgwałcenie (art. 197 k.k.), współżycie płciowe z osobą w stanie ograniczonej poczytalności (art. 198 k.k.), wymuszenie współżycia płciowego na osobie zależnej (art. 199 k.k.), molestowanie seksualne małoletnich (art. 200 k.k.), groźba karalna (art. 190 k.k.), zmuszanie (art. 191 k.k.), uporczywe nękanie i kradzież tożsamości (art. 190a k.k.), bezprawne utrwalanie lub rozpowszechnianie wizerunku nagiej osoby (art. 191a k.k.), pobicie, uszczerbek na zdrowiu (art. 156, 157 k.k.), pobicie (art. 158 k.k.).

Jeżeli powstałe przy znęcaniu obrażenia ciała wypełniają znamiona z art. 156 lub 157 k.k., wchodzi w grę kumulatywna kwalifikacja prawna czynu z art. 207 w zw. z art. 156 lub 157 k.k. Nie jest jednak możliwa taka kwalifikacja prawna w przypadku czynów ściganych na wniosek dopóty, dopóki taki

wniosek nie zostanie złożony. Ważne jest w tym kontekście, że na mocy ustawy z 13 czerwca 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny i ustawy – Kodeks postępowania karnego⁷ z chwilą jej wejścia w życie, tj. z dniem 27 stycznia 2014 r., czyny z art. 197–199 k.k. stają się przestępstwami ściganymi z urzędu.

Najczęściej występującą formą przemocy jest znęcanie się opisane w art. 207 k.k. Nie jest to przestępstwo wnioskowe ani prywatnoskargowe, lecz przestępstwo ścigane z oskarżenia publicznego. Typ podstawowy przestępstwa znęcania się opisany jest w § 1, natomiast dwa typy kwalifikowane w § 2 (tj. znęcanie się ze szczególnym okrucieństwem) oraz w § 3 (ze względu na skutek w postaci targnięcia się pokrzywdzonego na własne życie).

Pokrzywdzonym tym przestępstwem mogą być wyłącznie kategorie osób wymienione w przepisie:

- osoby najbliższe w rozumieniu art. 115 § 11 k.k. (żona, matka, córka, syn, siostra, konkubina itp.),
- osoby pozostające z nim w stałym lub przemijającym stosunku zależności (podstawą stosunku zależności może być umowa np. między najemcą lokalu a wynajmującym, może on także wynikać z sytuacji faktycznej, stwarzającej sprawcy sposobność znęcania się przy wykorzystaniu nad ofiarą przewagi, jaką daje łącząca ich więź materialna, uczuciowa lub osobista)⁸,
- małoletni, czyli osoby, które nie ukończyły 18 lat,
- osoby nieporadne, które z powodu swoich właściwości fizycznych (podeszłego wieku, kalectwa,

⁷Dz. U. poz. 849.

⁸OSNKW 1976, z. 7, poz. 86.

obłożnej choroby) albo właściwości psychicznych (upośledzenie umysłowe) nie mają możliwości samodzielnie decydować o swoim losie ani zmienić swego położenia.⁹

Stosunek zależności zachodzi wtedy, gdy osoba pokrzywdzona nie jest zdolna z własnej woli przeciwstawić się znęcaniu, ponieważ boi się pogorszenia własnej sytuacji, np. utraty środków utrzymania, mieszkania etc.¹⁰

Przemoc to również zmuszanie swojej partnerki do obcowania płciowego, o czym w praktyce nie zawsze się pamięta lub w dalszym ciągu ulega się stereotypowi, że żony czy partnerki nie można zgwałcić.

W jednym z orzeczeń Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu sformułowano tezę, że współcześnie żadne państwo nie może dopuszczać do tego, by mąż korzystał z immunitetu, czyli bezkarności za zgwałcenie żony, ponieważ pozostaje to w sprzeczności nie tylko z cywilizowaną koncepcją małżeństwa, ale przede wszystkim z podstawowymi celami Europejskiej Konwencji praw człowieka i podstawowych wolności, której istotą jest poszanowanie ludzkiej godności i wolności.¹¹

Nie można zatem lekceważyć informacji na ten temat podawanych przez osoby pokrzywdzone, pamiętając o tym, że od stycznia 2014 gwałt jest przestępstwem ściganym z urzędu.

⁹M. Bojarski, M. Filar, W. Filipkowski i inni, *Kodeks karny. Komentarz*, Lexis Nexis, Warszawa 2004 r., s. 621.

¹⁰M. Bojarski, M. Filar, W. Filipkowski i inni, *Kodeks karny. Komentarz*, s. 621.

¹¹Orzeczenie C. R. v Wielka Brytania 22.11.1995 A.335-C par.35–44 W. v. Wielka Brytania 22.11.1995, A.335-B par. 37–44 w M. A. Nowicki, *Europejska Konwencja Praw Człowieka wybór orzecznictwa*, C.H. Beck, Warszawa 1998, s. 245–246.

W świetle doktryny i orzecznictwa sądowego znęcanie się fizyczne polega na zadawaniu bólu fizycznego osobie pokrzywdzonej, np. bicie czy duszenie, natomiast znęcanie się psychiczne to np. lżenie, straszenie, poniżanie, wyszydzanie czy też niszczenie rzeczy.

Typowe znęcanie się polega na intensywnym i powtarzającym się zachowaniu, składającym się zazwyczaj z wielu elementów wykonawczych działania przestępczego. Zupełnie wyjątkowo można uznać za znęcanie się jednorazowe działanie, jeżeli cechuje je intensywność w zadawaniu dolegliwości fizycznych lub psychicznych.¹²

Sprawca przy realizacji przestępstwa z art. 207 k.k. zazwyczaj narusza różne dobra pozostające pod ochroną prawną, np. nietykalność cielesną lub godność osobistą, systematycznie powtarzając te same czynności. Nie ma tutaj jednak zastosowania czyn ciągły z art. 12 k.k., ponieważ warunkiem zaistnienia omawianego przestępstwa jest właśnie jego wieloczynnościowy, powtarzający się charakter.

III. Warunki zaistnienia przestępstwa

W praktyce najwięcej problemów przysparza prawidłowa ocena prawna zachowania osoby podejrzanej o znęcanie się. Niezależnie od stwierdzenia,

¹² Wyrok SN z 27.02.2002 r. II KKN 17/00, OSNKW 2002, nr 7–8, poz. 55.

że taka ocena jest niewątpliwie trudna z uwagi na charakter tego przestępstwa, nie można podchodzić do tego schematycznie.

Znęcanie się jest niezależne od tego, czy osoba pokrzywdzona sprzeciwia się i próbuje się bronić czy nie. Osoba pokrzywdzona ma prawo podjąć środki obronne przed bezpośrednim bezprawnym zamachem na jej dobro i w takiej sytuacji nieuprawniona jest ocena, iż obrona odbiera działaniu sprawcy cechy przestępstwa.¹³

Znane są sytuacje, gdy osoba pokrzywdzona na skutek wieloletniego znęcania się nad nią przez partnera, zaczyna spożywać alkohol, pod wpływem którego staje się agresywna. Zaczyna dochodzić do wzajemnego ubliżania, naruszania nietykalności cielesnej, a może się to zakończyć nawet zabójstwem. W takiej sytuacji trzeba ustalić rzeczywisty stan rzeczy w oparciu o zebrany materiał dowodowy, a nie przyjmować z góry, że z uwagi na wzajemność nie zaistniało przestępstwo znęcania się.

W jednej ze spraw, która zakończyła się zabójstwem sprawcy wieloletniego znęcania się nad żoną, przesłuchano wielu świadków, w tym dwoje dzieci (12 i 18 lat), co doprowadziło do ustalenia, że zabójstwo męża, którego dokonała żona, było skutkiem wieloletniego znęcania się nad nią przez męża. Sąd uznał, że dokonany czyn wyczerpał znamiona zabójstwa w stanie silnego wzburzenia usprawiedliwionego okolicznościami i skazał oskarżoną na karę 1 roku i 6 miesięcy pozbawienia wolności.

Znana też jest sprawa, gdy nie doceniono dowodów, które świadczyły o znęcaniu się nad kobie-

¹³ Wyrok SN z 17.08. 1970 r., IV KR 146/70, OSNPG 1971/1 poz. 13 str. 11, Lex Polonica, nr 360750.

tą przez jej męża i zakończyło się to jej zabójstwem. Postępowanie przygotowawcze było już wszczęte i przeprowadzono wiele przesłuchań. Po kolejnej awanturze kobieta wezwała policję, która zatrzymała jej męża, jednak, mimo że był on nietrzeźwy, został zwolniony po kilku godzinach. Spożył jeszcze alkohol, wrócił do domu i na oczach przerażonych córek zamordował żonę, raniąc też nożem jedną z córek. Na szczęście córce udało się uciec.

Potem próbował przekonywać przedstawicieli organów ścigania, że jego stan psychiczny uniemożliwiał właściwą ocenę sytuacji. Mimo stwierdzenia u niego po obserwacji psychiatrycznej stanu znacznego ograniczenia zdolności pokierowania własnym postępowaniem, został skazany, w wyniku apelacji prokuratora do Sądu Apelacyjnego, za zabójstwo na karę 25 lat pozbawienia wolności.

Te dwa przykłady dowodzą, jak bardzo rozważnie należy oceniać materiał dowodowy, a przede wszystkim z dużą ostrożnością podchodzić do wyjaśnień sprawców przemocy domowej, ponieważ potrafią oni tworzyć przekonujące fakty o swojej rzekomej niewinności.¹⁴

Jeżeli sprawca znęcania się używa noża lub innego niebezpiecznego narzędzia i powoduje określone uszkodzenie ciała, dopiero przyjęcie kumulatywnej kwalifikacji prawnej oddaje całą zawartość kryminalną czynu i obejmuje wszystkie czynności sprawcze osoby podejrzanej.¹⁵

¹⁴ A. Lipowska-Teutsch, *Wychować, wyleczyć, wyzwolić*, Warszawa 1998 r., s. 74–75.

¹⁵ Wyrok S A w Katowicach z 7.06.2001 r., II AKa 177/2001 Ptok. i Pr.-dodatek 2002/5 poz. 8

Jak już wspomniano, są dwie kwalifikowane formy przestępstwa znęcania się, a mianowicie opisane w § 2 art. 207 k.k. z uwagi na znamię *szczególnego okrucieństwa* oraz w § 3 art. 207 k.k. z uwagi na skutek targnięcia się przez pokrzywdzonego na własne życie.

Znamię kwalifikowane *szczególne okrucieństwo* opisane w § 2 art. 207 k.k. znane jest polskiemu prawu karnemu w przypadku przestępstwa zgwałcenia oraz zabójstwa. Istnieje na ten temat bogate orzecznictwo Sądu Najwyższego i chociaż nie jest ono jednolite, to można wskazać na kilka elementów pomocnych przy ocenie materiału dowodowego. Szczególne okrucieństwo może być oceniane z perspektywy:

1. skutków w postaci znacznej dolegliwości fizycznej lub następstw w psychice ofiary;
2. intensywności stosowanych przez sprawcę środków;
3. szczególnego zabarwienia zamiaru sprawcy, mającego na celu poniżenie ofiary i zadanie jej dodatkowego nieuzasadnionego bólu;
4. sposobu i rodzaju zachowania się sprawcy;
5. szczególnych właściwości ofiary (wiek, stan zdrowia), na co zwracał uwagę w swoich wyrokach również Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu.

Cecha szczególnego okrucieństwa wiąże się zazwyczaj z rodzajem i sposobem działania sprawcy i dlatego winna być rozpatrywana zawsze w odniesieniu do konkretnej osoby, jej stanu fizycznego i psychicznego. Znane są z praktyki sprawy szczególnie okrutnego działania sprawcy, polegającego np. na przypalaniu ofiary papierosami, dotkliwego torturowania po uprzednim jej przywiązaniu itp.

Natomiast zastosowanie art. 207 §3 k.k. zależy od tego, czy w świetle zebranego materiału dowodowego stwierdza się, że istniał związek przyczynowy między poszczególnymi fragmentami znęcania się a targnięciem się osoby pokrzywdzonej na swoje życie. Sprawca odpowiada z tego przepisu nawet wówczas, gdy nie przewidywał, że osoba pokrzywdzona umyślnym znęcaniem się podejmie zamach samobójczy (vide art. 9 §3 k.k.). Taki związek przyczynowy zaistnieje nawet wtedy, gdy na decyzję samobójczą oddziaływały też inne okoliczności np. pogłębiający się stan zależności od sprawcy. Wystarczy bowiem ustalenie, że bez aktów znęcania się, osoba pokrzywdzona nie podjęłaby decyzji o zamachu samobójczym.¹⁶

Jak już wspomniano, przemoc w rodzinie to także pojedyncze czyny polegające na pobiciu osoby, groźbie jej czy też zmuszaniu do określonego zachowania.

Doniesień o tego rodzaju zdarzeniach nie wolno lekceważyć i zawsze powinno się pomóc osobie pokrzywdzonej w skutecznym ściganiu sprawcy.

¹⁶ M. Bojarski, M. Filar, W. Filipkowski *Kodeks karny. Komentarz*, s. 627

IV. Procedura „Niebieskie Karty”

Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie przywiązuje bardzo dużą wagę do procedury „Niebieskie Karty”, którą są zobowiązani na mocy jej art. 9d ust. 2 podejmować – obok funkcjonariuszy policji – także przedstawiciele jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, gminnych komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, oświaty i ochrony zdrowia. Procedura ta obejmuje wszystkie czynności podejmowane i realizowane w związku z uzasadnionym podejrzeniem zaistnienia przemocy w rodzinie. Najdłużej funkcjonująca w Polsce policyjna procedura „Niebieskie Karty” jest obecnie, tak samo jak pozostałe, normowana – wydanym na podstawie art. 9d ust. 5 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie – rozporządzeniem Rady Ministrów z 13 września 2011 r. w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieskie Karty”¹⁷.

W myśl rozporządzenia wszczęcie procedury przez jeden z wymienionych podmiotów, a więc także przez funkcjonariuszy policji, następuje przez wypełnienie formularza „Niebieska Karta – A” (wzór – załącznik 1 do rozporządzenia).

Formularz „Niebieska Karta – A” zawiera następujące informacje:

¹⁷ Dz. U. Nr 209, poz. 1245.

1) dane o osobie, wobec której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie;

2) informacje o zgłaszającym podejrzenie istnienia przemocy w rodzinie;

3) dane o osobie, co do której istnieje podejrzenie, że stosuje przemoc w rodzinie;

4) opis sposobu zachowania się osoby podejrzewanej o stosowanie przemocy w rodzinie, z uwzględnieniem charakterystyki przemocy fizycznej, uszkodzeń ciała, przemocy psychicznej, seksualnej oraz innych zachowań;

5) określenie, od jak dawna są stosowane takie zachowania;

6) opis zachowania osoby, wobec której istnieje podejrzenie, że doznaje przemocy w rodzinie oraz osoby podejrzewanej o jej stosowanie w trakcie interwencji;

7) opis miejsca zdarzenia;

8) dane świadków stosowania przemocy w rodzinie;

9–14) informacje dotyczące osoby podejrzewanej o stosowanie przemocy w rodzinie o: wcześniejszej karalności za przestępstwo z użyciem przemocy lub groźby jej użycia; zastosowaniu przez sąd dozoru kuratora sądowego; nadużywaniu alkoholu; nadużywaniu środków odurzających, substancji psychotropowych lub leków; leczeniu psychiatrycznym; posiadaniu broni;

15) określenie wcześniejszych działań podejmowanych w związku ze stosowaniem przemocy w rodzinie;

16) opis działań podjętych przez policję wobec osoby dotkniętej przemocą w rodzinie i wobec osoby podejrzewanej o jej stosowanie (pouczenie; środki

przymusu bezpośredniego; badanie na zawartość alkoholu w organizmie; izba wytrzeźwień; policyjne pomieszczenie dla osób zatrzymywanych do wytrzeźwienia; policyjne pomieszczenie dla osób zatrzymywanych; policyjna izba dziecka);

17) dane dotyczące rodziny;

18) dane o stanie zdrowia osoby, co do której istnieje podejrzenie, że doznaje przemocy w rodzinie (opis stanu psychicznego; możliwości porozumienia się; rodzaju uszkodzeń; higieny skóry i włosów; innych objawów świadczących o doznawaniu przemocy (np. brudny i niewłaściwy strój, odwodnienie, wyniszczenie organizmu, waga i wzrost nieadekwatne do wieku; ocena spójności wersji osoby doznającej przypuszczalnie przemocy z obrażeniami i objawami, a w przypadku dziecka – z wersją przedstawioną przez rodzica lub opiekuna; konieczność przeprowadzenia badania specjalistycznego; podjęcie (lub nie) leczenia; poinformowanie o możliwości uzyskania zaświadczenia lekarskiego o przyczynach i rodzaju uszkodzeń ciała będących skutkiem przemocy w rodzinie; informacja o wydaniu takiego zaświadczenia, skierowaniu na badanie lekarskie, wydaniu zwolnienia lekarskiego do pracy);

19) opis podjętych działań interwencyjnych. Wypełniający formularz przedstawia też swoje wnioski co do dalszego procedowania w sprawie. Zawsze jednak wtedy, gdy osoba, co do której istnieje podejrzenie, że doznaje przemocy w rodzinie, wymaga przewiezienia do placówki służby zdrowia, formularz „Niebieska Karta – A” wypełnia również przedstawiciel tego podmiotu.

Jednocześnie z wypełnieniem formularza „Niebieska Karta – A” podejmuje się działania interwen-

cyjne mające na celu zapewnienie bezpieczeństwa osobie, wobec której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie. Rozmowę z taką osobą przeprowadza się w warunkach gwarantujących jej swobodę wypowiedzi i poszanowanie godności. Oznacza to, że nie może odbywać się ona np. w obecności osoby podejrzanej o stosowanie przemocy. Należy też – w miarę możliwości – unikać zadawania kłopotliwych i nieprzyjemnych pytań dotyczących zwłaszcza intymnej sfery życia, chyba że są one niezbędne dla scharakteryzowania całokształtu sytuacji. W takim przypadku warto wyjaśnić tę kwestię osobie, co do której istnieje podejrzenie, że jest ofiarą przemocy w rodzinie, aby nie odniosła wrażenia, że pytania takie są zadawane złośliwie po to, aby ją upokorzyć.

Jeśli podejrzewa się, że przemocą jest dotknięte dziecko, wszystkie działania przeprowadza się w obecności jego rodzica bądź opiekuna prawnego lub faktycznego. W przypadku zaś, gdy o stosowanie przemocy wobec dziecka podejrzane są te osoby, działania są przeprowadzane w obecności pełnoletniej osoby najbliższej w rozumieniu art. 115 § 11 k.k. W miarę możliwości działania dotyczące podejrzenia przemocy wobec dziecka powinny być prowadzone w obecności psychologa.

Po wypełnieniu formularza „Niebieska Karta – A” osobie, co do której istnieje podejrzenie, że doznała przemocy w rodzinie, przekazuje się formularz „Niebieska Karta – B” (wzór – załącznik 2 do rozporządzenia), a jeśli osobą taką jest dziecko – jego rodzicowi, opiekunowi faktycznemu lub prawnemu albo osobie, która zgłosiła podejrzenie istnienia

przemocy w rodzinie. Formularz „Niebieska Karta – B” zawiera „Pouczenie” dla osoby dotkniętej przemocą w rodzinie o istocie tego zjawiska oraz przysługujących jej uprawnieniach do uzyskania pomocy i wsparcia oraz ich rodzaju. W razie potrzeby należy dokładnie wyjaśnić istotę przysługujących uprawnień i sposób ich realizacji.

Trzeba zwrócić uwagę, że we wzorze „Pouczenia” zabrakło informacji o możliwości ubiegania się o środek ochrony o charakterze cywilnym przewidziany w art. 11a ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, jakim jest żądanie przez osobę dotkniętą przemocą, aby sąd zobowiązał do opuszczenia mieszkania zajmującego je wspólnie członek rodziny, który swoim zachowaniem polegającym na stosowaniu przemocy w rodzinie czyni wspólne zamieszkiwanie szczególnie uciążliwym.

Zgodnie z § 13 rozporządzenia w sprawie procedury „Niebieskie Karty” funkcjonariusz policji dokonuje w jej ramach następujących czynności:

- udziela osobie, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie niezbędnej pomocy, w tym pierwszej pomocy;
- niezwłocznie organizuje tej osobie dostęp do pomocy medycznej, jeśli wymaga tego stan jej zdrowia;
- w razie potrzeby podejmuje inne niezbędne czynności mające na celu ochronę życia, zdrowia i mienia tej osoby, łącznie z zastosowaniem wobec osoby podejrzewanej o stosowanie przemocy w rodzinie środków przymusu bezpośredniego i zatrzymania;
- jeśli jest to możliwe, przeprowadza rozmowę z osobą, wobec której istnieje podejrzenie stoso-

wania przemocy w rodzinie na temat odpowiedzialności karnej za znęcanie się nad osobami wymienionymi w art. 207 § 1 k.k. oraz wzywa ją do zachowywania się zgodnego z prawem i zasadami współżycia społecznego;

- przeprowadza na miejscu zdarzenia w przypadkach niecierpiących zwłoki czynności procesowe w niezbędnym zakresie w granicach koniecznych do zabezpieczenia śladów i dowodów przestępstwa;
- podejmuje działania służące zapobieganiu zagrożeniom mogącym występować w rodzinie i w tym celu składa systematyczne wizyty sprawdzające stan bezpieczeństwa osoby, co do której istnieje podejrzenie, że doznaje przemocy w rodzinie, w zależności od potrzeb określonych przez zespół interdyscyplinarny lub grupę roboczą.

Pamiętać należy, że ustawa z 6 kwietnia 1990 r. o policji¹⁸ przewiduje w art. 15a samoistną podstawę prawną zatrzymania sprawców przemocy w rodzinie, którzy stwarzają bezpośrednie zagrożenie dla życia lub zdrowia ludzkiego. Policja ma również prawo do zatrzymania osoby podejrzanej, co do której istnieje uzasadnione przypuszczenie, że popełniła przestępstwo z użyciem przemocy na szkodę osoby wspólnie zamieszkującej, gdy zachodzi obawa ponownego popełnienia przez nią takiego przestępstwa, zwłaszcza jeżeli tym groziła (art. 244 § 1a k.p.k.). Natomiast policja zawsze zatrzymuje osobę podejrzaną, jeżeli takie przestępstwo zostało popełnione przy użyciu broni palnej, noża lub innego niebezpiecznego przedmiotu, a zachodzi obawa ponow-

¹⁸ Tekst jedn.: Dz. U. z 2011 r., Nr 287, poz. 1687 z późn. zm. .

nego popełnienia przestępstwa z użyciem przemocy, zwłaszcza gdy osoba podejrzana popełnieniem takiego przestępstwa groziła (art. 244 § 1b k.p.k.).

Nie można także zapominać o unormowaniu art. 12a ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. Na podstawie tego przepisu pracownik socjalny ma prawo – w razie bezpośredniego zagrożenia życia lub zdrowia dziecka w związku z przemocą w rodzinie – odebrać je z rodziny i umieścić u innej niezamieszkującej wspólnie osoby najbliższej w rozumieniu art. 115 § 11 k.k., w rodzinie zastępczej lub w placówce opiekuńczo-wychowawczej. Decyzję w tym przedmiocie podejmuje on m.in. wspólnie z funkcjonariuszem policji. Sposób postępowania policji i dokumentowania czynności podejmowanych przez nią w takich przypadkach reguluje – wydane na podstawie art. 12a ust. 6 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie – rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z 31 marca 2011 r. w sprawie procedury postępowania przy wykonywaniu czynności odebrania dziecka z rodziny w razie bezpośredniego zagrożenia życia lub zdrowia dziecka w związku z przemocą w rodzinie¹⁹.

Stanowi ono, że udział funkcjonariusza policji w postępowaniu dotyczącym odebrania dziecka odbywa się na wniosek pracownika socjalnego. Przed przystąpieniem do takich czynności funkcjonariusz żąda okazania legitymacji pracownika socjalnego; ustala tożsamość odbieranego dziecka, rodziców, opiekunów prawnych lub faktycznych, a w razie potrzeby – lekarza lub ratownika medycznego albo pie-

¹⁹ Dz. U. Nr 81, poz. 448.

lęgniarki i innych uczestników postępowania obecnych w miejscu wykonywania czynności; zapoznaje się ze wszystkimi informacjami dotyczącymi dziecka, jakimi dysponuje pracownik socjalny. Przy wykonywaniu przez pracownika socjalnego czynności odebrania dziecka funkcjonariusz zapewnia bezpieczeństwo osobiste dziecku, pracownikowi socjalnemu i innym uczestnikom postępowania oraz – w razie potrzeby – udziela pierwszej pomocy i wzywa pogotowie ratunkowe. Przedstawia też – na podstawie informacji i okoliczności faktycznych – swoje stanowisko w kwestii zasadności odebrania dziecka, jak również – jeżeli nie uczynił tego pracownik socjalny – wręcza jego rodzicom, opiekunom prawnym lub faktycznym pouczenie o prawie do złożenia zażalenia na odebranie dziecka. Na wniosek pracownika socjalnego funkcjonariusz udziela też niezbędnej pomocy przy umieszczeniu dziecka u innej niezamieszkującej wspólnie osoby najbliższej, w rodzinie zastępczej lub w placówce opiekuńczo-wychowawczej. Zapewnia on bezpieczeństwo dziecku, pracownikowi socjalnemu i innym uczestnikom postępowania oraz ustala tożsamość osoby najbliższej, uprawnionego członka rodziny zastępczej lub uprawnionego pracownika placówki opiekuńczo-wychowawczej, w której umieszczane jest dziecko. Z przeprowadzonych czynności funkcjonariusz sporządza szczegółową notatkę służbową, której kopię przekazuje do sądu opiekuńczego lub właściwej placówki pomocy społecznej.

Niezwłocznie po wypełnieniu formularza „Niebieska Karta – A”, ale nie później niż w terminie 7 dni od daty wszczęcia procedury, formularz ten należy przekazać przewodniczącemu zespołu interdyscy-

plinarnego, który również niezwłocznie, nie później jednak niż w ciągu 3 dni od daty jego otrzymania, przekazuje go członkom zespołu interdyscyplinarnego. Członkowie zespołu lub powołanej przez zespół grupy roboczej na posiedzeniu w obecności zaproszonej osoby, co do której istnieje podejrzenie, że doznaje przemocy w rodzinie, jeśli skorzysta z tego zaproszenia (wyjątkiem jest dziecko, którego się nie zaprasza), dokonują analizy sytuacji w rodzinie i wypełniają formularz „Niebieska Karta – C” (wzór – załącznik 3 do rozporządzenia w sprawie procedury „Niebieskie Karty”). Następnie zaś w obecności osoby podejrzewanej o stosowanie przemocy w rodzinie wypełniają formularz „Niebieska Karta – D” (wzór – załącznik 4 do wymienionego rozporządzenia).

Jeżeli w trakcie działań podejmowanych przez policję (lub inny podmiot wskazany w art. 9d ust. 2 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie) pojawi się podejrzenie ponownego dopuszczania się przemocy w rodzinie, wypełniany jest formularz „Niebieska Karta – A” w zakresie niezbędnym do udokumentowania nowego zdarzenia. Gdy zaś nastąpi to w trakcie działań podejmowanych przez zespół interdyscyplinarny lub grupę roboczą, wypełniany jest, służący takiemu samemu celowi, formularz „Niebieska Karta – C”.

Wszystkie podejmowane w danej sprawie działania są dokumentowane i w przypadku podejrzenia popełnienia przestępstwa dokumenty dotyczące tych działań są przekazywane organom właściwym do prowadzenia postępowań przygotowawczych.

Zakończenie procedury „Niebieskie Karty” następuje wówczas, gdy przemoc w rodzinie ustanie i istnieje uzasadnione przypuszczenie o zaprzesta-

niu jej dalszego stosowania oraz po zrealizowaniu indywidualnego planu pomocy dla osoby dotkniętej przemocą i jej rodziny, bądź też w przypadku rozstrzygnięcia o braku zasadności podejmowania działań. Zakończenie procedury jest dokumentowane protokołem podpisanym przez przewodniczącego zespołu interdyscyplinarnego.

Przedstawiciele policji wchodzi w skład zespołów interdyscyplinarnych (art. 9a ust. 3 pkt 3 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie) i grup roboczych (art. 9a ust. 11 pkt 3 wymienionej ustawy). Zespół interdyscyplinarny ma za zadanie integrowanie i koordynowanie działalności w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie, w szczególności poprzez: diagnozowanie problemu przemocy w rodzinie; podejmowanie działań prewencyjnych w środowisku zagrożonym tą przemocą; inicjowanie interwencji w takim środowisku; rozpowszechnianie informacji o podmiotach udzielających pomocy w danym środowisku; inicjowanie działań wobec osób stosujących przemoc (art. 9b ust. 2 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie). Natomiast do zadań grup roboczych należy w szczególności: opracowanie i realizacja planu pomocy w indywidualnych przypadkach przemocy w rodzinie; monitorowanie sytuacji rodzin dotkniętych lub zagrożonych przemocą w rodzinie; jak również dokumentowanie działań podejmowanych wobec rodzin, w których występuje przemoc oraz efektów tych działań (art. 9b ust. 3 powołanej ustawy). Policja uczestniczy zatem aktywnie w działalności na rzecz zapobiegania i zwalczania przemocy w rodzinie od początku do niemal samego końca, także wówczas, gdy w danej sprawie nie jest prowadzone postępowanie karne.

Szacowanie ryzyka

W trakcie przeprowadzania procedury „Niebieska Karta” niezwykle ważne jest dokonanie przez interweniujących funkcjonariuszy policji właściwej oceny, czy istnieje prawdopodobieństwo, a jeśli tak, to jak duże, wystąpienia dalszego zagrożenia dla życia lub zdrowia ofiar, jeśli sprawca przemocy nie zostanie natychmiast od nich odizolowany. Celowi temu służy realizowany przez policję na terenie całego kraju od dnia 1 stycznia 2014 r. program algorytmów i kwestionariuszy szacowania ryzyka zagrożenia życia i zdrowia w związku z przemocą w rodzinie.

Wdrożenie tego programu jest efektem uczynienia zadość wymogom art. 51 Konwencji Rady Europy dotyczącej przeciwdziałania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej. W myśl tego przepisu:

„1. Strony stosują konieczne środki prawne lub inne działania mające na celu zagwarantowanie, że ocena ryzyka śmiertelności oraz powagi sytuacji, jak również ryzyka powtarzających się aktów przemocy zostanie przeprowadzona przez wszelkie odpowiednie władze w celu zarządzania takim ryzykiem oraz, jeśli zajdzie taka konieczność, w celu zapewnienia skoordynowanych środków bezpieczeństwa i wsparcia.

2. Strony podejmują konieczne środki prawne lub inne działania mające na celu zapewnienie, że ocena, o której mowa w ustępie 1 (...), w sposób należyty bierze pod uwagę, na wszystkich etapach dochodzenia oraz stosowania środków ochronnych, posiadanie broni lub dostępu do broni przez sprawców aktów przemocy (...).”

Jak wskazano w *Memorandum wyjaśniającym* do Konwencji (pkt 260–263), regulacja ta ma na celu zapewnienie ofiarom bezpieczeństwa, w tym ich ochronę przed ponowną przemocą, zwłaszcza niosącą za sobą skutek w postaci śmierci ofiary. Podkreślono, iż niezbędna jest w tym zakresie stała i ścisła współpraca oraz koordynacja działań wszystkich podmiotów zaangażowanych w zajmowanie się przemocą domową, a nie ograniczanie się do samej tylko policji.

Realizowany w Polsce program obejmuje – z jednej strony – narzędzia szacowania ryzyka, jakimi są kwestionariusz A i kwestionariusz B oraz – z drugiej – algorytmy postępowania policjanta podczas interwencji w przypadku przemocy w rodzinie.

Kwestionariusze szacowania ryzyka służą ustaleniu, czy w danym przypadku ma miejsce występowanie określonych czynników ryzyka, czyli okoliczności zwiększających prawdopodobieństwo ponownej, w tym zwłaszcza nasilonej przemocy.

Kwestionariusz A zawiera następujące pytania pozwalające na dokonanie oceny:

1. Czy doszło do aktów przemocy z użyciem niebezpiecznego narzędzia lub gróźb jego użycia?
2. Czy sprawca grozi ofierze zabiciem? Czy ofiara boi się o swoje życie? Czy ofiara uważa, że jest zdolny do jej zabicia?
3. Czy doszło do duszenia?
4. Czy w ostatnim czasie doszło do nasilenia przemocy?
5. Czy sprawca ma zaburzenia psychiczne, leczy lub leczyl się psychiatrycznie?
6. Czy sprawca jest pod wpływem środków odurzających lub alkoholu/narkotyków?

7. Czy sprawca był wcześniej karany za przestępstwa z użyciem przemocy w rodzinie lub poza nią?

8. Czy sprawca kiedykolwiek groził lub próbował popełnić samobójstwo?

9. Czy ofiara przemocy próbowała popełnić samobójstwo?

10. Czy sprawca jest chorobliwie zazdrosny o ofiarę przemocy?

11. Czy w ostatnim czasie ofiara przemocy rozstała się ze sprawcą?

12. Czy ofiara przemocy kiedykolwiek została pobita przez sprawcę, gdy była w ciąży?

13. Czy w domu jest broń?

W Kwestionariuszu B znalazły się natomiast takie pytania:

1. Czy sprawca bije, uderza, popycha, rzuca w dziecko ciężkim przedmiotem?

2. Czy sprawca rzucił dzieckiem?

3. Czy sprawca dusił dziecko?

4. Czy sprawca przypalał dziecko papierosem lub innym rozgrzanym przedmiotem?

5. Czy sprawca uderzył dziecko przedmiotem lub rzucił w dziecko przedmiotem?

6. Czy sprawca jest agresywny słownie wobec dziecka (krzyczy/wyzywa)?

7. Czy kiedykolwiek musiałś/łaś bronić dziecko przed sprawcą?

8. Czy sprawca groził/straszył dziecko?

9. Czy uważasz, że sprawca może zrobić krzywdę dziecku?

10. Czy agresywne zachowanie wobec dziecka zdarzało się wcześniej?

11. Czy są widoczne oznaki zaniedbywania dziecka?

12. Czy występują inne niepokojące zachowania wobec dziecka?

13. Wiek dziecka od 0 do 6 lat lub niepełnosprawność.

Na pytania zamieszczone w obu Kwestionariuszach odpowiadają osoby pełnoletnie, które muszą zostać poinformowane o celu ich zadawania. Jeśli pytania dotyczą zdarzeń poprzedzających interwencję, warto zadać dodatkowe pytania pozwalające na ustalenie, kiedy i w jakich okolicznościach do zdarzeń tych doszło.

Z kolei Algorytm postępowania ma na celu przede wszystkim ułatwienie – w oparciu o dane zamieszczone w Kwestionariuszach – podjęcia decyzji o ewentualnym zatrzymaniu osoby podejrzewanej o stosowanie przemocy.

W części A odnoszącej się do przemocy wobec osób dorosłych przewidziano, iż wówczas, gdy zachowanie sprawcy wyczerpuje znamiona czynu zabronionego określonego np. w art. 156, 157, 160, 197, 207 k.k., a odpowiedzi na którekolwiek z pytań 1–3 w Kwestionariuszu A były pozytywne, bądź pozytywnych było co najmniej pięć odpowiedzi na pytania 4–13, należy rozważyć zatrzymanie sprawcy na podstawie art. 244 § 1a lub 244 § 1b k.p.k. albo art. 15a ustawy o policji. Natomiast w przypadku braku pozytywnej odpowiedzi na któreś z pytań 1–3 lub mniej niż pięciu takich odpowiedzi na pytania 4–13, należy kontynuować procedurę „Niebieska Karta”.

W części B dotyczącej przemocy wobec dzieci Algorytmu postępowania przewidziano z kolei, że w razie, gdy zachowanie sprawcy wypełnia znamiona takich czynów, jak np. określone w art. 156, 157, 160, 200, 207 k.k., to pozytywna odpowiedź na któreś

z pytań 1–4 lub co najmniej pięć pozytywnych odpowiedzi na pytania 5–12 jest równoznaczne z istnieniem dużego zagrożenia dla zdrowia i życia dziecka, co nakazuje rozważenie zatrzymania na podstawie art. 244 § 1a lub 1b k.p.k. albo art. 15a ustawy o policji, bądź też rozpoczęcie procedury odebrania dziecka z rodziny. Gdy nie ma pozytywnej odpowiedzi na któreś z pytań 1–4 lub co najmniej pięciu takich odpowiedzi na pytania 5–12, należy kontynuować procedurę „Niebieska Karta”.

W istocie zatem program kwestionariuszy i algorytmów dopełnia procedurę „Niebieska Karta” pozwalając na sprecyzowanie przesłanek pozwalających na podjęcie konkretnych działań o charakterze ochronnym w indywidualnych przypadkach przemocy w rodzinie.

V. Postępowanie przygotowawcze

Zagadnienia wstępne

Zgodnie z obowiązującymi przepisami w większości spraw dotyczących przemocy w rodzinie postępowanie przygotowawcze ma postać dochodzenia prowadzonego przez policję pod nadzorem prokuratora.

Chociaż przestępstwo znęcania się nad rodziną jest przestępstwem ściganym z urzędu, to praktycznie cały ciężar dowodowy przerzucany jest na barki ofiar.

Zarzuca się organom ścigania, że rzadko traktują przestępstwo znęcania się nad rodziną z należytą powagą, a powszechną praktyką jest ściganie tego typu przestępstw na wyraźne życzenie ofiary.

Bardzo często organa ścigania wymagają też, żeby sama ofiara dostarczyła dobrze udokumentowaną skargę i odmawiają wszczęcia postępowania, jeżeli – ich zdaniem – przedstawiony materiał nie daje szans na sporządzenie aktu oskarżenia. Same zaś wykazują minimalną aktywność w zbieraniu materiału dowodowego.²⁰

A przecież to zadaniem policji i prokuratury w przypadku przestępstw ściganych z urzędu jest zbieranie dowodów i ustalenie, czy został popełniony czyn zabroniony i czy stanowi on przestępstwo.

Przede wszystkim, prowadząc postępowanie karne w tego rodzaju sprawach nie można zapominać, że udział osoby pokrzywdzonej w takim postępowaniu jest dla niej dużym przeżyciem, jest to bowiem dla niej zupełnie obcy świat.

Proces karny kieruje się przecież swoimi regułami doskonale znanymi profesjonalistom, ale nie osobom pokrzywdzonym, które dopiero przy okazji własnej sprawy karnej z nim się stykają.

Przepis art. 8a ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie zobowiązał Prokuratora Generalnego do opracowywania przynajmniej raz na dwa lata wytycznych dotyczących zasad postępowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Pierwsze takie Wytyczne (PG VII G 021/1/11) zosta-

²⁰ Kobiety w Polsce 2003 Raport Centrum Praw Kobiet Warszawa 2003, s. 155

ły wydane 21 grudnia 2011 r. i obowiązują do dzisiaj. Nad nowymi prowadzone są jeszcze końcowe prace. Pamiętać należy, że na zasadzie art. 29 ust. 1 ustawy z 20 czerwca 1985 r. o prokuraturze²¹ wytyczne Prokuratora Generalnego są wiążące dla wszystkich organów uprawnionych do prowadzenia postępowania przygotowawczego, a więc również dla policji. Ma ona zatem obowiązek kierowania się zawartymi w nich wskazaniem.

Ważne jest również, co także podkreśla Prokurator Generalny, aby w każdej sprawie o przemoc w rodzinie policja pozostawała w stałym kontakcie z prokuratorem nadzorującym postępowanie przygotowawcze, informowała go o podejmowanych w jego trakcie czynnościach i konsultowała z nim najistotniejsze decyzje merytoryczne.

Sposób przesłuchiwanie i powoływanie biegłych psychologów

Przesłuchiwanie osoby pokrzywdzonej

Przed rozpoczęciem pierwszego przesłuchania osobę pokrzywdzoną należy pouczyć o przysługujących jej w postępowaniu karnym prawach.

Czynność ta nie powinna ograniczać się do wręczenia jej pisemnego druku pouczenia, którego treść – z uwagi na język prawniczy – może być mało zrozumiała. Zawsze należy w związku z tym własnymi słowami wytłumaczyć istotę przysługujących uprawnień, jak np. możliwość skorzystania z pomo-

²¹ Tekst jedn.: Dz. U. z 2011 r., Nr 270, poz. 1599 z późn. zm.

cy pełnomocnika z wyboru lub ubiegania się o ustanowienie pełnomocnika z urzędu czy wnioskowania o przeprowadzenie określonych czynności dowodowych i warunkach uczestniczenia w nich. Szczególnie ważne jest wy tłumaczenie konsekwencji skorzystania z prawa do odmowy zeznań, z których często osoby najbliższe odmawiające zeznań w ogóle nie zdają sobie sprawy.

Potrzebę udzielania pokrzywdzonym informacji w zrozumiałym i przystępnym dla nich sposobie mocno akcentuje Prokurator Generalny w Wytycznych z 21 grudnia 2011 r. Zwraca na to uwagę również Komendant Główny Policji w § 19 ust. 2 Wytycznych nr 3 z 15 lutego 2012 r. w sprawie wykonywania czynności dochodzeniowo – śledczych przez policjantów²².

Wśród informacji przekazywanych pokrzywdzonej przemocą w rodzinie, jeżeli doznał skutków opisanych w art. 156 § 1 lub 157 § 1 k.k., powinna znaleźć się również, choć nie ma ona związku z postępowaniem karnym, informacja o możliwości ubiegania się o kompensatę od państwa na warunkach określonych w ustawie z 7 lipca 2005 r. o państwowej kompensacie przysługującej ofiarom niektórych przestępstw²³.

Jest błędem uznawanie osoby pokrzywdzonej za jedyny dowód w sprawie w sytuacji, gdy możliwe jest zebranie innych dowodów. Pomocne w tym zakresie są przede wszystkim informacje zgromadzone w trakcie realizowania procedury „Niebieskie Karty”, a zwłaszcza te, które zostały zamieszczone w formularzu „Niebieska Karta – A”.

²² Dz. Urz. KGP poz. 7 z późn. zm.

²³ Dz. U. Nr 169, poz. 1415 z późn. zm.

Wiadomo jednak, że przemoc w rodzinie ma często miejsce w zaciszu domowym i czasem rzeczywiście ofiara może być jedynym świadkiem. W takiej sytuacji wiele ofiar przemocy będzie potrzebować praktycznego i psychicznego wsparcia oraz usług pełnomocnika wyspecjalizowanego w dziedzinie przemocy w rodzinie.

Tego rodzaju psychiczna i praktyczna pomoc dla wszystkich ofiar przestępstw jest dostępna w organizacjach pomocowych i dlatego należy umożliwić osobie pokrzywdzonej skorzystanie z niej, udzielając odpowiednich informacji o organizacjach i instytucjach, które są, zgodnie z ustawą o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, zobowiązane do różnych form pomocy tej grupie osób pokrzywdzonych (art. 3, 9 Ustawy).

Policjant w trakcie przesłuchania osoby pokrzywdzonej powinien ustalić, **w jakiej formie była stosowana przemoc**, czy miało miejsce znęcanie się, czy zmuszano do obcowania płciowego, czy też miały miejsce jednorazowe akty przemocy, takie jak groźby, pozbawienie wolności, pobicie itp., czy osobami pokrzywdzonymi są też dzieci, jeśli tak, to w jakiej formie.

Przesłuchanie osoby doświadczającej przemocy jest na pewno głównym źródłem informacji, jednak, jak już wspomniano, osoby pokrzywdzone tego rodzaju przestępstwami są szczególną grupą i często ich zachowanie odbiega od zachowania innych grup osób pokrzywdzonych. Strach, szok, zażenowanie i skłonność do obwiniania się osób pokrzywdzonych przemocą w rodzinie może wpływać na to, jakie informacje przekazują podczas przesłuchania.

Ofiary przemocy w rodzinie często zachowują się niekonsekwentnie, zastanawiają się nad odpo-

wiedziami, wahają się, ponieważ w większości przypadków pozostają pod naciskiem sprawcy, żądającego wycofania zawiadomienia i nieskładania zeznań. Nie można o tym zapominać.

Dlatego nie można ustalać z góry limitu czasu na przesłuchanie, zaś wypowiedzi słuchać z uwagą.

Często pierwszy kontakt jest jedynym momentem, w którym takie osoby gotowe są mówić o zdarzeniu czy wcześniejszych doświadczeniach związanych z przemocą.

Policjant, który od pierwszego kontaktu z pokrzywdzonym traktuje go poważnie, zyskuje w pokrzywdzonym sojusznika.

Dlatego ważne jest wytworzenie odpowiedniej atmosfery do przesłuchania, życzliwość, mówienie zrozumiałym językiem.

Należy uspokoić osobę pokrzywdzoną, zrozumieć jej strach i gniew w odniesieniu do sprawcy przemocy, wyjaśnić sytuację, w której się znalazła, a przede wszystkim nie okazywać swoich uczuć oraz unikać jakichkolwiek komentarzy związanych ze zdarzeniem czy sposobem zachowania się osoby pokrzywdzonej.

Nie można zapominać, że skutkiem wieloletniego znęcania się nad ofiarą może być zespół stresu pourazowego, w ramach którego wyodrębnia się **syndrom kobiety bitej**.

Jego objawami są m.in.: niska samoocena, poczucie winy, lęk, depresja, podejrzliwość, utrata nadziei na znalezienie wyjścia z sytuacji.²⁴

Zgodnie z treścią art. 171 § 1 k.p.k. osobie przesłuchiwanej należy umożliwić swobodne wypowiedzenie

się na dany temat, a dopiero potem zadawać pytania, by uzupełnić, wyjaśnić lub kontrolować odpowiedzi. Przy czym treść zarówno pytań, jak i odpowiedzi powinna być dokładnie odnotowana w protokole. Tak sporządzony protokół uwiarygodnia bowiem przeprowadzoną czynność.

Bardzo istotne jest, by osoba przesłuchująca **nie zmieniała języka osób przesłuchiowanych**. Jeżeli te osoby posługują się słownictwem odbiegającym od powszechnie używanego, należy w protokole wyjaśnić znaczenie niezrozumiałych słów, ale ich nie zmieniać. Do takiego sposobu protokołowania zobowiązuje art. 148 k.p.k.

W praktyce bowiem zbyt często czytając protokół i konfrontując go z osobą świadka okazuje się, że jego treść odzwierciedla intelektualną pracę przesłuchującego, a w żadnym razie nie zawiera języka, którym posługuje się świadek, co oczywiście wpływa w sądzie na wiarygodność przeprowadzonej czynności.

W jednej ze spraw o zabójstwo oskarżona mówiła językiem niezrozumiałym, używała słów w sobie tylko znanym dialekcie. Przyznając się do popełnienia czynu opowiedziała, jak doszło do zadania ciosu nożem, przy czym sam moment krytyczny określiła słowem całkowicie niezrozumiałym. Jednak wyjaśnienia zostały tak zaprotokołowane, jak podejrzana mówiła. Dopiero, gdy podejrzana skończyła swoją spontaniczną wypowiedź, zadano jej pytania w celu wyjaśnienia poszczególnych słów.

W sądzie oskarżona odwołała swoje przyznanie się do winy i złożone wyjaśnienia. Wtedy sąd po ich odczytaniu zapytał oskarżoną, czy to prokurator posługiwał się takim językiem jak zapisano w protokole. Oskarżona przyznała, że to ona.

²⁴A. Lipowska-Teutsch, *Wychować, wyleczyć, wyzwolić*. s. 49–50

Jest bezsporne, że gdyby protokół w tej sprawie był sporządzony językiem przetworzonym przez przesłuchującego, różnie by mogło być z uznaniem winy oskarżonej, tym bardziej, że świadkowie tego zdarzenia, z uwagi na stan nietrzeźwości, byli mało przydatni.

Jeżeli osoba pokrzywdzona chce składać zeznania w obecności osoby zaufanej, powinno się jej to umożliwić, ponieważ obecność takiej osoby z reguły działa uspokajająco. Nie należy też mieć obaw przed dopuszczeniem do tego rodzaju czynności przedstawicieli organizacji pozarządowych. Warunkiem jest jednak, aby osoby te nie wtrącały się do zeznań pokrzywdzonego, nie przerywały ich i nie próbowały korygować.

Im dłużej trwa przesłuchanie, tym bardziej maleje koncentracja osoby przesłuchiwanej, a przez to i wartość wypowiedzi. Dlatego w takich sytuacjach konieczne są przerwy w przesłuchaniu.

Jest niedopuszczalne przedstawianie własnej opinii w sprawie, czy też prognozowanie losów sprawy na podstawie pierwszego przesłuchania osoby pokrzywdzonej albo czynienie uwag typu: *co mi tu pani za bzdury opowiada*.

Zadaniem policjanta jest **bezstronne i obiektywne** wyjaśnienie wszystkich okoliczności sprawy.

Po zakończeniu przesłuchania należy umożliwić osobie pokrzywdzonej spokojne przeczytanie protokołu, a w razie nieścisłości, bądź przypomnienia sobie przez osobę przesłuchiwaną dodatkowych faktów, uzupełnić go.

Szczegółowe zalecenia dotyczące przesłuchiwania pokrzywdzonych przemocą w rodzinie w charakterze świadków zawierają wspomniane Wytyczne nr 3 Komendanta Głównego Policji. Sto-

sownie do § 30 ust. 1 pkt 1) i 2) policjant powinien kierować się w takim przypadku następującymi zasadami: czas i miejsce przesłuchania powinny zostać ustalone w taki sposób, aby nie narażać go na nieuzasadniony kontakt z osobą podejrzaną, jeżeli zaś przemoc w rodzinie obejmuje przemoc seksualną – przesłuchanie powinien prowadzić odpowiednio przeszkolony policjant tej samej płci. Ponadto przesłuchanie powinno być jednorazowe, chyba że zostaną ujawnione nowe okoliczności wymagające ponownego przesłuchania.

Pokrzywdzonemu przesłuchiwanemu jako świadek przysługuje prawo do żądania zwrotu kosztów związanych ze stawiennictwem, o czym należy go pouczyć. Trzeba jednak zwrócić uwagę, że w poświęconym tej kwestii § 31 Wytycznych nr 3 powołano nieaktualną już podstawę prawną takiego żądania, a mianowicie art. 14 dekretu z 26 października 1950 r. o należnościach świadków, biegłych i stron w postępowaniu. Dekret ten utracił bowiem moc 5 listopada 2012 r. na podstawie art. 11 ustawy z 31 sierpnia 2012 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw²⁵, która wprowadziła jednocześnie nowe unormowania w tym zakresie (art. 618a–618c k.p.k.).

Na mocy wspomnianej już ustawy z 13 czerwca 2013 r., która wchodzi w życie 27 stycznia 2014 r., wprowadzone zostają specjalne zasady przesłuchiwania pokrzywdzonych przestępstwami z art. 197–199 k.k. Jeżeli zatem przemoc w rodzinie ma charakter przemocy seksualnej, dotyczą one również pokrzywdzonych przemocą w rodzinie.

²⁵ Dz. U. poz. 1101.

Zgodnie z dodanym art. 185c §2 k.p.k. przesłuchiwani są na posiedzeniu przez sąd. Jeżeli natomiast zachodzi potrzeba ponownego przesłuchania, przeprowadzane jest ono – na wniosek pokrzywdzonego – w oparciu o zasady określone w art. 177 § 1a k.p.k. w razie istnienia uzasadnionej obawy, że bezpośrednia obecność oskarżonego przy przesłuchaniu mogłaby oddziaływać krępująco na zeznania pokrzywdzonego lub wywierać negatywny wpływ na jego stan psychiczny (art. 185c §3 k.p.k.). Odnotować tu należy niespójność pomiędzy tym unormowaniem a dodanym na mocy omawianej ustawy przepisem art. 147 § 2a k.p.k. Ten ostatni przewiduje bowiem obligatoryjne utrwalanie za pomocą urządzeń rejestrujących obraz i dźwięk zeznań pokrzywdzonych czynami z art. 197–199 k.k., podczas gdy w art. 177 § 1a k.p.k. jest mowa o fakultatywności takiego utrwalania. Uznać trzeba, że korzystać w tym przypadku należy z unormowania art. 147 § 2a k.p.k. jako zapewniającego lepszą ochronę interesów pokrzywdzonego. W każdym przypadku przesłuchania odbywają się w specjalnie przeznaczonych do tego celu pomieszczeniach (dodany art. 185d k.p.k.).

Tak jak do tej pory, w odniesieniu do przesłuchiwania małoletnich w trybie art. 185a k.p.k. (§ 30 ust. 2 Wytycznych nr 3) wówczas, gdy przesłuchanie ma prowadzić sąd, policja zwraca się do prokuratora o wystąpienie do sądu z odpowiednim wnioskiem.

Osoba pokrzywdzona wychodząca z policji po przesłuchaniu, jeżeli nawet wszystkiego nie zrozumiała, powinna być przekonana, że w każdej chwili może osobiście lub telefonicznie skontaktować się z prowadzącym jej sprawę policjantem i wyjaśnić powstające wątpliwości.

Przesłuchiwanie dzieci

Tryb przesłuchiwania dzieci, czyli małoletnich, a więc osób, które w chwili przesłuchania nie ukończyły 18 roku życia, w sprawach dotyczących przemocy w rodzinie zależy od dwóch czynników: po pierwsze – od ich wieku: inaczej są przesłuchiwane dzieci, które w chwili przesłuchania nie ukończyły 15 lat, a inaczej te, które są starsze; po drugie – od tego, czy są pokrzywdzonymi, czy występują wyłączenie w charakterze świadków.

Przesłuchiwanie małoletnich pokrzywdzonych, którzy w chwili przesłuchania nie mają ukończonych 15 lat, odbywa się wyłącznie na zasadach określonych w art. 185a k.p.k. W tym przypadku policja zwraca się do prokuratora o wystąpienie do sądu z wnioskiem o przeprowadzenie przesłuchania w tym trybie (§ 30 ust. 2 Wytycznych nr 3).

Na takich samych zasadach jak określone w art. 185a k.p.k. – w myśl art. 185b k.p.k. – można przesłuchać małoletnich świadków poniżej 15 roku życia, jeżeli ich zeznania mogą mieć istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy. Jeżeli zaś tryb ten nie ma zastosowania, przesłuchanie powinno zostać przeprowadzone w miarę możliwości w specjalnie przystosowanych do tego celu pomieszczeniach oraz – stosownie do art. 171 §3 k.p.k. – w obecności przedstawiciela ustawowego lub faktycznego opiekuna małoletniego, chyba że stoi temu na przeszkodzie dobro postępowania (§ 30 ust. 1 pkt 3 Wytycznych nr 3). Pamiętać jednak należy, iż obecność tych osób może deprymować dziecko i ograniczać swobodę jego wypowiedzi. Warto mieć w związku z tym na uwadze uchwałę składu 7 sędziów Sądu Najwyższego z 30 września 2010 r. (I KZP

10/10), stosownie do której małoletniego nie może reprezentować w danej sprawie jako przedstawiciel ustawowy rodzic wówczas, gdy drugi jest w niej oskarżonym. Analogicznie zatem nie wydaje się pożądana jego obecność przy przesłuchiowaniu dziecka.

27 stycznia 2014 r. wchodzi w życie unormowania zmienione w omawianym zakresie na mocy powołanej ustawy z 13 czerwca 2013 r.

Zgodnie z art. 185a k.p.k. małoletni pokrzywdzony, który nie ukończył w chwili przesłuchania 15 lat, przesłuchiwany jest tylko wówczas, gdy jego zeznania mogą mieć istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy i tylko raz, chyba że wyjdą na jaw nowe okoliczności. W takim przypadku, jak dotąd, przesłuchanie prowadzi sąd na posiedzeniu. Celem tego unormowania jest ograniczenie możliwości przesłuchiwania tej kategorii dzieci do sytuacji, w których jest to naprawdę niezbędne.

W art. 185a § 4 k.p.k. wprowadzona zostaje nowa regulacja dotycząca przesłuchiwania starszych małoletnich, stosownie do której przesłuchiwani są oni w takim samym trybie, jak małoletni pokrzywdzeni do 15 roku życia wówczas, gdy zachodzi uzasadniona obawa, że przesłuchanie w innych warunkach mogłoby wyrzucić negatywny wpływ na ich stan psychiczny.

We wszystkich przypadkach przesłuchiwanie dzieci odbywa się w pomieszczeniach specjalnie przystosowanych do tego celu (art. 185d k.p.k.), a jego obraz i dźwięk jest rejestrowany (art. 147 § 2a k.p.k.).

Trzeba zwrócić uwagę, że w świetle opisanych unormowań zastosowanie, lub nie, szczególnego trybu przesłuchania małoletniego zależy niekiedy od oceny, czy rezygnacja z niego nie wywoła ujemnych skutków w sferze jego psychiki.

Regulacje takie, podobnie jak unormowanie art. 185c k.p.k., zostały wprowadzone – jak zaznaczono to w przypisie 1 pkt 3 do ustawy z 13 czerwca 2013 r. – w celu dokonania częściowego wdrożenia do polskiego systemu prawnego dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z 25 października 2012 r. ustanawiającej normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępującej decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW²⁶. Weszła ona w życie 15 listopada 2012 r., a ma zostać implementowana przez unijne państwa członkowskie do 16 listopada 2015 r.

Dyrektywa ta – określając katalog minimalnych uprawnień ofiar przestępstw – wprowadza jednocześnie nowy instrument (art. 22), jakim jest indywidualna ocena służąca ustaleniu, czy dana ofiara ma, a jeśli tak, to jakie szczególne potrzeby w zakresie ochrony. Ocena taka ma być dokonywana w odniesieniu do każdej ofiary na podstawie analizy jej cech osobowych oraz rodzaju i okoliczności przestępstwa na jak najwcześniejszym etapie postępowania karnego. Jeśli bowiem ocena wykaże, że ofiara ma konkretne potrzeby, należy jej udostępnić środki ochrony związane z trybem przesłuchiwania przewidziane w art. 23 dyrektywy, a dzieciom – także dodatkowe środki wskazane w jej art. 24. W tej sytuacji jest oczywiste, że obowiązek dokonywania indywidualnych ocen obciążą w pierwszej kolejności funkcjonariuszy policji, bowiem z reguły to oni mają najwcześniej kontakt z ofiarami. Warto zatem już teraz zacząć się przygotowywać do właściwego realizowania.

²⁶ Dz. Urz. UE L 315 z 14.11.2012, s. 57.

Przesłuchiwanie dzieci w sprawach o przemoc w rodzinie jest niekiedy konieczne, chociaż decyzję taką należy podejmować bardzo rozważnie, pamiętając, że sprawa dotyczy obojga rodziców.

Dziecku też przysługuje prawo odmowy zeznań i jest przedmiotem dyskusji sposób, w jaki osoba przesłuchująca powinna dziecko o tym prawie i jego konsekwencjach pouczyć. Pomocny może być w tym względzie psycholog.

W a r t o p a m i ę t a ć , ż e b y :

- zadać dziecku parę prostych pytań zanim przejdzie się do fazy przesłuchiwania;
- unikać naprowadzania na odpowiedzi, które chciałyby usłyszeć przesłuchujący;
- nie wyciągać od dziecka informacji na siłę, należy bowiem mieć świadomość, że dziecko mogło być ostrzegane w domu, gdzie stosowano przemoc, aby nie rozmawiać z obcymi osobami i nie ufać dorosłym;
- odnotowywać w protokole wszelkie uzyskane od dziecka informacje.

Przesłuchiwanie innych osób

Wśród osób, które mogą pojawić się jako potencjalni świadkowie w sprawie o przemoc w rodzinie należy rozróżnić dwie grupy. Pierwszą są osoby najbliższe w rozumieniu art. 115 § 11 k.k. dla podejrzanego, które mają prawo do odmowy zeznań i często z niego korzystają, jak np. jego rodzicie lub rodzeństwo, nie chcąc pogarszać jego sytuacji, zamykając swoją solidarność z nim itp. Drugą grupę

stanowią osoby obce, jak: członkowie personelu medycznego, pracownicy socjalni, funkcjonariusze policji realizujący procedurę „Niebieskie Karty”, sąsiedzi, koledzy i koleżanki z pracy lub ze szkoły, nauczyciele, wychowawcy, przechodnie, pracownicy schronisk dla kobiet i innych organizacji świadczących pomoc pokrzywdzonym.

Są pewne zasady, które należy mieć na uwadze przy przesłuchiwaniu świadków. Aby uzyskać jak najpełniejszy obraz wydarzeń, trzeba przesłuchiwać świadków oddzielnie.

Jeżeli świadek jest jednocześnie osobą, która złożyła skargę, należy ustalić, jakie wydarzenia stanowiły podstawę do wezwania policji, co świadek usłyszał(a) lub widział(a), czy to był incydent czy powtarzające się zdarzenia.

Trzeba sporządzić zapis wszelkich wcześniejszych incydentów, które mogły być widziane lub słyszane przez świadka (przybliżone daty, opis zdarzenia, obrażenia, oświadczenia stron).

Należy dokładnie zaprotokołować wszystkie wypowiedzi osoby pokrzywdzonej w stanie wzburzenia, które świadek kiedykolwiek słyszał.

Istotne są też wszelkie spostrzeżenia świadka dotyczące zarówno zachowania się osoby pokrzywdzonej, jak i ewentualnego podejrzanego, włączając w to uwagi na temat wyglądu, obrażeń, stosunku emocjonalnego itp.

Powołanie biegłego psychologa

W praktyce zbyt często w tej kategorii spraw, a w szczególności przy przestępstwach przemocy seksualnej, powołuje się biegłego psychologa, który ma

uczestniczyć w przesłuchaniu świadka, a rzeczywistym celem takiej decyzji jest uzyskanie opinii, czy złożone zeznania są wiarygodne.

Jest to praktyka nieprawidłowa, ponieważ zgodnie z art. 192 § 2 k.p.k., korzystać można z takiego biegłego tylko wtedy, gdy istnieje wątpliwość co do stanu psychicznego świadka oraz zdolności postrzegania lub odtwarzania przez niego spostrzeżeń. Wynika to w sposób jednoznaczny zarówno z treści przepisu, jak też z orzecznictwa sądowego.

Wielokrotnie Sąd Najwyższy i sądy apelacyjne zwracały uwagę, że niewłaściwe jest wypowiedanie się przez psychologów w opiniach na temat wiarygodności zeznań, bowiem przedmiotem stanowiska biegłego mogą być tylko cechy stanu psychicznego badanego, mogące mieć wpływ na treść jego relacji. **Natomiast ocena wiarygodności zeznań świadka należy wyłącznie do sądu.**²⁷

Nawet uzależnienie świadka od narkotyków czy leczenie psychiatryczne nie mogą automatycznie przesądzać o niewiarygodności jego zeznań.²⁸

Także w przypadku osób małoletnich nie można tego przepisu stosować automatycznie, ponieważ przesłuchanie świadka z udziałem biegłego jest tylko wtedy uzasadnione, gdy zachodzą wątpliwości wskazane w art. 192 § 2 k.p.k. wynikające z konkretnych zachowań i faktów.²⁹

²⁷ Postanowienie SN z 16.04.2004r. IVKK 448/2003 OSNKW 2004 poz. 722

²⁸ Wyrok SA w Krakowie z 15.11.2002 r. II AKa 282/2002 Prok. i Pr. – dodatek 2003/6 poz. 25; Wyrok SN z 11.01.1980 r. III KR 358/79 OSNKW 1980/7 poz. 64

²⁹ Wyrok SA w Krakowie z 27.05.1999 r. II AKa 80/99 Prok. i Pr. – dodatek 1999/11–12 poz. 24

Zawsze przy podejmowaniu decyzji o powołaniu biegłego należy rozważyć, czy są ku temu rzeczywiste podstawy prawne, a oceny wiarygodności zeznań świadków w kontekście innych zebranych dowodów dokonuje najpierw prokurator, a potem sąd.

Zatem, gdy istnieją wątpliwości co do konieczności powołania biegłego psychologa policjant konsultuje się w tej kwestii z prokuratorem (§ 73 pkt 6 Wytycznych nr 3), a następnie występuje do niego o powołanie takiego biegłego (§ 74 pkt 1 Wytycznych nr 3).

Przesłuchanie podejrzanego

Po przedstawieniu zarzutu podejrzanemu należy go przesłuchać, pamiętając o następujących faktach.

Sprawca zazwyczaj wypowiada się składowo, a jego opowieść brzmi przekonująco, charakteryzuje go bagatelizowanie swych poczynań, koncentracja na błędach i prowokacjach ze strony osoby pokrzywdzonej, zasłania się brakiem pamięci, zaprzecza, żeby dane wydarzenia miały miejsce, twierdzi, że nie chciał skrzywdzić, że tylko ją pchnął, ale nie chciał spowodować obrażeń ciała.

Sprawcy tych przestępstw, stosując mechanizmy wyparcia, zaprzeczenia i projekcji, zazwyczaj wierzą szczerze w swoje relacje.

A nawet wtedy, gdy przyznają się, to nie przyjmują odpowiedzialności za to co się stało, twierdząc, że coś w nich wstąpiło, nie wiedzieli co robią itp.³⁰ Nie można również zapominać, że sprawcy przemocy często są niezdolni do empatii i stosują obronny mechanizm projekcji. Chcą też ukryć prawdę. Na

³⁰ A. Lipowska-Teutsch, *Wychować, wyleczyć, wyzwolić*, s. 74–77

przykład kreują zdarzenia, które powodują niezrozumiałe dla otoczenia reakcje partnerki, aby przekonać o jej chorobie psychicznej, opowiadając rodzinie, sąsiadom czy współpracownikom zmyślane historie o jej wykroczeniach.³¹

Sprawca może być przekonujący, ponieważ w tego rodzaju sytuacjach typowe jest odrzucenie przez niego odpowiedzialności. Jeśli poczuje się na dodatek zdradzony przez partnerkę, która ujawniła sekrety rodzinne i okazała się nielojalna, to może podjąć różne działania mające na celu zniszczenie jej.

Sprawcę przemocy charakteryzuje też zimna krew, testuje on rozmówcę, w tym funkcjonariusza policji, chcąc odzyskać kontrolę nad sytuacją.³²

Wnioski dotyczące zastosowania odpowiednich środków zapobiegawczych

Przemoc w rodzinie należy do takich przestępstw, w przypadku których olbrzymie znaczenie ma zastosowanie wobec podejrzanego takich środków zapobiegawczych, które zapewnią bezpieczeństwo osobom dotkniętym przemocą i spowodują, że przestaną jej doświadczać. Są to przede wszystkim środki izolujące podejrzanego od jego ofiar.

Jeżeli zachodzi uzasadniona obawa, że oskarżony o przemoc w rodzinie popełni przestępstwo przeciwko życiu lub zdrowiu, zwłaszcza jeśli popełnieniem takiego przestępstwa groził (art. 258 § 3 k.p.k.), należy rozważyć zwrócenie się do prokuratora, aby

³¹ Tamże.

³² Tamże.

skierować do sądu wnioski o zastosowanie tymczasowego aresztowania. Gdy zachodzą przesłanki do zastosowania tymczasowego aresztowania, można wnioskować – zamiast o ten środek zapobiegawczy – o zastosowanie dozoru policji, jeżeli oskarżony opuści w wyznaczonym terminie lokal zajmowany wspólnie z pokrzywdzonym i określi miejsce swojego pobytu (art. 275 § 3 k.p.k.).

Policja może również wnosić o zastosowanie środka zapobiegawczego przewidzianego w art. 275a § 1 k.p.k., a więc o nakazanie oskarżonemu o przestępstwo z użyciem przemoc wobec osoby wspólnie zamieszkującej opuszczenia wspólnie zajmowanego z pokrzywdzonym lokalu, jeżeli zachodzi uzasadniona obawa, że ponownie popełni on takie przestępstwa, zwłaszcza gdy jego popełnieniem groził. Natomiast, gdy miało miejsce zatrzymanie oskarżonego na podstawie art. 244 § 1a lub 1b k.p.k., a zachodzą przesłanki do zastosowania środka, o którym mowa w art. 275a § 1 k.p.k., policja niezwłocznie, nie później niż przed upływem 24 godzin od chwili zatrzymania, ma obowiązek wystąpić do prokuratora z wnioskiem o zastosowanie tego środka zapobiegawczego (art. 275a § 3 k.p.k.).

W przypadku dozoru policji należy wnioskować o zastosowanie go w połączeniu z obowiązkami zapewniającemu ochronę pokrzywdzonymu, jak zakaz zbliżania się na określoną odległość lub kontaktowania się.

Skierowanie sprawy do postępowania mediacyjnego

106

Przepis art. 325i § 2 k.p.k. przyznaje organom prowadzącym dochodzenie, a więc również policji, uprawnienia przewidziane dla prokuratora w art. 23a § 1 k.p.k., czyli prawo do skierowania sprawy karnej na drogę postępowania mediacyjnego. Korzystanie z tego uprawnienia w odniesieniu do spraw o przemoc w rodzinie wywołuje poważne kontrowersje. Ich źródłem jest głównie to, że pokrzywdzony bywa w takich przypadkach na tyle uzależniony i zastraszony przez podejrzanego o stosowanie przemocy, że uniemożliwia mu to racjonalną i obiektywną ocenę sytuacji oraz w pełni samodzielne podjęcie decyzji w przedmiocie wyrażenia zgody, lub nie, na udział w postępowaniu mediacyjnym. Wątpliwości są tak duże, że Europejski Trybunał Sprawiedliwości w wyroku z 15 września 2011 r. przeciwko M. Gueye i V. S. Sánchezowi w sprawach połączonych C-483/09 i C 1/10³³ uznał, że w odniesieniu do spraw o przemoc w rodzinie państwa unijne mogą w ogóle zakazać kierowania ich do mediacji. W podobnym duchu do mediacji w sprawach o przemoc domową odnosi się również Konwencja Rady Europy odnosząca się do przemocy wobec kobiet i przemocy w rodzinie.

Oznacza to, że każdorazowo należy szczególnie wnikliwie i dokładnie rozważyć czy właściwym posunięciem w danej sprawie jest odwołanie się do mediacji, czy nie narazi to pokrzywdzonego na dalsze niepotrzebne stresy i odwet ze strony sprawcy, jeśli mediacja nie spełni jego oczekiwań.

³³ Dz. Urz. UE C 319 z 29.10.2011, s. 5,

Zakończenie postępowania przygotowawczego

107

Gdy w ocenie prowadzącego postępowanie przygotowawcze zasadne jest jego zakończenie, w grę wchodzi dwa zasadnicze (pomijając przypadek niepoczynności podejrzanego, o którym jest mowa w art. 324 k.p.k.) sposoby zakończenia postępowania: uznanie, że zebrany materiał dowodowy nie daje podstaw do sporządzenia aktu oskarżenia, albo że pozwala na to.

W pierwszym przypadku dochodzi do umorzenia postępowania. Trzeba pamiętać, że w sprawach o przemoc w rodzinie jedyną podstawą umorzenia nie powinien być fakt, że pokrzywdzony, a także inne osoby najbliższe w myśl art. 115 § 11 k.k. dla podejrzanego skorzystały z prawa do odmowy zeznań. Okoliczność taka nie uniemożliwia bowiem zgromadzenia i wykorzystania innych dowodów.

W drugiej sytuacji możliwe jest: 1) sporządzenie aktu oskarżenia i przekazanie go wraz z materiałami dowodowymi prokuratorowi (§ 105 Wytycznych nr 3); albo 2) sporządzenie aktu oskarżenia i przekazanie go wraz z materiałami dowodowymi prokuratorowi z jednoczesnym wnioskiem z art. 335 § 1 k.p.k., jeśli zostały spełnione przewidziane w tym przepisie przesłanki (§ 106 Wytycznych nr 3); lub też 3) sporządzenie i przekazanie prokuratorowi – w miejsce aktu oskarżenia – wniosku o warunkowe umorzenie postępowania karnego zgodnie z art. 336 k.p.k. wówczas, gdy zostały spełnione przesłanki z art. 66 k.k. W tym ostatnim przypadku należy pamiętać, że warunkowe umorzenie postępowania jest bardzo korzystne dla oskarżonego, ponieważ nie jest ono skazaniem. Trzeba zatem w każ-

dym przypadku wnioskowania o zastosowanie tej instytucji mieć na uwadze konieczność zapewnienia pokrzywdzonemu bezpieczeństwa i ochrony poprzez równoczesne wnioskowanie o nałożenie na oskarżonego określonych obowiązków probacyjnych, zgodnie z art. 67 § 3 k.k., jak w szczególności obowiązków wyszczególnionych w art. 72 § 1 pkt 3, 5, 6, 6a, 7a i 7b.

Proszę pomyśleć przy wykonywaniu wszystkich swoich zadań i czynności, że także Pana/Pani córka, siostra, matka, przyjaciółka czy koleżanka z pracy mogą być ofiarami przemocy w rodzinie. Proszę zachowywać się w czasie podejmowanych działań w sposób neutralny, ale jednocześnie zycyliwy.

VI. Wybrane akty prawne

USTAWA z 29 lipca 2005 r.

o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie
(Dz. U. z 20 września 2005 r.)

Uznając, że przemoc w rodzinie narusza podstawowe prawa człowieka, w tym prawo do życia i zdrowia oraz poszanowania godności osobistej, a władze publiczne mają obowiązek zapewnić wszystkim obywatelom równe traktowanie i poszanowanie ich praw i wolności, a także w celu zwiększania skuteczności przeciwdziałania przemocy w rodzinie stanowi się, co następuje: (1) Art. 1. Ustawa określa:

- 1) zadania w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie;
- 2) zasady postępowania wobec osób dotkniętych przemocą w rodzinie;
- 3) zasady postępowania wobec osób stosujących przemoc w rodzinie.

Art. 2. Ilekroć w ustawie jest mowa o:

1) członku rodziny – należy przez to rozumieć osobę najbliższą w rozumieniu art. 115 § 11 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. Nr 88, poz. 553, z późn. zm.)), a także inną osobę wspólnie zamieszkujejącą lub gospodarującą;

2) przemocy w rodzinie – należy przez to rozumieć jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste osób wymienionych w pkt 1, w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą.

Art. 3. 1. Osobie dotkniętej przemocą w rodzinie udziela się bezpłatnej pomocy, w szczególności w formie:

N|I|E|Z|B|E|D|N|I|K|
P|O|L|I|C|J|A|N|T|A|

1) poradnictwa medycznego, psychologicznego, prawnego, socjalnego, zawodowego i rodzinnego;

2) interwencji kryzysowej i wsparcia;

3) ochrony przed dalszym krzywdzeniem, przez umożliwienie osobom stosującym przemoc korzystania ze wspólnie zajmowanego z innymi członkami rodziny mieszkania oraz zakazanie kontaktowania się i zbliżania się do osoby pokrzywdzonej;

4) zapewnienia osobie dotkniętej przemocą w rodzinie bezpiecznego schronienia w specjalistycznym ośrodku wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie;

5) badania lekarskiego w celu ustalenia przyczyn i rodzaju uszkodzeń ciała związanych z użyciem przemocy w rodzinie oraz wydania zaświadczenia lekarskiego w tym przedmiocie;

6) zapewnienia osobie dotkniętej przemocą w rodzinie, która nie ma tytułu prawnego do zajmowanego wspólnie ze sprawcą przemocy lokalu, pomocy w uzyskaniu mieszkania.

2. Minister właściwy do spraw zdrowia określi, w drodze rozporządzenia, wzór zaświadczenia lekarskiego o przyczynach i rodzaju uszkodzeń ciała związanych z użyciem przemocy w rodzinie, uwzględniając przydatność zaświadczenia dla ochrony prawnej osoby dotkniętej przemocą w rodzinie.

Art. 4. Wobec osób stosujących przemoc w rodzinie stosuje się przewidziane w niniejszej ustawie środki mające na celu zapobieganie ich kontaktowaniu się z osobami pokrzywdzonymi oraz oddziaływania korekcyjno-edukacyjne.

Art. 5. Minister właściwy do spraw zabezpieczenia społecznego określi, w drodze rozporządzenia:

1) standard podstawowych usług świadczonych przez specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie,

2) kwalifikacje osób zatrudnionych w specjalistycznych ośrodkach wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie,

3) szczegółowe kierunki prowadzenia oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie,

4) kwalifikacje osób prowadzących oddziaływania korekcyjno-edukacyjne

– uwzględniając konieczność dostosowania zakresu pomocy do sytuacji oraz potrzeb osób dotkniętych przemocą w rodzinie, a także efektywność usług świadczonych przez specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie i skuteczność oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie.

Art. 6. 1. Zadania w zakresie przeciwdziałania przemoc w rodzinie są realizowane przez organy administracji rządowej i jednostki samorządu terytorialnego na zasadach określonych w przepisach ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz. U. z 2009 r. Nr 175, poz. 1362, z późn. zm.) lub ustawy z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (Dz. U. z 2007 r. Nr 70, poz. 473, z późn. zm.), chyba że przepisy niniejszej ustawy stanowią inaczej.

2. Do zadań własnych gminy należy w szczególności tworzenie gminnego systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie, w tym:

1) opracowanie i realizacja gminnego programu przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz ochrony ofiar przemocy w rodzinie;

2) prowadzenie poradnictwa i interwencji w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie w szczególności poprzez działania edukacyjne służące wzmocnieniu opiekuńczych i wychowawczych kompetencji rodziców w rodzinach zagrożonych przemocą w rodzinie;

3) zapewnienie osobom dotkniętym przemocą w rodzinie miejsc w ośrodkach wsparcia;

4) tworzenie zespołów interdyscyplinarnych.

3. Do zadań własnych powiatu należy w szczególności:

1) opracowanie i realizacja powiatowego programu przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz ochrony ofiar przemocy w rodzinie;

2) opracowanie i realizacja programów służących działaniom profilaktycznym mającym na celu udzielenie specjalistycznej pomocy, zwłaszcza w zakresie promowania i wdrożenia prawidłowych metod wychowawczych w stosunku do dzieci w rodzinach zagrożonych przemocą w rodzinie;

3) zapewnienie osobom dotkniętym przemocą w rodzinie miejsc w ośrodkach wsparcia;

4) zapewnienie osobom dotkniętym przemocą w rodzinie miejsc w ośrodkach interwencji kryzysowej.

4. Do zadań z zakresu administracji rządowej realizowanych przez powiat należy w szczególności:

1) tworzenie i prowadzenie specjalistycznych ośrodków wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie;

2) opracowywanie i realizacja programów oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie.

5. Środki na realizację i obsługę zadań, o których mowa w ust. 4, zapewnia budżet państwa.

6. Do zadań własnych samorządu województwa należy w szczególności:

1) opracowanie i realizacja wojewódzkiego programu przeciwdziałania przemocy w rodzinie;

2) inspirowanie i promowanie nowych rozwiązań w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie;

3) opracowywanie ramowych programów ochrony ofiar przemocy w rodzinie oraz ramowych programów oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie;

4) organizowanie szkoleń dla osób realizujących zadania związane z przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie.

Art. 6a. Osoby kierujące specjalistycznymi ośrodkami wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie muszą spełniać wymogi dotyczące kwalifikacji określone w art. 122 ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej.

Art. 7. 1. Do zadań wojewody należy w szczególności:

1) opracowywanie materiałów instruktażowych, zaleceń, procedur postępowania interwencyjnego w sytuacjach kryzysowych związanych z przemocą w rodzinie dla osób realizujących te zadania;

2) monitorowanie zjawiska przemocy w rodzinie;

3) powoływanie i odwoływanie Wojewódzkiego Koordynatora Realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie;

4) monitorowanie realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie przy pomocy Wojewódzkiego Koordynatora Realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie;

5) nadzór nad realizacją zadań z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie realizowanych przez samorząd gminny, powiatowy i województwa;

6) kontrola realizacji zadań z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie wykonywanych przez podmioty niepubliczne na podstawie umów z organami administracji rządowej i samorządowej.

2. Do nadzoru i kontroli, o których mowa w ust. 1 pkt 5 i 6, stosuje się odpowiednio przepisy art. 126–133 ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej.

3. Minister właściwy do spraw zabezpieczenia społecznego określi, w drodze rozporządzenia:

1) organizację i tryb przeprowadzania nadzoru i kontroli, kwalifikacje inspektorów upoważnionych do wykonywania czynności nadzorczych i kontrolnych, a także wzór legitymacji uprawniającej do wykonywania czynności nadzorczych i kontrolnych,

2) kwalifikacje Wojewódzkiego Koordynatora Realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie – uwzględniając konieczność zapewnienia odpowiedniego poziomu wykonywania zadań.

Art. 8. Do zadań ministra właściwego do spraw zabezpieczenia społecznego należy w szczególności:

1) zlecenie i finansowanie badań, ekspertyz i analiz dotyczących zjawiska przemocy w rodzinie;

2) prowadzenie działań promujących podnoszenie świadomości społecznej w zakresie przyczyn i skutków przemocy w rodzinie;

3) powoływanie i odwoływanie Krajowego Koordynatora Realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie w randze sekretarza lub podsekretarza stanu w urzędzie obsługującym ministra właściwego do spraw zabezpieczenia społecznego;

4) monitorowanie realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie przy pomocy koordynatora, o którym mowa w pkt 3;

5) opracowanie oraz wydawanie co najmniej raz na dwa lata wytycznych do prowadzenia szkoleń w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie;

6) opracowywanie i finansowanie programów osłonowych z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie;

7) finansowe wspieranie programów z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie realizowanych przez:

a) jednostki samorządu terytorialnego,

b) organizacje pozarządowe działające na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie,

c) jednostki organizacyjne działające na podstawie przepisów o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, stosunku Państwa do innych kościołów i związków wyznaniowych oraz o gwarancji wolności sumienia i wyznania, jeżeli ich cele statutowe obejmują prowadzenie działalności w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

Art. 8a. Do zadań Prokuratora Generalnego należy opracowywanie i wydawanie co najmniej raz na dwa lata wytycznych dotyczących zasad postępowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

Art. 9. 1. Organy administracji rządowej i samorządowej współdziałają z organizacjami pozarządowymi oraz kościołami i związkami wyznaniowymi w zakresie udzielania pomocy osobom dotkniętym przemocą, oddziaływania na osoby stosujące przemoc oraz podnoszenia świadomości społecznej na temat przyczyn i skutków przemocy w rodzinie.

2. Organy administracji rządowej lub samorządowej mogą zlecać realizację zadań określonych w ustawie w trybie przewidzianym w ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. Nr 96, poz. 873, z późn. zm.).

Art. 9a. 1. Gmina podejmuje działania na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie, w szczególności w ramach pracy w zespole interdyscyplinarnym.

2. Zespół interdyscyplinarny powołuje wójt, burmistrz albo prezydent miasta.

3. W skład zespołu interdyscyplinarnego wchodzi przedstawiciele:

- 1) jednostek organizacyjnych pomocy społecznej;
- 2) gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych;
- 3) Policji;
- 4) oświaty;
- 5) ochrony zdrowia;
- 6) organizacji pozarządowych.

4. W skład zespołu interdyscyplinarnego wchodzi także kuratorzy sądowi.

5. W skład zespołu interdyscyplinarnego mogą wchodzić także prokuratorzy oraz przedstawiciele podmiotów innych niż określone w ust. 3, działających na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

6. Przewodniczący zespołu interdyscyplinarnego jest wybierany na pierwszym posiedzeniu zespołu spośród jego członków.

7. Posiedzenia zespołu interdyscyplinarnego odbywają się w zależności od potrzeb, jednak nie rzadziej niż raz na trzy miesiące.

8. Zespół interdyscyplinarny działa na podstawie porozumień zawartych między wójtem, burmistrzem albo prezydentem miasta a podmiotami, o których mowa w ust. 3 lub 5. 9. Obsługę organizacyjno-techniczną zespołu interdyscyplinarnego zapewnia ośrodek pomocy społecznej.

10. Zespół interdyscyplinarny może tworzyć grupy robocze w celu rozwiązywania problemów związanych z wystąpieniem przemocy w rodzinie w indywidualnych przypadkach.

11. W skład grup roboczych wchodzi przedstawiciele:

- 1) jednostek organizacyjnych pomocy społecznej;
- 2) gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych;
- 3) Policji;
- 4) oświaty;
- 5) ochrony zdrowia.

12. W skład grup roboczych mogą wchodzić także kuratorzy sądowi, a także przedstawiciele innych podmiotów, specjaliści w dziedzinie przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

13. Członkowie zespołu interdyscyplinarnego oraz grup roboczych wykonują zadania w ramach obowiązków służbowych lub zawodowych.

14. Prace w ramach grup roboczych są prowadzone w zależności od potrzeb zgłaszanych przez zespół interdyscyplinarny lub wynikających z problemów występujących w indywidualnych przypadkach.

15. Rada gminy określi, w drodze uchwały, tryb i sposób powoływania i odwoływania członków zespołu interdyscyplinarnego oraz szczegółowe warunki jego funkcjonowania.

Art. 9b. 1. Zespół interdyscyplinarny realizuje działania określone w gminnym programie przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz ochrony ofiar przemocy w rodzinie.

2. Zadaniem zespołu interdyscyplinarnego jest integrowanie i koordynowanie działań podmiotów, o których mowa w art. 9a ust. 3 i 5, oraz specjalistów w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie, w szczególności przez:

- 1) diagnozowanie problemu przemocy w rodzinie;
- 2) podejmowanie działań w środowisku zagrożonym przemocą w rodzinie mających na celu przeciwdziałanie temu zjawisku;
- 3) inicjowanie interwencji w środowisku dotkniętym przemocą w rodzinie;
- 4) rozpowszechnianie informacji o instytucjach, osobach i możliwościach udzielenia pomocy w środowisku lokalnym;
- 5) inicjowanie działań w stosunku do osób stosujących przemoc w rodzinie.

3. Do zadań grup roboczych należy, w szczególności:

- 1) opracowanie i realizacja planu pomocy w indywidualnych przypadkach wystąpienia przemocy w rodzinie;
- 2) monitorowanie sytuacji rodzin, w których dochodzi do przemocy oraz rodzin zagrożonych wystąpieniem przemocy;
- 3) dokumentowanie działań podejmowanych wobec rodzin, w których dochodzi do przemocy oraz efektów tych działań.

Art. 9c. 1. Członkowie zespołu interdyscyplinarnego oraz grup roboczych w zakresie niezbędnym do realizacji zadań, o których mowa w art. 9b ust. 2 i 3, mogą przetwarzać dane osób dotkniętych przemocą w rodzinie i osób stosujących przemoc w rodzinie, dotyczące: stanu zdrowia, nałogów, skazań, orzeczeń o ukaraniu, a także innych orzeczeń wydanych w postępowaniu sądowym lub administracyjnym, bez zgody i wiedzy osób, których dane te dotyczą.

2. Członkowie zespołu interdyscyplinarnego oraz grup roboczych zobowiązani są do zachowania poufności wszelkich informacji i danych, które uzyskali przy realizacji zadań, o których mowa w art. 9b ust. 2 i 3. Obowiązek ten rozciąga się także na okres po ustaniu członkostwa w zespole interdyscyplinarnym oraz w grupach roboczych.

3. Przed przystąpieniem do wykonywania czynności, o których mowa w art. 9b ust. 2 i 3, członkowie zespołu interdyscyplinarnego oraz grup roboczych składają organowi, o którym mowa w art. 9a ust. 2, oświadczenie o następującej treści: „Oświadczam, że zachowam poufność informacji i danych, które uzyskałem przy realizacji zadań związanych z przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie oraz, że znane mi są przepisy o odpowiedzialności karnej za udostępnienie danych osobowych lub umożliwienie do nich dostępu osobom nieuprawnionym.”.

Art. 9d. 1. Podejmowanie interwencji w środowisku wobec rodziny dotkniętej przemocą odbywa się w oparciu o procedurę „Niebieskie Karty” i nie wymaga zgody osoby dotkniętej przemocą w rodzinie.

2. Procedura „Niebieskie Karty” obejmuje ogół czynności podejmowanych i realizowanych przez przedstawicieli jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, gminnych komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, Policji, oświaty i ochrony zdrowia, w związku z uzasadnionym podejrzeniem zaistnienia przemocy w rodzinie.

3. Przedstawiciele podmiotów, o których mowa w ust. 2, realizują procedurę „Niebieskie Karty” w oparciu o zasadę współpracy i przekazują informacje o podjętych działaniach przewodniczącemu zespołu interdyscyplinarnego.

4. Wszczęcie procedury „Niebieskie Karty” następuje przez wypełnienie formularza „Niebieska Karta” w przypadku powzięcia, w toku prowadzonych czynności służbowych lub zawodowych, podejrzenia stosowania przemocy wobec członków rodziny lub w wyniku zgłoszenia dokonanego przez członka rodziny lub przez osobę będącą świadkiem przemocy w rodzinie.

5. Rada Ministrów określi, w drodze rozporządzenia, procedurę „Niebieskie Karty” oraz wzory formularzy „Niebieska Karta” wypełnianych przez przedstawicieli podmiotów realizujących procedurę „Niebieskie Karty”, mając na uwadze skuteczność działań wobec osób dotkniętych przemocą w rodzinie i dobro tych osób.

Art. 10. 1. W celu tworzenia warunków skutecznego przeciwdziałania przemocy w rodzinie Rada Ministrów przyjmie Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie, określający szczegółowe działania w zakresie:

1) zapewnienia ochrony i udzielania pomocy osobom dotkniętym przemocą w rodzinie;

2) oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie;

3) podnoszenia świadomości społecznej na temat przyczyn i skutków przemocy w rodzinie oraz promowania metod wychowawczych bez użycia przemocy;

4) upowszechniania informacji o możliwościach i formach udzielania pomocy zarówno osobom dotkniętym przemocą, jak i stosującym przemoc w rodzinie.

2. Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na szczeblu centralnym realizuje koordynator, o którym mowa w art. 8 pkt 3. 3. Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na szczeblu wojewódzkim realizuje koordynator, o którym mowa w art. 7 ust. 1 pkt 3. Art. 10a. 1. Tworzy się Zespół Monitorujący do spraw Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie, zwany dalej „Zespołem”, jako organ opiniodawczo-doradczy ministra właściwego do spraw zabezpieczenia społecznego.

2. Kadencja Zespołu trwa 3 lata.

3. Do zadań Zespołu należy w szczególności:

1) inicjowanie i wspieranie działań mających na celu przeciwdziałanie przemocy w rodzinie;

2) monitorowanie działań w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie;

3) wyrażanie opinii w sprawach dotyczących stosowania ustawy oraz inicjowanie zmian przepisów w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie;

4) wyrażanie opinii w przypadku sporów między organami administracji publicznej a organizacjami pozarządowymi realizującymi zadania w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie;

5) wyrażanie opinii w sprawach zadań publicznych w obszarze przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz w sprawach zlecania tych zadań do realizacji przez podmioty wymienione w art. 9 ust. 1;

6) opracowanie standardów pomocy ofiarom przemocy w rodzinie i pracy z osobami stosującymi przemoc w rodzinie;

7) tworzenie, we współpracy z podmiotami wymienionymi w art. 9 ust. 1, mechanizmów informowania o standardach udzielania pomocy ofiarom przemocy w rodzinie i pracy z osobami stosującymi przemoc w rodzinie;

8) upowszechnianie wyników monitoringu działań w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

Art. 10b. 1. W skład Zespołu minister właściwy do spraw zabezpieczenia społecznego powołuje:

1) Krajowego Koordynatora Realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie;

2) siedmiu przedstawicieli organów administracji rządowej i jednostek im podległych lub przez nie nadzorowanych powołanych spośród osób zgłoszonych przez te organy i osób kierujących tymi jednostkami;

3) pięciu przedstawicieli jednostek samorządu terytorialnego powołanych spośród osób zgłoszonych przez stronę samorządową w Komisji Wspólnej Rządu i Samorządu Terytorialnego;

4) dziesięciu przedstawicieli organizacji pozarządowych, związków i porozumień organizacji pozarządowych oraz kościołów i związków wyznaniowych powołanych spośród osób zgłoszonych przez te podmioty.

2. Minister właściwy do spraw zabezpieczenia społecznego odwołuje członka Zespołu przed upływem kadencji:

1) na jego wniosek;

2) na wniosek podmiotu, którego jest on przedstawicielem;

3) w przypadku skazania prawomocnym wyrokiem za przestępstwo umyślne lub umyślne przestępstwo skarbowe.

Art. 10c. 1. Przewodniczącym Zespołu jest Krajowy Koordynator Realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie.

2. Posiedzenia Zespołu zwoływane są przez Przewodniczącego Zespołu lub na wniosek co najmniej jednej czwartej liczby członków Zespołu, nie rzadziej jednak niż raz na pół roku.

3. Członkowie Zespołu korzystają ze zwolnień w pracy w celu uczestniczenia w posiedzeniach Zespołu i przysługuje im zwrot kosztów podróży ze środków budżetu państwa z części, której dysponentem jest minister właściwy do spraw zabezpieczenia społecznego.

Art. 10d. Organy administracji rządowej oraz podległe im państwowe jednostki organizacyjne, na wniosek przewodniczącego Zespołu, udzielają Zespołowi wszechstronnej pomocy przy wykonywaniu jego zadań, a w szczególności przedstawiają niezbędne informacje lub dokumenty.

Art. 10e. Obsługę administracyjno-biurową Zespołu zapewnia urząd obsługujący ministra właściwego do spraw zabezpieczenia społecznego.

Art. 10f. Minister właściwy do spraw zabezpieczenia społecznego określi, w drodze rozporządzenia, tryb powoływania członków Zespołu oraz organizację i tryb działania Zespołu, a także zasady uczestnictwa w jego pracach, uwzględniając konieczność zapewnienia odpowiedniego poziomu wykonywania przez Zespół zadań.

Art. 11. Rada Ministrów składa corocznie Sejmowi i Senatowi Rzeczypospolitej Polskiej, w terminie do dnia 30 września, sprawozdanie z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie.

Art. 11a. 1. Jeżeli członek rodziny wspólnie zajmujący mieszkanie, swoim zachowaniem polegającym na stosowaniu przemocy w rodzinie czyni szczególnie uciążliwym wspólne zamieszkiwanie, osoba dotknięta przemocą może żądać, aby sąd zobowiązał go do opuszczenia mieszkania.

2. Sąd rozpoznaje sprawę w trybie przepisów ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. Nr 43, poz. 296, z późn. zm.) o postępowaniu nieprocesowym. Postanowienie zapada po przeprowadzeniu rozprawy, która powinna odbyć się w terminie jednego miesiąca od dnia wpływu wniosku. Staje się ono wykonalne z chwilą ogłoszenia i może być zmienione lub uchylone w razie zmiany okoliczności.

3. Do wykonania obowiązku orzeczonego na podstawie ust. 1 stosuje się odpowiednio przepisy o egzekucji obowiązku opróżnienia lokalu służącego zaspokajaniu potrzeb mieszkaniowych dłużnika.

Art. 12. 1. Osoby, które w związku z wykonywaniem swoich obowiązków służbowych lub zawodowych powzięły podejrzenie o popełnieniu ściganego z urzędu przestępstwa z użyciem przemocy w rodzinie, niezwłocznie zawiadamiają o tym Policję lub prokuratora.

2. Osoby będące świadkami przemocy w rodzinie powinny zawiadomić o tym Policję, prokuratora lub inny podmiot działający na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

Art. 12a. 1. W razie bezpośredniego zagrożenia życia lub zdrowia dziecka w związku z przemocą w rodzinie pracownik socjalny wykonujący obowiązki służbowe ma prawo odebrać dziecko z rodziny i umieścić je u innej niezamieszkującej wspólnie osoby najbliższej, w rozumieniu art. 115 § 11 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. Nr 88, poz. 553, z późn. zm.), w rodzinie zastępczej lub w placówce opiekuńczo-wychowawczej.

2. Tryb umieszczania dzieci w rodzinie zastępczej lub w placówce opiekuńczo-wychowawczej regulują przepisy ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. Nr 149, poz. 887).

3. Decyzję, o której mowa w ust. 1, pracownik socjalny podejmuje wspólnie z funkcjonariuszem Policji, a także z lekarzem, lub ratownikiem medycznym, lub pielęgniarką. Przepisy art. 59810, art. 59811 § 3 i art. 59812 § 1 zdanie pierwsze ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego stosuje się odpowiednio.

4. Pracownik socjalny ma obowiązek niezwłocznego powiadomienia sądu opiekuńczego, nie później niż w ciągu 24 godzin, o odebraniu dziecka z rodziny i umieszczeniu go u niezamieszkującej wspólnie osoby najbliższej, w rodzinie zastępczej lub w placówce opiekuńczo-wychowawczej.

5. Do umieszczenia dziecka u osoby najbliższej niezamieszkującej wspólnie stosuje się odpowiednio przepisy dotyczące umieszczenia dziecka w rodzinie zastępczej lub w placówce opiekuńczo-wychowawczej.

6. Minister właściwy do spraw wewnętrznych w porozumieniu z ministrem właściwym do spraw zabezpieczenia społecznego określi, w drodze rozporządzenia, procedurę postępowania Policji przy wykonywaniu czynności, o których mowa w ust. 1 i 3, oraz sposób dokumentowania przeprowadzonych przez Policję czynności, uwzględniając konieczność udzielenia dzieciom skutecznej pomocy.

Art. 12b. 1. Rodzicom, opiekunom prawnym lub faktycznym przysługuje zażalenie do sądu opiekuńczego na odebranie dziecka, o którym mowa w art. 12a. W zażale-

niu można domagać się zbadania zasadności i legalności odebrania dziecka oraz prawidłowości jego dokonania.

2. Zażalenie może być wniesione za pośrednictwem pracownika socjalnego lub funkcjonariusza Policji, którzy dokonali odebrania dziecka. W takim przypadku zażalenie podlega niezwłocznemu przekazaniu do sądu opiekuńczego.

3. Sąd rozpatruje zażalenie niezwłocznie, nie później jednak niż w ciągu 24 godzin. W razie uznania bezzasadności lub nielegalności odebrania dziecka sąd zarządza natychmiastowe przekazanie dziecka rodzicom, opiekunom prawnym lub faktycznym, od których dziecko zostało odebrane.

4. W przypadku stwierdzenia bezzasadności, nielegalności lub nieprawidłowości odebrania dziecka sąd zawiadamia o tym przełożonych osób, które dokonały odebrania.

Art. 12c. O prawie do złożenia zażalenia, wraz ze wskazaniem sądu opiekuńczego właściwego miejscowo do jego rozpatrzenia, pracownik socjalny lub funkcjonariusz Policji poucza rodziców, opiekunów prawnych lub faktycznych dziecka. Pouczenie to należy wręczyć na piśmie.

Art. 12d. 1. W przypadku gdy wniosek kuratora zawodowego o zarządzenie wykonania warunkowo zawieszony kary pozbawienia wolności lub odwołanie warunkowego przedterminowego zwolnienia dotyczy skazanego za przestępstwo popełnione z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej wobec członka rodziny, który w okresie próby rażąco naruszył porządek prawny, ponownie używając przemocy lub groźby bezprawnej wobec członka rodziny, sąd właściwy do rozpoznania wniosku zarządza zatrzymanie i przymusowe doprowadzenie skazanego na posiedzenie w przedmiocie rozpoznania wniosku.

2. Zatrzymanemu, na jego żądanie, należy niezwłocznie umożliwić nawiązanie w dostępnej formie kontaktu z adwokatem, a także bezpośrednią z nim rozmowę.

3. Wydane przez sąd postanowienie o zarządzeniu wykonania kary albo o odwołaniu warunkowego przedterminowego zwolnienia podlega wykonaniu z chwilą jego wydania; sąd, który wydał postanowienie, albo sąd właściwy do rozpoznania zażalenia może wstrzymać wykonanie postanowienia.

ROZPORZĄDZENIE RADY MINISTRÓW

z dnia 13 września 2011 r.

w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta”
(Dz. U. z dnia 3 października 2011 r.)

Na podstawie art. 9d ust. 5 ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U. Nr 180, poz. 1493, z późn. zm.) zarządza się, co następuje:

§ 1. Rozporządzenie określa:

1) procedurę „Niebieskie Karty”, zwaną dalej „procedurą”;

2) wzory formularzy „Niebieska Karta” wypełniane przez przedstawicieli podmiotów realizujących procedurę.

§ 2. 1. Wszczęcie procedury następuje przez wypełnienie formularza „Niebieska Karta – A” przez przedstawiciela jednego z podmiotów wymienionych w art. 9d ust. 2 ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, zwanej dalej „ustawą”, w obecności osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie.

2. Wzór formularza „Niebieska Karta – A” stanowi załącznik nr 1 do rozporządzenia.

3. W przypadku braku możliwości wypełnienia formularza „Niebieska Karta – A” z uwagi na nieobecność osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, stan jej zdrowia lub ze względu na zagrożenie jej życia lub zdrowia, wypełnienie formularza „Niebieska Karta – A” następuje niezwłocznie po nawiązaniu bezpośredniego kontaktu z tą osobą lub po ustaniu przyczyny uniemożliwiającej jego wypełnienie.

4. W przypadku gdy nawiązanie bezpośredniego kontaktu z osobą, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, jest niewykonalne, wypełnienie formularza „Niebieska Karta – A” następuje bez udziału tej osoby.

§ 3. Wszczynając procedurę, podejmuje się działania interwencyjne mające na celu zapewnienie bezpieczeństwa osobie, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie.

§ 4. Rozmowę z osobą, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, przeprowadza się w warunkach gwarantujących swobodę wypowiedzi i poszanowanie godności tej osoby oraz zapewniających jej bezpieczeństwo.

§ 5. 1. W przypadku podejrzenia stosowania przemocy w rodzinie wobec dziecka, czynności podejmowane i realizowane w ramach procedury, zwane dalej „działaniami”, przeprowadza się w obecności rodzica, opiekuna prawnego lub faktycznego.

2. Jeżeli osobami, wobec których istnieje podejrzenie, że stosują przemoc w rodzinie wobec dziecka, są rodzice, opiekunowie prawni lub faktyczni, działania z udziałem dziecka przeprowadza się w obecności pełnoletniej osoby najbliższej w rozumieniu art. 115 § 11 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. Nr 88, poz. 553, z późn. zm.), zwanej dalej „osobą najbliższą”.

3. Działania z udziałem dziecka, co do którego istnieje podejrzenie, że jest dotknięte przemocą w rodzinie, powinny być prowadzone w miarę możliwości w obecności psychologa.

§ 6. 1. Po wypełnieniu formularza „Niebieska Karta – A” osobie, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, przekazuje się formularz „Niebieska Karta – B”.

2. Wzór formularza „Niebieska Karta – B” stanowi załącznik nr 2 do rozporządzenia.

3. Jeżeli osobą, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, jest dziecko, formularz „Niebieska Karta – B” przekazuje się rodzicowi, opiekunowi prawnemu lub faktycznemu albo osobie, która zgłosiła podejrzenie stosowania przemocy w rodzinie.

4. Formularza „Niebieska Karta – B” nie przekazuje się osobie, wobec której istnieje podejrzenie, że stosuje przemoc w rodzinie.

§ 7. 1. Przekazanie wypełnionego formularza „Niebieska Karta – A” do przewodniczącego zespołu interdyscyplinarnego następuje niezwłocznie, nie później niż w terminie 7 dni od dnia wszczęcia procedury.

2. Kopię wypełnionego formularza „Niebieska Karta – A” pozostawia się u wszczynającego procedurę.

§ 8. 1. Przewodniczący zespołu interdyscyplinarnego po otrzymaniu formularza „Niebieska Karta – A” niezwłocznie, nie później niż w ciągu 3 dni od dnia jego otrzymania, przekazuje go członkom zespołu interdyscyplinarnego lub grupy roboczej.

2. Na posiedzeniu członkowie zespołu interdyscyplinarnego lub grupy roboczej w obecności zaproszonej osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, dokonują analizy sytuacji rodziny i wypełniają formularz „Niebieska Karta – C”.

3. Wzór formularza „Niebieska Karta – C” stanowi załącznik nr 3 do rozporządzenia.

4. Na posiedzenie zespołu interdyscyplinarnego lub grupy roboczej nie zaprasza się dziecka.

5. Niestawiennictwo osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, nie wstrzymuje prac zespołu interdyscyplinarnego lub grupy roboczej.

6. Członkowie zespołu interdyscyplinarnego lub grupy roboczej wypełniają formularz „Niebieska Karta – D” w obecności osoby, wobec której istnieje podejrzenie, że stosuje przemoc w rodzinie.

7. Wzór formularza „Niebieska Karta – D” stanowi załącznik nr 4 do rozporządzenia.

§ 9. 1. Jeżeli w trakcie działań dokonywanych przez przedstawiciela podmiotu, o którym mowa w art. 9d ust. 2 ustawy, zachodzi podejrzenie, że osoba, wobec której istnieje podejrzenie, że stosuje przemoc w rodzinie, dopuściła się po raz kolejny stosowania przemocy w rodzinie, wypełnia się formularz „Niebieska Karta – A” w zakresie niezbędnym do udokumentowania nowego zdarzenia i przesyła go do przewodniczącego zespołu interdyscyplinarnego.

2. Jeżeli zachodzi podejrzenie, że osoba, wobec której istnieje podejrzenie, że stosuje przemoc w rodzinie, dopuściła się po raz kolejny stosowania przemocy w rodzinie w trakcie działań dokonywanych przez zespół interdyscyplinarny lub grupę roboczą, wypełnia się formularz „Niebieska Karta – C” w zakresie niezbędnym do udokumentowania nowego zdarzenia.

§ 10. 1. Wszystkie działania są dokumentowane.

2. W przypadku podejrzenia popełnienia przestępstwa dokumenty, o których mowa w ust. 1, są przekazywane organom właściwym do prowadzenia postępowania przygotowawczego.

§ 11. W ramach procedury pracownik socjalny jednostki organizacyjnej pomocy społecznej:

1) diagnozuje sytuację i potrzeby osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie;

2) udziela kompleksowych informacji o:

a) możliwościach uzyskania pomocy, w szczególności psychologicznej, prawnej, socjalnej i pedagogicznej, oraz wsparcia, w tym o instytucjach i podmiotach świadczących specjalistyczną pomoc na rzecz osób dotkniętych przemocą w rodzinie,

b) formach pomocy dzieciom doznającym przemocy w rodzinie oraz o instytucjach i podmiotach świadczących tę pomoc,

c) możliwościach podjęcia dalszych działań mających na celu poprawę sytuacji osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie;

3) organizuje niezwłocznie dostęp do pomocy medycznej, jeżeli wymaga tego stan zdrowia osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie;

4) zapewnia osobie, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, w zależności od potrzeb, schronienie w całodobowej placówce świadczącej pomoc, w tym w szczególności w specjalistycznym ośrodku wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie;

5) może prowadzić rozmowy z osobami, wobec których istnieje podejrzenie, że stosują przemoc w rodzinie, na temat konsekwencji stosowania przemocy w rodzinie oraz informuje te osoby o możliwościach podjęcia leczenia lub terapii i udziale w programach oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie.

§ 12. W ramach procedury przedstawiciel gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych podejmuje działania, o których mowa w § 11 pkt 1–3 i 5. § 13. W ramach procedury funkcjonariusz Policji:

1) udziela osobie, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, niezbędnej pomocy, w tym udziela pierwszej pomocy;

2) organizuje niezwłocznie dostęp do pomocy medycznej, jeżeli wymaga tego stan zdrowia osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie;

3) podejmuje, w razie potrzeby, inne niezbędne czynności zapewniające ochronę życia, zdrowia i mienia osób,

co do których istnieje podejrzenie, że są dotknięte przemocą w rodzinie, włącznie z zastosowaniem na podstawie odrębnych przepisów w stosunku do osoby, wobec której istnieje podejrzenie, że stosuje przemoc w rodzinie, środków przymusu bezpośredniego i zatrzymania;

4) przeprowadza, o ile jest to możliwe, z osobą, wobec której istnieje podejrzenie, że stosuje przemoc w rodzinie, rozmowę, w szczególności o odpowiedzialności karnej za znęcanie się fizyczne lub psychiczne nad osobą najbliższą lub inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od osoby, wobec której istnieje podejrzenie, że stosuje przemoc w rodzinie, albo nad małoletnim lub osobą nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny, oraz wzywa osobę, wobec której istnieje podejrzenie, że stosuje przemoc w rodzinie, do zachowania zgodnego z prawem i zasadami współżycia społecznego;

5) przeprowadza na miejscu zdarzenia, w przypadkach niecierpiących zwłoki, czynności procesowe w niezbędnym zakresie, w granicach koniecznych do zabezpieczenia śladów i dowodów przestępstwa;

6) podejmuje działania mające na celu zapobieganie zagrożeniom mogącym występować w rodzinie, w szczególności składa systematyczne wizyty sprawdzające stan bezpieczeństwa osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, w zależności od potrzeb określonych przez zespół interdyscyplinarny lub grupę roboczą.

§ 14. 1. W ramach procedury przedstawiciel ochrony zdrowia każdorazowo udziela osobie, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, informacji o możliwościach uzyskania pomocy i wsparcia oraz o uprawnieniu do uzyskania bezpłatnego zaświadczenia lekarskiego o ustaleniu przyczyn i rodzaju uszkodzeń ciała związanych z użyciem przemocy w rodzinie.

2. Jeżeli stan zdrowia osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, wymaga przewiezienia jej do podmiotu leczniczego, formularz „Niebieska Karta – A” wypełnia przedstawiciel podmiotu leczniczego, do którego osoba ta została przewieziona.

3. Przedstawicielem ochrony zdrowia uprawnionym do działań jest osoba wykonująca zawód medyczny, w tym lekarz, pielęgniarka, położna i ratownik medyczny.

§ 15. W ramach procedury przedstawiciel oświaty:

1) podejmuje działania, o których mowa w § 11 pkt 2 lit. a i c oraz pkt 3 i 5;

2) diagnozuje sytuację i potrzeby osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, w tym w szczególności wobec dzieci;

3) udziela kompleksowych informacji rodzicowi, opiekunowi prawnemu, faktycznemu lub osobie najbliższej o możliwościach pomocy psychologicznej, prawnej, socjalnej i pedagogicznej oraz wsparcia rodzinie, w tym o formach pomocy dzieciom świadczonych przez instytucje i podmioty w zakresie specjalistycznej pomocy na rzecz osób dotkniętych przemocą w rodzinie.

§ 16. 1. W ramach procedury członkowie zespołu interdyscyplinarnego lub grupy roboczej:

1) udzielają pomocy osobie, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie;

2) podejmują działania w stosunku do osoby, wobec której istnieje podejrzenie, że stosuje przemoc w rodzinie, w celu zaprzestania stosowania tego rodzaju zachowań;

3) zapraszają osobę, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, na spotkanie zespołu interdyscyplinarnego lub grupy roboczej;

4) opracowują indywidualny plan pomocy dla osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, i jej rodziny, który zawiera propozycje działań pomocowych;

5) rozstrzygają o braku zasadności podejmowania działań.

2. Indywidualny plan pomocy obejmuje ogół działań podejmowanych przez osobę, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, oraz podmioty, o których mowa w art. 9d ust. 2 ustawy, w celu poprawy sytuacji życiowej tej osoby oraz jej rodziny.

3. Indywidualny plan pomocy może ulegać zmianie w zależności od potrzeb i sytuacji osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, w szczególności w sytuacjach, o których mowa w § 9 ust. 2. § 17. 1. Przewodniczący zespołu interdyscyplinarnego wzywa osobę, wobec której istnieje podejrzenie, że stosuje przemoc w rodzinie, na spotkanie zespołu interdyscyplinarnego lub grupy roboczej.

2. Spotkania z osobami, co do których istnieje podejrzenie, że są dotknięte przemocą w rodzinie, oraz osobami,

wobec których istnieje podejrzenie, że stosują przemoc w rodzinie, nie mogą być organizowane w tym samym miejscu i czasie.

3. Członkowie zespołu interdyscyplinarnego lub grupy roboczej podejmują działania w stosunku do osoby, wobec której istnieje podejrzenie, że stosuje przemoc w rodzinie, w szczególności:

1) diagnozują sytuację rodziny, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą;

2) przekazują informacje o konsekwencjach popełnianych czynów;

3) motywują do udziału w programach oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych;

4) przeprowadzają rozmowę pod kątem nadużywania alkoholu, środków odurzających, substancji psychotropowych lub leków;

5) przekazują informacje o koniecznych do zrealizowania działaniach w celu zaprzestania stosowania przemocy w rodzinie.

4. Jeżeli osoba, wobec której istnieje podejrzenie, że stosuje przemoc w rodzinie, nadużywa alkoholu, członkowie zespołu interdyscyplinarnego lub grupy roboczej kierują tę osobę do gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych.

§ 18. 1. Zakończenie procedury następuje w przypadku:

1) ustania przemocy w rodzinie i uzasadnionego przypuszczenia o zaprzestaniu dalszego stosowania przemocy w rodzinie oraz po zrealizowaniu indywidualnego planu pomocy albo

2) rozstrzygnięcia o braku zasadności podejmowania działań.

2. Zakończenie procedury wymaga udokumentowania w formie protokołu podpisanego przez przewodniczącego zespołu interdyscyplinarnego, który powinien zawierać:

1) dane dotyczące osób, wobec których realizowana była procedura;

2) datę rozpoczęcia i zakończenia procedury;

3) opis podjętych działań w ramach procedury.

3. O zakończeniu procedury powiadamia się podmioty uczestniczące w procedurze po jej zakończeniu.

§ 19. Rozporządzenie wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia.

VII. Kwestionariusze oceny ryzyka

130

Kwestionariusz oceny ryzyka – opracowany przez MSWiA i KGP
W przypadku wystąpienia czynników ryzyka zaznacz X w kratce

1	Czy doszło do aktów przemocy z użyciem niebezpiecznego narzędzia lub gróźb jej użycia	
2	Czy sprawca grozi ofierze zabięciem? Czy ofiara boi się o swoje życie? Czy ofiara uważa, że jest zdolny do zabicia jej?	
3	Czy doszło do duszenia?	

Pozytywna odpowiedź na jedno z pytań 1–3
▼
Zacznij procedurę Niebieskiej Karty +
Rozważ zatrzymanie

4	Czy w ostatnim czasie doszło do nasilenia przemocy?	
5	Czy sprawca ma zaburzenia psychiczne, leczy lub leczył się psychiatrycznie?	
6	Czy sprawca jest pod wpływem środków odurzających (alkohol/narkotyki/leki)?	
7	Czy sprawca był wcześniej karany za przestępstwa z użyciem przemocy (w rodzinie lub poza nią)?	
8	Czy sprawca kiedykolwiek groził lub próbował popełnić samobójstwo?	
9	Czy ofiara przemocy próbowała popełnić samobójstwo?	
10	Czy sprawca jest chorobliwie zazdrosny o ofiarę przemocy?	
11	Czy w ostatnim czasie ofiara przemocy rozstawiała się ze sprawcą?	
12	Czy ofiara przemocy kiedykolwiek została pobita przez sprawcę, gdy była w ciąży?	
13	Czy w domu jest broń?	

Pozytywna odpowiedź na więcej niż 4 pytania 4–13
▼
Zacznij procedurę Niebieskiej Karty +
Rozważ zatrzymanie

Pozytywna odpowiedź na 2–4 z pytań 4–13
▼
Zacznij procedurę Niebieskiej Karty

Sprawca – osoba, co do której istnieje podejrzenie, że stosuje przemoc w rodzinie

Ofiara – osoba, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie

Przemoc w rodzinie – jednorazowe albo powtarzające się umyślne działania lub zaniechania naruszające prawa lub dobra osobiste najbliższej lub innych osób wspólnie zamieszkujących lub gospodarujących

Osoba najbliższa – (wg art. 115§11 k.k.) – małżonek, wstępny, zstępny, rodzeństwo, powinowaty w tej samej linii lub stopniu, osoba pozostająca w stosunku przysposobienia oraz jej małżonek a także osoba pozostająca we wspólnym pożyciu

Interwencja w związku z przemocą w rodzinie

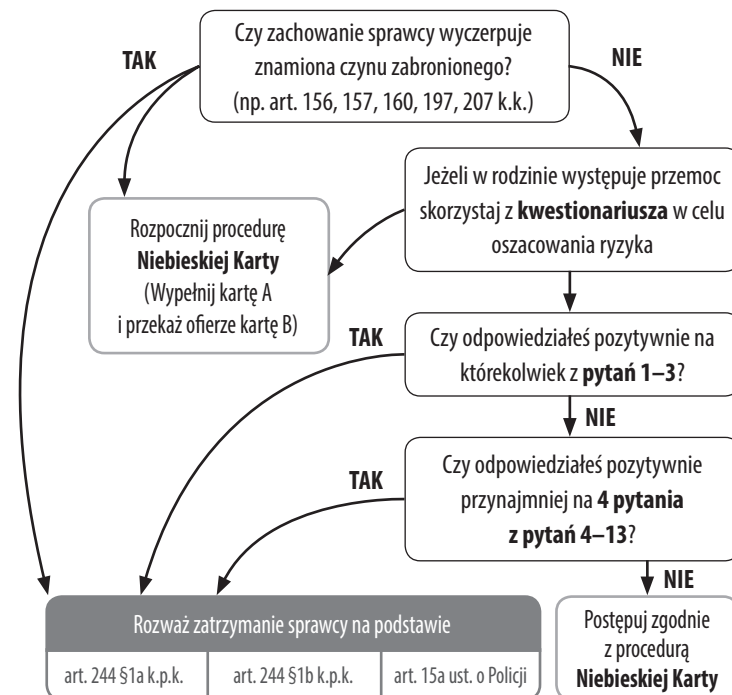
Część A przemoc wobec osób dorosłych

Jeżeli na miejscu interwencji znajduje się **dziecko** zwróć uwagę na jego potrzeby!

Pamiętaj, że ofiarą lub sprawcą przemocy w rodzinie może być **mężczyzna** lub **kobieta**

Jeżeli sprawcą **nie jest osoba najbliższa** lub wspólnie zamieszkująca lub gospodarująca to **działaj na zasadzie odrębnych przepisów**

131

art. 244§1a k.p.k.

Policja ma prawo zatrzymać osobę podejrzaną, jeżeli istnieje uzasadnione przypuszczenie, że popełniła ona przestępstwo z użyciem przemocy na szkodę osoby wspólnie zamieszkującej, a zachodzi obawa, że ponownie popełni przestępstwo z użyciem przemocy wobec tej osoby, zwłaszcza gdy popełnieniem takiego przestępstwa grozi

art. 244§1b k.p.k.

Policja zatrzymuje osobę podejrzaną, jeśli przestępstwo, o którym mowa w §1a zostało popełnione przy użyciu broni palnej, noża lub innego niebezpiecznego przedmiotu, a zachodzi obawa, że ponownie popełni ona przestępstwo z użyciem przemocy wobec osoby wspólnie zamieszkującej, zwłaszcza gdy popełnieniem takiego przestępstwa grozi

art. 15a ust. o Policji

Funkcjonariusz Policji ma prawo zatrzymania sprawców przemocy w rodzinie stwarzających bezpośrednie zagrożenie dla życia lub zdrowia ludzkiego w trybie określonym w art. 15

Kwestionariusz szacowania ryzyka – opracowany przez MSWiA i KGP

W przypadku wystąpienia czynników ryzyka X w kratce.

Zwróć uwagę, że w rodzinie może być **kilkoro dzieci**

132

1	Czy sprawca rzucił dzieckiem?	
2	Czy sprawca dusił dziecko?	
3	Czy sprawca bije, uderza, popycha, rzuca w dziecko ciężkim przedmiotem?	
4	Czy sprawca przypalał dziecko papierosem lub innym rozgrzanym przedmiotem?	

Pozytywna odpowiedź na jedno z pytań 1–4
 ▼
 Zacznij procedurę Niebieskiej Karty +
Rozważ zatrzymanie lub odebranie dziecka

5	Czy sprawca uderzył dziecko przedmiotem lub rzucił w dziecko przedmiotem?	
6	Czy sprawca jest agresywny słownie wobec dziecka (krzyczy/wyzywa)?	
7	Czy kiedykolwiek musiałaś/eś bronić dziecko przed sprawcą?	
8	Czy sprawca groził/straszył dziecko?	
9	Czy uważasz, że sprawca może zrobić krzywdę dziecku?	
10	Czy agresywne zachowanie wobec dziecka zdarzało się wcześniej?	
11	Czy są widoczne oznaki zaniedbywania dziecka?	
12	Czy występują inne niepokojące zachowania wobec dziecka?	
13	Wiek dziecka od 0 do 6 lat lub niepełnosprawność	

Pozytywna odpowiedź na więcej niż 5 pytań 5–13
 ▼
 Zacznij procedurę Niebieskiej Karty +
Rozważ zatrzymanie lub odebranie dziecka

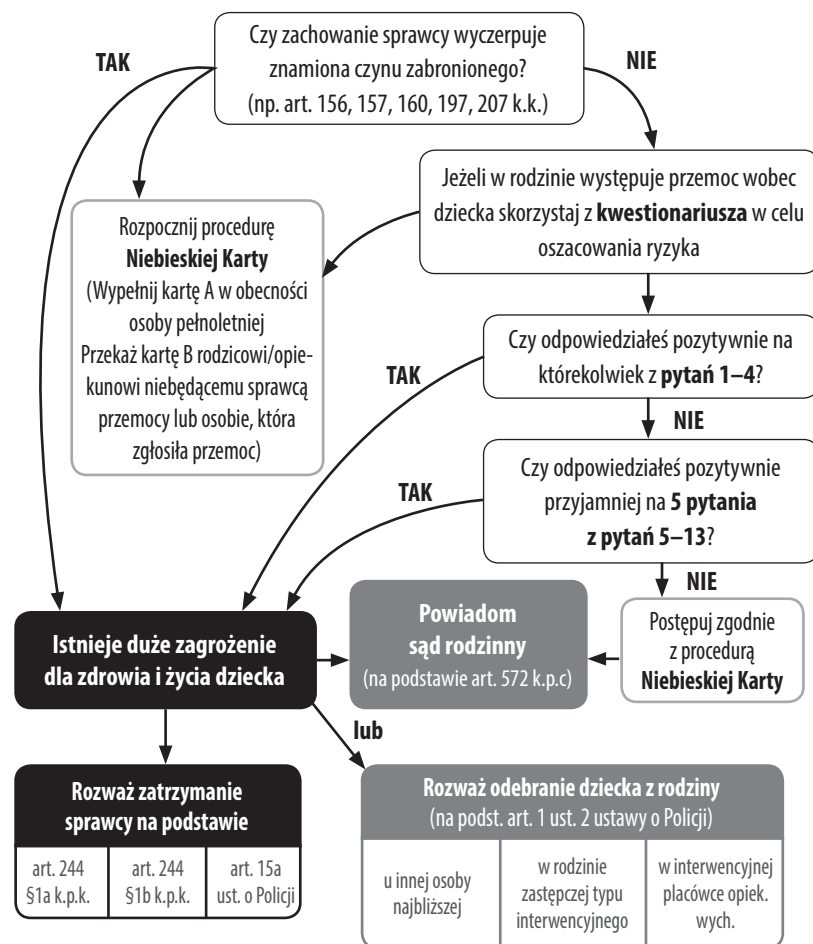
Pozytywna odpowiedź na 2 do 4 z pytań 5–13
 ▼
 Zacznij procedurę Niebieskiej Karty

Uwaga! zaistnienie nawet jednego z wymienionych czynników ryzyka lub innego niepokojącego sygnału może świadczyć o występowaniu przemocy w rodzinie. Kwestionariusz jest jedynie narzędziem pomocniczym. Zaufaj swojej intuicji i wdrażaj znane Ci przepisy i procedury.

Interwencja w związku z przemocą w rodzinie

Część B przemoc wobec dzieci

133

Zwróć uwagę na stan **zdrowia** dziecka. W razie wątpliwości wezwij lekarza!

Kwestionariusz (RIC) CAADA-DASH, stosowany w Wlk. Brytanii przez niezależnych doradców ds. przemocy domowej (IDVA) oraz inne instytucje i organizacje, z wyjątkiem policji* w celu ustalenia, czy sprawę należy przekazać do zespołu MARAC.

134

Proszę wyjaśnić, że pytania te zadawane są w celu zapewnienia bezpieczeństwa i ochrony osobom zainteresowanym.	Tak (zaznacz)	Nie	Nie wiem	Określ źródło informacji jeśli nie jest nim ofiara, np. funkcjonariusz policji
Proszę zaznaczyć kratkę, jeśli dany czynnik wystąpił ☒ . W celu rozwinięcia odpowiedzi proszę skorzystać z miejsca na komentarze na końcu tego formularza. Zakłada się, że głównym źródłem informacji jest ofiara. Jeśli tak nie jest, proszę to zaznaczyć w prawej kolumnie.				
1. Czy obecne zajście zakończyło się obrażeniami ciała? (Proszę podać jakimi i czy były to pierwsze obrażenia.)	☐	☐	☐	
2. Czy boisz się? Komentarz:	☐	☐	☐	
3. Czego się boisz? Czy kolejnych obrażeń lub przemocy? (Proszę podać, co według ciebie (imię/nazwisko sprawcy/sprawców) może zrobić i komu, w tym dzieciom). Komentarz:	☐	☐	☐	
4. Czy czujesz odizolowanie od rodziny / przyjaciół, tzn. czy (imię/nazwisko sprawcy/sprawców) próbuje uniemożliwić ci kontakt z przyjaciółmi / rodziną / lekarzem lub innymi osobami? Komentarz:	☐	☐	☐	
5. Czy cierpisz na depresję lub masz myśli samobójcze?	☐	☐	☐	
6. Czy w ostatnim roku odeszłaś/odszedłeś od (imię/nazwisko sprawcy/sprawców) lub próbowała(e)ś odejść?	☐	☐	☐	
7. Czy istnieje konflikt dotyczący kontaktu z dziećmi?	☐	☐	☐	
8. Czy (.....) ciągle wysyła SMS-y, dzwoni, kontaktuje się, chodzi za tobą, przesyładuje cię lub nęka? (Proszę rozwinąć odpowiedź, aby określić, co się dzieje i czy uważasz, że (...) robi to celowo, aby cię zastraszyć? Weź pod uwagę kontekst sytuacji i zachowanie.)	☐	☐	☐	

* Uwaga: Niniejszy kwestionariusz jest zgodny z zatwierdzonym przez ACPO modelem oceny ryzyka DASH 2009 dla policji.

Proszę zaznaczyć kratkę, jeśli dany czynnik wystąpił ☒ . W celu rozwinięcia odpowiedzi proszę skorzystać z miejsca na komentarze na końcu tego formularza.	Tak (zaznacz)	Nie	Nie wiem	Określ źródło informacji jeśli nie jest nim ofiara, np. funkcjonariusz policji
9. Czy jesteś w ciąży lub niedawno urodziłaś dziecko (w ciągu ostatnich 18 miesięcy)?	☐	☐	☐	
10. Czy do przemocy dochodzi częściej?	☐	☐	☐	
11. Czy przemoc jest coraz gwałtowniejsza?	☐	☐	☐	
12. Czy (.....) próbuje kontrolować wszystko co robisz i / lub jest nadmiernie zazdrosny(a)? (Jeśli chodzi o związek dotyczy to kwestii np. z kim się widzisz, czy sprawuje „policyjny” nadzór w domu, czy mówi ci, jak masz się ubierać. Weź pod uwagę przemoc motywowaną „honorem”.)	☐	☐	☐	
13. Czy (.....) kiedykolwiek używał(a) broni lub innych przedmiotów, aby cię zranić?	☐	☐	☐	
14. Czy (.....) kiedykolwiek straszyl(a), że zabije ciebie lub kogoś innego i mu/jej wierzysz? (Jeśli tak, zaznacz kogo): Ciebie ☐ Dzieci ☐ Inne osoby (proszę określić) ☐	☐	☐	☐	
15. Czy (.....) kiedykolwiek próbował(a) cię udusić / zadławić / utopić?	☐	☐	☐	
16. Czy (.....) robi lub mówi rzeczy o charakterze seksualnym, w wyniku których źle się czujesz albo zranił(a) fizycznie ciebie lub kogoś innego? (Jeśli kogoś innego, proszę podać kogo).	☐	☐	☐	
17. Czy jest jakaś inna osoba, która cię straszyla lub której się boisz? (Jeśli tak, proszę podać kogo i dlaczego. Weź pod uwagę dalszą rodzinę w przypadku przemocy motywowanej „honorem”.)	☐	☐	☐	
18. Czy wiesz czy (.....) zranił(a) kogoś innego? (Proszę określić kogo, w tym dzieci, rodzeństwo lub starszych członków rodziny. Weź pod uwagę przemoc motywowaną „honorem”) Dzieci ☐ Innego członka rodziny ☐ Osobę z poprzedniego związku ☐ Inne osoby (proszę określić) ☐	☐	☐	☐	

135

Proszę zaznaczyć kratkę, jeśli dany czynnik wystąpił ☒ . W celu rozwinięcia odpowiedzi proszę skorzystać z miejsca na komentarze na końcu tego formularza.	Tak (zaznacz)	Nie	Nie wiem	Określ źródło informacji jeśli nie jest nim ofiara, np. funkcjonariusz policji
19. Czy (...) kiedykolwiek znęcał(a) się nad zwierzęciem domowym lub innym?	☐	☐	☐	
20. Czy są jakieś problemy finansowe? Na przykład czy zależysz od (...) pod względem finansowym / czy stracił(a) niedawno pracę / inne problemy finansowe?	☐	☐	☐	
21. Czy (...) miał(a) jakieś problem w zeszłym roku z narkotykami lub lekami (na receptę lub innymi), alkoholem lub zdrowiem psychicznym, co powodowało problemy w prowadzeniu normalnego życia? (Jeśli tak, proszę określić jakie i podać odpowiednie szczegóły, jeśli są znane.) Leki / narkotyki ☐ Alkohol ☐ Zdrowie psychiczne ☐	☐	☐	☐	
22. Czy (...) kiedykolwiek groził(a) lub próbował(a) popełnić samobójstwo?	☐	☐	☐	
23. Czy (...) kiedykolwiek złamał(a) warunki zwolnienia warunkowego / nakazu sądowego i / lub formalnego porozumienia dotyczącego tego, kiedy może widywać się z tobą lub z dziećmi? (Jeśli chcesz, możesz wziąć pod uwagę byłego partnera/ partnerkę sprawcy, o ile to istotne) Warunki zwolnienia warunkowego ☐ Zakaz molestowania / nakaz opuszczenia miejsca zamieszkania ☐ Ustalenia dotyczące kontaktu z dzieckiem ☐ Nakaz ochrony przed przymusowym małżeństwem ☐ Inne ☐				
24. Czy wiesz, czy (...) miał(a) kiedykolwiek problemy z policją lub był(a) notowany(a)? (Jeśli tak, proszę podać.) Przemoc domowa ☐ Wykorzystywanie seksualne ☐ Inny rodzaj przemocy ☐ Inne ☐				
Liczba odpowiedzi 'Tak'				

Źródło: www.caada.org.uk, e-mail marac@caada.org.uk ©CAADA. Więcej informacji można uzyskać pod adresem copyright@caada.org.uk.

OCENA ZAGROŻENIA

Jacquelyn C. Campbell, Ph.D., R.N.
Copyright, 2003; www.dangerassessment.com

Prowadzone w wielu krajach badania wykazały, że niektóre zachowania kobiet i mężczyzn żyjących w związkach, w których panuje przemoc, stanowią czynniki ryzyka oznaczające zwiększone zagrożenie zabójstwem jednego z nich. Nie możemy przewidzieć, co wydarzy się w Twoim przypadku, ale chcielibyśmy, żebyś zdawała sobie sprawę, iż w relacjach opartych na przemocy zagrożenie zabójstwem jest realne. Powinnaś także wiedzieć, które czynniki ryzyka występują w Twojej sytuacji.

Zaznacz w kalendarzu przybliżone daty z ostatniego roku, w których Twój partner lub były partner użył wobec Ciebie przemocy. Korzystając z poniższej listy agresywnych zachowań, zaznacz przy tych dniach, jak poważny był ten incydent:

1. Twój mąż lub partner uderzył cię i/lub popchnął, nie zadając Ci obrażeń ani długotrwałego bólu.
2. Uderzył cię pięścią i/lub kopnął, powodując siniaki, skaleczenia i/lub długotrwały ból.
3. Pobił cię, powodując poważne obrażenia, oparzenia i/lub złamania kości.
4. Groził Ci bronią, zranił Cię w głowę, spowodował obrażenia wewnętrzne i/lub trwałe uszkodzenie ciała.
5. Użył broni; zranił cię przy użyciu broni.

(Jeżeli przebieg któregośkolwiek z incydentów pasuje jednocześnie do opisów oznaczonych różnymi numerami, wpisz przy wybranej dacie numer wyższy).

Odpowiedz „tak” lub „nie” na każde z poniższych pytań (Słowo „on” odnosi się do twojego męża, partnera, byłego męża, byłego partnera lub kogokolwiek, kto obecnie stosuje wobec ciebie przemoc fizyczną.)

1. Czy w ubiegłym roku do przemocy fizycznej w Twoim związku dochodziło częściej niż przedtem i czy miała ona bardziej brutalny charakter?
2. Czy on posiada broń?
3. Czy opuściłaś go w ubiegłym roku po okresie wspólnego pożycia?
3a. (Jeśli nigdy z nim nie mieszkałaś, postaw „X” w tym miejscu)
4. Czy on jest bezrobotny?
5. Czy kiedykolwiek użył przeciwko Tobie niebezpiecznej broni lub groził jej użyciem? (Jeśli tak, czy był to pistolet?)

6. Czy on czasem grozi Ci, że Cię zabije?
7. Czy był zatrzymany przez policję za stosowanie przemocy?
8. Czy wychowujesz dziecko, którego ojcem on nie jest?
9. Czy kiedykolwiek wbrew twojej woli zmusił cię do współżycia seksualnego?
10. Czy kiedykolwiek próbował Cię dusić?
11. Czy on używa narkotyków? W pytaniu tym mamy na myśli amfetaminę, metadon, „anielski pył”, heroinę, kokainę, dopalacze albo inne środki psychoaktywne lub ich mieszanki.
12. Czy on jest alkoholikiem lub nadużywa alkoholu?
13. Czy on kontroluje większość lub wszystkie twoje codzienne zajęcia? Czy mówi Ci na przykład, z kim możesz się przyjaźnić, kiedy możesz się spotkać z rodziną, ile pieniędzy możesz wydać lub kiedy możesz skorzystać z samochodu? (Jeśli próbuje, ale Ty mu nie pozwalasz, postaw „x” w tym miejscu:)
14. Czy on jest nieustannie zazdrosny o Ciebie i agresywnie to okazuje? (Czy mówi na przykład: „Jeśli ja nie mogę mieć ciebie, nikt nie będzie cię miał.”)
15. Czy on kiedykolwiek pobił Cię, gdy byłaś w ciąży? (Jeśli nigdy nie byłaś z nim w ciąży, postaw „x” w tym miejscu:
16. Czy kiedykolwiek groził, że popełni samobójstwo lub próbował je popełnić?
17. Czy groził, że skrzywdzi Twoje dzieci?
18. Czy wydaje Ci się, że on może Cię zabić?
19. Czy on chodzi za Tobą lub Cię szpieguje, pisze do Ciebie listy lub emaile z pogroźkami, niszczy Twoją własność lub wydzwaniania do Ciebie, gdy sobie tego nie życzysz?
20. Czy kiedykolwiek groziłaś, że popełnisz samobójstwo lub próbowałaś je popełnić?

Liczba odpowiedzi „tak”:

Dziękujemy! Skontaktuj się ze swoim terapeutą, doradcą lub rzeczniczką z organizacji kobiecej, aby dowiedzieć się, co wynik uzyskany w naszej „Ocenie zagrożenia” oznacza w Twojej konkretnej sytuacji.

VII. Gdzie szukać pomocy

**Fundacja
Centrum Praw Kobiet
oferuje:**

- bezpłatne porady prawne, socjalne, finansowe i psychologiczne
- pomoc w kontaktach z policją, prokuraturą i sądami
- bezpłatne poradniki i ulotki prawne
- bezpieczne schronienie w Specjalistycznym Ośrodku Wsparcia
- udział w grupie wsparcia oraz terapeutyczno-teatralnej
- udział w warsztatach dotyczących zarządzania finansami
- udział w warsztatach samoobrony WENDO

Nasze placówki:

Warszawa

Poradnie: ul. Wilcza 60, lok. 19, 00-679

tel./ fax: (22) 622 25 17; (22) 652 01 17

e-mail: temida@cpk.org.pl, www.cpk.org.pl; www.cpk.org.pl/finanse

ul. Piękna 66 a lok. 10 i 11, 00-672 Warszawa, tel./fax 22 6520117

Specjalistyczny Ośrodek Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie

tel. 606 256 790, (22) 828 38 26; sow@cpk.org.pl

Pomoc telefoniczna:

(22) 621 35 37 Telefon zaufania

(w czwartki od 10 do 16 dyżur prawny)

600 070 717 Całodobowy telefon interwencyjny

dla kobiet ofiar przemocy

Poradnie mailowe:

pomoc@cpk.org.pl

porady.prawne@cpk.org.pl

porady.psychologiczne@cpk.org.pl

Gdańsk ul. Gdynskich Kosynierów 11 tel. (58) 341 79 15,

Grójec ul. Piłsudskiego 27, tel. 606338313

Łódź ul. Piotrkowska 115, tel. (58) 341 79 15,

Wrocław ul. Ruska 46B, tel. (71) 358 08 74,

Żyrdów ul. Mireckiego 63, tel. 882 512 900,

Inne Specjalistyczne Ośrodki Wsparcia

- **Specjalistyczny Ośrodek Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie**
ul. Obornicka 99; 51-114 Wrocław; tel./fax. (071) 352 94 03
- **Specjalistyczny Ośrodek Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie**
ul. Ogrodowa 2a 58-306 Wałbrzych;
tel. (074) 846 75 58; fax. (074) 840 82 96
- **Specjalistyczny Ośrodek Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie prowadzony przez Terenowy Komitet Ochrony Praw Dziecka**
ul. Krzywoustego 15; 88-100 Inowrocław; tel. (052) 355 93 40
- **Specjalistyczny Ośrodek Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie w Tucholi**
ul. Przemysłowa 6, 89-500 Tuchola;
tel. (052) 554 00 45
- **Specjalistyczny Ośrodek Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie**
ul. Wielka 101; 22-630 Tyszowce;
tel.(084) 66 19 587 lub 515 245 935;
email: sowtyszowce@wp.pl www.sowtyszowce.pl
- **Specjalistyczny Ośrodek Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie**
ul. Bazylianówka 44; 20-044 Lublin; tel. (081) 747 37 50
- **Specjalistyczny Ośrodek Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie**
ul. Okrzei 39; 66-400 Gorzów Wlkp.; tel. (095) 72 14 160
- **Specjalistyczny Ośrodek Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie – Ośrodek prowadzi Stowarzyszenie Promocji Zdrowia i Psychoterapii w Łodzi**
ul. Franciszkańska 85; 91-837 Łódź;
tel. (042) 640 65 91
- **Powiatowy Specjalistyczny Ośrodek Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie i Ośrodek Interwencji Kryzysowej**
ul. Dąbrowskiego 139; 32-600 Oświęcim;
tel. (033) 847 46 48 lub 847 45 55;
email: wsparcie@akcja.pl
- **Tarnowski Ośrodek Interwencji Kryzysowej i Wsparcia Ofiar Przemocy**
ul. Szarych Szeregów 1 33-100 Tarnów;
tel. (014) 655 66 59 lub 655 36 36;
email: osrodek_wsparcia@oik.tarnow.pl

- **Specjalistyczny Ośrodek Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie oraz Ośrodek Interwencji Kryzysowej**
ul. Makuszyńskiego 9 34-500 Zakopane;
tel. (018) 206 44 54; e-mail: oik.zakopane@op.pl
- **Zespół Ośrodków Wsparcia Ośrodek Interwencji Kryzysowej I Specjalistyczny Ośrodek Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie**
ul. Słowackiego 18 06-500 Mława; tel. (023) 654 52 29
- **Zespół Ośrodków Wsparcia Ośrodek Interwencji Kryzysowej I Specjalistyczny Ośrodek Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie**
ul. Ks. J. Popiełuszki 24 05-820 Piastów;
tel. (022) 753 45 56 lub 753 45 55, fax: (022) 723 39 05
- **Specjalistyczny Ośrodek Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie**
ul. Małopolska 20a 25-076 Opole;
tel. 077/455-63-90, 077/455-63-91, 077/455-63-92;
e-mail: sow.mopr.opole@wp.pl
- **Specjalistyczny Ośrodek Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie**
ul. Skarbowska 4 47-200 Kędzierzyn Koźle;
tel. 077/ 48-10-282, 077/ 48-33-323;
e-mail: sow.kk@pcpr.gsk.pl
- **Specjalistyczny Ośrodek Wsparcia**
Józefa Zybura-Łyko – Dyrektor Ośrodka. Nowa Sarzyna;
tel: 017-2413813; e-mail: d.d.nowasarzyna@op.pl
- **Specjalistyczny Ośrodek Wsparcia SOS**
Joanna Szurlej – Dyrektor Ośrodka. Lesko;
tel: 013-4927252; e-mail: sos@starostwolesko.home.pl
- **Centrum Wsparcia i Rehabilitacji Społecznej. Specjalistyczny Ośrodek Wsparcia w Gorzycach**
Miroslaw Kopyto – Dyrektor Centrum. Gorzyce;
tel: 015-8362370, 015-8362759; e-mail: sowgorzyce@onet.eu
- **Specjalistyczny Ośrodek Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie przy Powiatowym Centrum Pomocy Rodzinie**
ul. Wojska Polskiego 69 18-500 Kolno;
tel. (086) 27813 34 lub 278 12 99 (całodobowy);
email: www.pcpokolno.pl lub pcpokolno@poczta.fm
- **Specjalistyczny Ośrodek Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie przy Powiatowym Centrum Pomocy Rodzinie w Suwałkach**
ul. Świerkowa 60 16-400 Suwałki
- **Hostel Specjalistycznego Ośrodka Wsparcia**
Dowspuda 9, 16-420 Raczki; tel. (087) 565 92 82,
fax. (087) 565 92 84;
www.pcp.suwalski.pl;
e-mail: pcpr@powiat.suwalski.pl, oik@powiat.suwalski.pl

- **Specjalistyczny Ośrodek Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie w strukturze Zespołu Placówek Specjalistycznych im. Kazimierza Lisieckiego „Dziadka”**
ul. Wejherowska 65 81-049 Gdynia; tel. (058) 667 40 89
- **Specjalistyczny Ośrodek Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie prowadzony na zlecenie powiatu malborskiego przez Stowarzyszenie na rzecz Bezdomnych, Dom Modlitwy „AGAPE”**
ul. Mickiewicza 32 82-230 Nowy Staw;
tel. (055) 271 50 36;
e-mail: sow@agape.info.pl
- **Specjalistyczny Ośrodek Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie**
ul. Wałowa 30 44-300 Wodzisław Śląski;
tel. (032) 45 56 032
- **Specjalistyczny Ośrodek Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie**
ul. 3 Maja 4 41-500 Chorzów;
tel. (032) 791 438 805 lub 34 52 810 (tel. zaufania)
- **Specjalistyczny Ośrodek Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie**
ul. Zubrzyckiego 36 41-600 Świętochłowice;
tel. (032) 34 52 165
- **Specjalistyczny Ośrodek Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie przy Miejskim Ośrodku Pomocy Rodzinie**
ul. 1 Maja 196 25-614 Kielce;
tel. (041) 36 81 867;
email: poradnictwo.rodzinne@mopr.kielce.pl lub mopr@mopr.kielce.pl
- **Ośrodek Interwencyjno - Konsultacyjny dla Ofiar Przemocy w Kielcach**
ul. Kołtątaja 4 Tel 41 366 10 52
- **Specjalistyczny Ośrodek Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie przy Powiatowym Centrum Pomocy Rodzinie**
ul. Gołdapska 23 19-400 Olecko; tel. (0-87) 520-34-37
- **Specjalistyczny Ośrodek Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie**
ul. Bałtycka 37a 10-144 Olsztyn;
tel./fax. (089) 521 33 93, (0-89) 527-57-11
- **Specjalistyczny Ośrodek Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie**
ul. Sienkiewicza 15 14-100 Ostróda;
tel. (089) 642 73 96 lub kom. 0600 700 237 (całodobowy)

- **Specjalistyczny Ośrodek Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie przy Miejskim Centrum Interwencji Kryzysowej**
ul. Dolne Chyby 10 62-081 Przeźmierowo;
tel. (061) 814 17 17
- **Specjalistyczny Ośrodek Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie**
ul. Rydygiera 23 64-920 Piła;
tel. (067) 34 90 969
- **Specjalistyczny Ośrodek Wsparcia dla ofiar Przemocy w Rodzinie**
ul. Strzelecka 10 63-760 Zduny;
tel. kontaktowy OIK Krotoszyn (062) 7227530
- **Specjalistyczny Ośrodek Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie przy Ośrodku Wspierania Rodziny „DOM POD ŚWIERKIEM”**
ul. Grunwaldzka 49 78-200 Białogard;
tel. (094) 312 22 57
- **Specjalistyczny Ośrodek Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie**
ul. J. Dąbrowskiego 4 72-600 Świnoujście;
tel. (091) 32 25 477 lub całodobowy (091) 32 25 467

IX. Wybrane publikacje Fundacji Centrum Praw Kobiet

1. **Poradniki z serii *Poznaj swoje prawa...***

Jeśli jesteś ofiarą przemocy

Jeśli jesteś ofiarą gwałtu

Jeśli chcesz się rozwieść

Wszystko o alimentach i świadczeniach rodzinnych

2. **Poradniki z serii *Poznaj siebie i swój związek***

Jak dogadać się we dwoje

Jak wprowadzić równość w rodzinie

Jak się uwolnić z krzywdzącego związku

3. **Wybrane ulotki**

Przemoc w rodzinie – powiedz Nie

Przemoc w rodzinie – mężczyźni mówią Nie

Przemoc w rodzinie – masz prawo

Gwałt – to nie ty jesteś winna

Dyskryminacja – nie musisz się na to godzić

Molestowanie w pracy – powiedz Nie

Alkoholizm – nie jesteś winna, gdy on pije

Bądź rozważna – pieniądze w małżeństwie

Uwolnij się – przemoc ekonomiczna

Przemoc w rodzinie, jeśli masz naście lat – przerwij milczenie

Razem przeciw przemocy, jeśli masz naście lat – masz wybór

Ja, ty, my regaujemy – przemoc domowa

Zadbaj o siebie, gdy masz dziesięć lat – Przemoc ekonomiczna

4. *Od przemocy ekonomicznej do niezależności*

– poradnik dla kobiet